

УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ ДНІПРОВСЬКОЇ РАЙОННОЇ В МІСТІ КИЄВІ ДЕРЖАВНОЇ
 АДМІНІСТРАЦІЇ
ДОШКІЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД № 577
 місто Київ, 02100, вул. А. Бучми, 6/1, тел. (044) 550-03-51, Код ЄДРПОУ 26388289

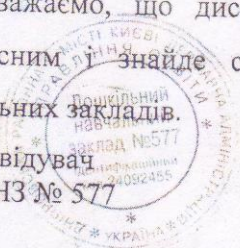
№ 24 від 11.12.2014 р.

Акт
про впровадження
результатів дисертаційного дослідження
Довбні Софії Олегівни
«Трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності
дітей дошкільного віку (друга половина ХХ - початок ХХІ століття)»

Виданий у зв'язку з тим, що впродовж 2011-2014 років матеріали дисертації Довбні Софії Олегівни було успішно впроваджено в освітній процес дошкільного навчального закладу № 577 Дніпровського району м. Києва. Запропоновані напрями впровадження програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку мали систематичний характер. За цей період Софією Олегівною Довбнею для вихователів, був проведений семінар на тему: «Педагогічні умови організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку», організована екскурсія в Державний музей іграшки Міністерства освіти і науки України (в рамках семінару), проведені групові консультації на тему: «Реалізація розділу «Граючись, зростаємо» у програмі «Дитина», «Організація творчих ігор з дітьми дошкільного віку», «Особливості організації народних ігор з дітьми дошкільного віку»; надавались індивідуальні консультації для вихователів: «Алгоритм педагогічного супроводу сюжетно-рольових ігор з дітьми старшого дошкільного віку», «Особливості педагогічного супроводу дидактичними іграми з дітьми молодшого дошкільного віку»; дисертантка виступала на педрадах з доповідями «Сучасне програмово-методичне забезпечення ігрової діяльності – сладова дошкільної освіти», «Інноваційні підходи до організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку» тощо.

Вважаємо, що дисертаційне дослідження С.О. Довбні є актуальним, своєчасним і знайде своє відображення в практиці роботи дошкільних навчальних закладів.

Завідувач
 ДНЗ № 577



[Handwritten signature]

Н. Дрозд

УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ ДНІПРОВСЬКОЇ РАЙОННОЇ В МІСТІ КИЄВІ ДЕРЖАВНОЇ
АДМІНІСТРАЦІЇ
ДОШКІЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД № 577
місто Київ, 02100, вул. А. Бучми, 6/1, тел. (044) 550-03-51, Код ЄДРПОУ 26388289

№ 214 від 11.12.2014 р.

Акт
про впровадження
результатів дисертаційного дослідження
Довбні Софії Олегівни
«Трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності
дітей дошкільного віку (друга половина ХХ - початок ХХІ століття)»

Виданий у зв'язку з тим, що впродовж 2011-2014 років матеріали дисертації Довбні Софії Олегівни було успішно впроваджено в освітній процес дошкільного навчального закладу № 577 Дніпровського району м. Києва. Запропоновані напрями впровадження програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку мали систематичний характер. За цей період Софією Олегівною Довбнею для вихователів, був проведений семінар на тему: «Педагогічні умови організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку», організована екскурсія в Державний музей іграшки Міністерства освіти і науки України (в рамках семінару), проведені групові консультації на тему: «Реалізація розділу «Граючись, зростаємо» у програмі «Дитина», «Організація творчих ігор з дітьми дошкільного віку», «Особливості організації народних ігор з дітьми дошкільного віку»; надавались індивідуальні консультації для вихователів: «Алгоритм педагогічного супроводу сюжетно-рольових ігор з дітьми старшого дошкільного віку», «Особливості педагогічного супроводу дидактичними іграми з дітьми молодшого дошкільного віку»; дисертантка виступала на педрадах з доповідями «Сучасне програмово-методичне забезпечення ігрової діяльності – сладова дошкільної освіти», «Інноваційні підходи до організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку» тощо.

Вважаємо, що дисертаційне дослідження С.О. Довбні є актуальним, своєчасним і знайде своє відображення в практиці роботи дошкільних навчальних закладів.

Завідувач
ДНЗ № 577



[Handwritten signature]

Н. Дрозд

ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»

На правах рукопису

Довбня Софія Олегівна

УДК 373. 213.15.025./ 26: 793(091)(477)

**ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРОГРАМОВО-МЕТОДИЧНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
(друга половина ХХ – початок ХХІ століття)**

13.00.08 – дошкільна педагогіка

ДИСЕРТАЦІЯ
на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Науковий керівник:
Кудикіна Надія Василівна,
доктор педагогічних наук, професор

Одеса – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРОГРАМОВО- МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	11
1.1. Еволюція програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку	11
1.2. Сутність феномена «програмово-методичне забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку».....	33
1.3. Передумови становлення програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку	60
Висновки до першого розділу.....	82
РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ ПРОГРАМОВО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В СИСТЕМІ ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ РАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ (1958–1990 рр.)	88
2.1. Характеристика програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку.....	88
2.2. Реалізація програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в дошкільних закладах	116
Висновки до другого розділу	141
РОЗДІЛ 3. МОДЕРНІЗАЦІЯ ПРОГРАМОВО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ (1991– 2012 рр.)	145
3.1. Особливості змін програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку	145
3.2. Впровадження програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в освітній процес дошкільних навчальних закладів	181
Висновки до третього розділу.....	193
ВИСНОВКИ	197
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	202
ДОДАТКИ	242

Актуальність дослідження. Провідні напрями розвитку сучасної системи дошкільної освіти в Україні задекларовано в загальнодержавних нормативних документах: Законах України «Про освіту» (2015), «Про дошкільну освіту (2001), Базовому компоненті дошкільної освіти (2012).

Зміст сучасної дошкільної освіти значною мірою зумовлюють зміни у програмово-методичному забезпеченні, що створюється на ґрунті наукових і методичних напрацювань провідних учених минулого й сучасного. З огляду на це, дослідження трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) дозволяє виявити як його досягнення, так і недоліки, осмислення яких сприяє позитивним змінам сучасної теорії і практики дошкільної освіти, зокрема й ігрової діяльності – провідної для дітей дошкільного віку.

Теоретичні засади дослідження трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку у вітчизняній науці представлено працями багатьох учених: концептуальні положення методології сучасної педагогіки (І. Бех, Л. Ваховський, В. Кремень, С. Максименко, В. Огнев'юк, О. Савченко та ін.) [36; 69; 194; 222; 253; 319]; загальнопедагогічні підходи до організації наукових досліджень у дошкільній освіті (Г. Беленька, А. Богущ, О. Кононко, Т. Поніманська та ін.) [37; 49; 185; 277]; історіографічний аспект програмово-методичного забезпечення освіти України в означених хронологічних межах представлено в працях (Л. Артемова, Л. Березівська, О. Сухомлинська, Т. Степанова, І. Улюкаєва та ін.) [12; 35; 335; 353].

Аналіз наукового фонду з досліджуваної проблеми засвідчив, що трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в Україні комплексно й системно в обраних хронологічних межах не вивчалися. Певною мірою її торкалися вчені в руслі досліджуваних ними питань: теоретичні засади ігрової діяльності й процесу становлення та розвитку змісту програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності в суспільному дошкільному вихованні (К. Дьяконова, Н. Кудикіна, Т. Філімонова

та ін.) [144; 199; 359]; психологічні (Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Запорожець, О. Леонт'єв, Г. Люблінська та ін.) [84; 382; 155; 212; 219] та педагогічні засади ігрової діяльності дітей дошкільного віку (Л. Артемова, А. Богуш, Г. Григоренко, Р. Жуковська, Н. Кудикіна, Н. Луцан, Д. Менджерницька, І. Школьна, К. Щербакова, О. Янковська та ін.) [9; 50; 94; 148; 204; 217; 233; 373; 379; 384]; характеристика розвитку дошкільної освіти в Україні у різні історичні періоди (Л. Артемова, Л. Батліна, С. Попиченко, Т. Степанова, І. Улюкаєва та ін.) [12; 31; 279; 333; 353]; в різних регіонах (О. Венгловська, С. Дітковська та ін.) та напрямів виховання дітей у дошкільних навчальних закладах в Україні (Л. Вергазова, О. Донченко, Н. Лазаревич, О. Стягунова, М. Чернявська та ін.) [72; 135; 207; 334; 368].

Водночас розвиток програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку не був предметом наукового дослідження. На підставі вивчення наукової літератури з досліджуваної проблеми та педагогічної практики дошкільної освіти виокремлено низку суперечностей між:

- соціальним замовленням щодо оновлення змісту дошкільної освіти та недостатнім вивченням його реалізації в ігровій діяльності дітей;
- зростаючими вимогами до розробки методичного супроводу ігрової діяльності згідно зі стандартами дошкільної освіти та його практичним упровадженням;
- наявним програмово-методичним забезпеченням ігрової діяльності дітей дошкільного віку та відсутністю його об'єктивної оцінки.

Означені суперечності зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **«Трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження входить до плану науково-дослідної роботи Київського університету імені Бориса Грінченка «Філософські, освітологічні та методичні засади компетентісної особистісно-професійної багатопрофільної

університетської освіти» (Державний реєстраційний номер 0110U006274). Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Київського міського педагогічного університету ім. Б.Д. Грінченка (протокол №6 від 21 травня 2009 р.) та узгоджено у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень педагогічних і психологічних наук при НАПН України (протокол № 5 від 16 червня 2009 р.).

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних засад трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) та виявленні реалізації його в практиці дошкільних навчальних закладів України.

Завдання дослідження:

1. Окреслити еволюцію програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в досліджуваних періодах.

2. Визначити сутність феномена «програмово-методичне забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку»; уточнити поняття «трансформація», «ігрова діяльність», «програма», «методичне забезпечення».

3. З'ясувати передумови становлення програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку.

4. Виокремити й схарактеризувати періоди та етапи трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття.

Об'єкт дослідження – теорія і практика ігрової діяльності дітей дошкільного віку України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття).

Предмет дослідження – трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку (зміст, компоненти, чинники, періоди, етапи) та їх реалізація в навчально-виховному процесі дошкільних навчальних закладів України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття).

Методи дослідження. Для досягнення мети та вирішення завдань дослідження використано комплекс методів: аналіз, синтез, узагальнення з

метою вивчення та систематизації наукових джерел; хронологічно-системний для виокремлення періодів та етапів трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в Україні в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття; конкретно-історичний для розкриття суспільно-політичних, економічних, організаційно-педагогічних та інших чинників, що дали змогу з'ясувати передумови становлення програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку та схарактеризувати періоди та етапи трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття; проблемно-генетичний з метою аналізу особливостей реалізації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в навчально-виховному процесі дошкільних навчальних закладів України у визначених хронологічних межах.

Джерельна база дослідження:

- *джерела нормативно-правового характеру* (закони, постанови, накази, інструкції Міністерства освіти УРСР й Міністерства освіти і науки України);

- *архівні документи й матеріали* (документи Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) (фонд 166 – Народний комісаріат освіти УРСР (Міністерство народної освіти УРСР), законодавчі й нормативні акти Української РСР, матеріали та довідки перевірок роботи дошкільних установ Української РСР);

- *праці вітчизняних психологів* (Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Запорожець, О. Леонтєв, Г. Люблінська та ін.) *і педагогів* (Л. Артемова, А. Богущ, Г. Григоренко, Р. Жуковська, Н. Кудикіна, Н. Луцан, Д. Менджерицька, І. Школьна, К. Щербакова, О. Янковська та ін.);

- *періодичні видання*, на сторінках яких розглядалась досліджувана проблема: журнал «Дошкільне виховання» (1940–2012 рр.), «Бібліотечка вихователя дитячого садка», «Палітра педагога», газета «Дитячий садок»,

(2001–2012 рр.), Збірники наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР (1959–1990 рр.);

- *програмово-методичні документи*: «Програма та внутрішній розпорядок дитячого садка» (1934 р.); «Керівництво для вихователя дитячого садка» (1953, 1962, 1966, 1971, 1978 рр.); «Типова програма виховання і навчання в дитячому садку» (1984 р.); «Програма навчання та виховання в підготовчій групі дитячого садка» (1985 р.); «Програма виховання і навчання в дитячому садку» (1986); «Малятко» (1991, 1999 рр.); «Дитина в дошкільні роки» (1991, 2004, 2011 рр.); «Програма навчання і виховання дітей від двох до семи років “Дитина”» (1993, 2012 рр.); «Українське дошкілля» (1999, 2011 рр.); Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (2008 р.); «Впевнений старт» (2012 р.) та ін., методичні рекомендації для вихователів, що використовувалися у керівництві ігрової діяльності в навчально-виховному процесі дошкільних навчальних закладів упродовж досліджуваного періоду;

- *інтерпретаційні джерела* – монографії, брошури, статті у контексті досліджуваної теми (розвиток дошкільної освіти в Україні на різних історичних етапах – Л. Артемова, Л. Батліна, З. Борисова, К. Дьяконова, З. Нагачевська, С. Попиченко, Т. Степанова, І. Улюкаєва, Т. Філімонова та ін.; розвиток дошкільної освіти різних регіонів України – О. Венгловська, С. Дітковська та ін.; різні напрями виховання дітей у дошкільних навчальних закладах освіти в Україні – Л. Вергазова, О. Донченко, Н. Лазаревич, О. Стягунова, М. Чернявська та ін.).

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що в роботі *вперше*: на основі цілісного окреслення еволюції програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в досліджуваних періодах та джерел нормативно-правового характеру, архівних документів і праць вітчизняних психологів і педагогів *обґрунтовано* теоретичні засади трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) та виявлено їх реалізацію в практиці дошкільних навчальних закладів України;

визначено сутність феномена «програмово-методичне забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку» як *взаємозалежного утворення системного характеру, що відображає зміст програми з ігрової діяльності, і є підґрунтям для створення навчально-методичних видань фахової спрямованості, узагальнення та поширення передового досвіду, що забезпечує організацію ігрової діяльності дітей дошкільного віку в навчально-виховному процесі дошкільних навчальних закладів; з'ясовано* передумови становлення програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку – розвиток наукової думки; педагогічні пошуки практики; розвиток мережі дошкільних закладів; *виокремлено* періоди трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття в Україні та їх етапи: перший період – радянський (1958–1990 рр.) – становлення програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку на законодавчій базі та реалізація його у суспільному дошкільному вихованні; другий – період незалежної України (1991–2012 рр.) – модернізація програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку на законодавчому національному ґрунті; *уточнено* поняття «трансформація», «ігрова діяльність», «програма», «методичне забезпечення»; *подальшого розвитку набули:* характеристика історіографії проблеми та джерел дослідження; програмово-методичне забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в Україні.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в розробці спецкурсу для студентів факультетів дошкільної освіти «Теорія і методика ігрової діяльності дітей дошкільного віку». Матеріали дослідження можуть бути використані в освітньому процесі ВНЗ під час викладання навчальних дисциплін: «Історія педагогіки», «Історія дошкільної педагогіки», «Дошкільна педагогіка»; в навчально-виховному процесі дошкільного навчального закладу; в системі підвищення кваліфікації та перепідготовки вихователів ДНЗ; у розробці програм навчання, виховання і розвитку дітей дошкільного віку, в підготовці методичних посібників для ДНЗ та у практиці

підготовки майбутніх вихователів у системі вищої освіти.

Основні положення і результати дослідження **впроваджено** в навчально-виховний процес ДНЗ № 261 м. Київ (акт про впровадження № 217 від 11.12.2014 р.); ДНЗ № 577 м. Київ (акт про впровадження № 271 від 09.12.2014 р.); Богуславського гуманітарного коледжу імені І.С. Нечуя-Левицького (довідка № 598 від 28.11.2014 р.); Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (акт № 0873/01-30/14 від 21.02.2012 р.); Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (акт № 3 від 03.10.2011 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дисертаційного дослідження оприлюднювались та обговорювались на науково-практичних конференціях різних рівнів: *міжнародних* – «Сучасне дошкілля: реалії та перспективи» (м. Київ, 2009 р.); «Специалист XXI века: психолого-педагогическая культура и профессиональная компетентность» (м. Барановичі, Республіка Білорусь, 2011 р.); «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології» (м. Черкаси, 2012 р.); «Современная наука: тенденции развития» (м. Будапешт, Угорщина, 2013 р.); *всеукраїнських* – «Реалізація наступності дошкільної і початкової освіти» (м. Київ, 2009 р.); «Український науково-інтелектуальний простір: реалії та перспективи розвитку» (м. Переяслав-Хмельницький, 2010 р.)» «Пріоритети нової особистісно орієнтованої парадигми дошкільної освіти в Україні» (м. Умань, 2010 р.); «Дошкільна освіта в умовах інтеграції: історія, проблеми, перспективи» (м. Ніжин, 2010 р.); «Читання в контексті розвитку інформаційного суспільства» (м. Кам'янець-Подільський, 2012 р.); «Професійна підготовка фахівців соціально-педагогічної сфери в умовах інтеграції України до Європейського освітнього простору» (м. Ніжин, 2012 р.), «Стандарти дошкільної освіти» (м. Київ, 2014 р.).

Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри дошкільної освіти Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка (2000–2012 рр.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження висвітлено у

17-ти публікаціях автора, з них 8 – у фахових періодичних наукових виданнях України, 1– у закордонному виданні, 4 – апробаційного характеру, 4 – додатково відображають наукові результати дослідження.

Особистий внесок здобувача. У розділі «Граючись, зростаємо» у Методичних рекомендаціях до «Програми виховання і навчання дітей від двох до семи років «Дитина»» (у співавторстві з Н. Кудикіною) здобувачем розкрито концептуальні підходи щодо організації ігрової діяльності сучасних дітей дошкільного віку [16]. У статті «Сучасна методика керівництва творчими іграми дітей» (у співавторстві з Н. Кудикіною) на конкретних прикладах висвітлено сучасну методику керівництва творчими іграми дітей старшого дошкільного віку, що характеризується системною організацією бінарного характеру [17].

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (427 найменувань, із них – 40 архівних справ, 3 – електронні інформаційно-освітні ресурси), що обіймають 40 сторінок; 7 додатків на 8 сторінках, 1 рисунок. Загальний обсяг дисертації складає 250 сторінок, із них – 201 сторінка основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРОГРАМОВО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Еволюція програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку

Важливу роль у наукових дослідженнях відіграє аналіз проблеми, який сприяє виокремленню питань, що потребують більш детального розгляду та є фундаментом наукового пошуку, що, у свою чергу, дає змогу визначити мету, завдання, зміст та наукову новизну дослідження. Еволюцію вчені розглядають як науковий процес змін, розвитку педагогічного дослідження, тобто способ досягнення поставленої дослідником мети. Зокрема, Н. Гупан розглядає еволюцію окремої педагогічної проблеми як аналіз наукового пошуку певного хронологічного періоду (кількох десятиріч, століття) [101].

Послугуючись наведеним тлумаченням та відсутністю педагогічних праць, у яких цілісно й системно було проаналізовано еволюцію означеної проблеми, узагальнимо наукові надбання досліджуваної проблеми, а саме, трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку (друга половина ХХ – початок ХХІ століття).

Важливими методологічними засадами педагогічних досліджень є розподіл виявлених праць на історичні та джерельні. Історіографічний пошук стосовно означеної у дисертаційному дослідженні проблеми засвідчив, що на всіх етапах розвитку змісту програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку українські вчені оприлюднювали результати наукових та практичних надбань у дисертаціях, монографіях, наукових працях та посібниках, у яких принагідно вивчаємо окремі аспекти зазначеної проблеми і аналізуємо їх як джерела. Ті з них, які пов'язані з історією освіти, розглядаємо як історіографічні. Підкреслимо: відповідно до завдань та змісту наукових

пошуків виникає ймовірність того, що деякі праці розглядатимуться водночас як історіографічні джерела, а також як джерела з досліджуваної проблеми.

Зауважимо, що джерельну базу досліджуваної проблеми умовно поділяємо на літературні (публіцистичні, наукові, довідкові) та архівні матеріали згідно з класифікацією О. Аніщенко [5, с. 23–25].

Спираючись на запропоновані українськими істориками педагогіки О. Сухомлинською [244, с. 65], Н. Гупаном [102, с. 54] та Л. Березівською [35] розробки періодизації історико-педагогічної науки, історіографію досліджуваної проблеми умовно ділимо на такі два періоди: I період (1958–1990 рр.) – радянський; II період (1991–2012 рр.) – період незалежної України. Окрім цього, враховуючи проблемно-тематичний підхід до систематизації історіографії трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.), усі праці аналізуємо за такими групами:

- праці, які присвячені аналізу теоретичних засад ігрової діяльності та процесу становлення й розвитку змісту програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності суспільного дошкільного виховання;

- праці, які висвітлюють розвиток дошкільного виховання (дошкільної освіти) в Україні в різні історичні періоди;

- праці, які в рамках висвітлення історії освіти й педагогічної думки радянського періоду частково розкривають аспекти розвитку суспільного дошкільного виховання.

Суттєво цінними педагогічними дослідженнями, присвяченими впливу педагогічних теорій на розвиток гри (ігрової діяльності) дітей дошкільного віку, опублікованими у радянський період, є дисертації К. Дьяконової «Розвиток теорії гри в історії вітчизняної (ХІХ–ХХ ст.) і радянської дошкільної педагогіки (1917–1936 рр.)» (1980) [144] та Т. Філімонової «Дитяча гра в суспільному дошкільному вихованні України (70-ті роки ХІХ ст. – кінець 20-х років ХХ ст.)» (2003) [359].

Так, у дослідженні К. Дьяконової вперше висвітлено становлення й розвиток теорії дошкільного виховання в загальносоюзному масштабі, а саме, розвиток теорії гри в історії вітчизняної (XIX–XX ст.) і радянської дошкільної педагогіки (1917–1936 рр.). Методологічною основою дослідження визначено фундаментальні положення марксистських ідей про вплив виховання на формування матеріалістичної теорії гри, ідейну спрямованість змісту дитячих ігор у різних системах виховання – «соціалістичній та буржуазній» та вивчено становлення поглядів на гру як засіб комуністичного виховання в перші постреволюційні десятиріччя (1917–1939 рр.). Результатом дослідження автора стали висновки про те, що прогресивні вітчизняні педагоги К. Ушинський, Є. Водовозова, Є. Тихеєва, А. Симонович, Л. Шлегер та ін. пояснювали використання гри у виховному процесі, виходячи із завдань суспільства, наголошуючи на необхідності «доцільного» використання гри як засобу виховання в дошкільній педагогіці [144, с. 9]. Ці положення базувалися на чіткому обґрунтуванні вагомості ігрової діяльності як провідної діяльності дітей дошкільного віку. Аналіз означеного дисертаційного дослідження надав підстави для висновків про те, що вивчення історії розвитку теорії гри вітчизняної (XIX–XX ст.) та радянської дошкільної педагогіки (1917–1936 рр.) розкриває можливості для узагальнення й оцінки досвіду минулого, який безпосередньо впливає на обґрунтування передумов становлення на законодавчому ґрунті програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку у радянський період (1958–1990 рр.) та його модернізації у період національного відродження України (1991–2012 рр.).

Науковцем Т. Філімоновою в дослідженні «Дитяча гра в суспільному дошкільному вихованні України (70-ті роки XIX ст. – кінець 20-х років XX ст.)» (2003) [359], схарактеризовано соціально-педагогічні умови розвитку дитячої гри в другій половині XIX століття, а саме: соціально-економічні (розвиток промисловості, широке залучення жіноцтва до виробництва); суспільні (демократичні процеси, розвиток громадських організацій); педагогічні (теоретичні й практичні пошуки вітчизняних та зарубіжних

педагогів і психологів, присвячені ранньому і дошкільному періоду дитинства); визначено значення гри в сімейному вихованні, її розвиток у суспільних дитячих закладах; досліджено ставлення громадськості до суспільної дитячої гри, зокрема встановлено, що більшість представників батьківської і педагогічної громадськості досить негативно сприймала відкриття народних дитячих садків і використання в них дитячих ігор.

Т. Філімоною вперше було проведено цілісний аналіз теорії та практики дитячої гри в період розвитку суспільного дошкільного виховання в Україні кінця XIX – початку XX ст. Виявлено, що джерелом створення теорії і практики гри були здобутки зарубіжних учених Г. Спенсера, С. Холла, К. Гросса та ін., які стали об'єктами роздумів, аналізу багатьох вітчизняних дослідників; розкрито, що розвиток дитячої гри у суспільному дошкільному вихованні залежав від провідних на той час педагогічних ідей і концепцій, як от: вільного виховання (К. Вентцель), національного дитячого садка (С. Русова), експериментальної педагогіки (Ю. Аркін), трудових методів виховання (Є. Янівська, Я. Чепіга, С. Моложавий). Також науковцем у процесі дослідження комплексно розглянуто класифікації дитячих ігор, здійснені відомими педагогами, психологами, що дало підстави схарактеризувати найбільш поширені види ігор у хронологічних межах дослідження: рухливі, колективні (групові), дидактичні, біографічні, трудові (поєднання гри і праці), побутові [359].

Вагомим здобутком цього дослідження є обґрунтування теоретичних засад походження гри, змісту й особливостей використання гри у різних організаційних формах роботи, підтвердження педагогічної думки про вагомість гри як дієвого засобу у навчально-виховному процесі дошкільного закладу. Вивчення результатів дослідження Т. Філімоною щодо встановлення основних закономірностей історії розвитку теорії гри переконує у тому, що саме вони сприяли становленню та формуванню основних теоретичних засад програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку.

Аналіз наукових здобутків переконливо свідчить про започаткування в радянський період педагогічних досліджень з проблеми розвитку теоретичних засад ігрової діяльності дітей дошкільного віку.

Істотний інтерес для нашого дослідження становить дисертаційна праця Н. Кудикіної «Теоретичні засади педагогічного керівництва ігровою діяльністю молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі» (2004), у якій узагальнено здобутки психолого-педагогічних теорій ігрової діяльності дітей дошкільного віку, обґрунтовано теоретичні положення щодо наступності в ігровій діяльності дошкільників та учнів першого класу, наведено визначення ключових понять педагогіки гри, які започатковані дошкільною педагогікою, визначено функції ігрової діяльності, здійснено класифікацію ігор, на основі системно-діяльнісного підходу розроблено структуру ігрової діяльності й виокремлено оптимальні підходи до методики педагогічного керівництва іграми різних видів [199].

Науковцем уперше визначена ефективність ігрової діяльності як багатофункціонального педагогічного методу позаурочного навчально-виховного процесу. Згідно висновків дослідника, керівництво грою цілеспрямовано здійснюється шляхом послідовного розгортання двох органічно взаємопов'язаних блоків: організаційно-пропедевтичного (охоплює професійну підготовку педагогів до керівництва ігровою діяльністю; процес цілепокладання і моделювання ігор на засадах врахування вікових потреб дітей за мікроперіодами 6–7 і 8–10 років, актуальних завдань початкової освіти і культурно-історичних ігрових традицій; організацію виховного і розвивального ігрового середовища) та методичного (передбачає забезпечення повноцінного функціонування розгорнутої структури ігрової діяльності (мотиваційно-цільовий, змістовий, процесуально-операційний, контрольний-оцінний, результативний компоненти), особистісну зорієнтованість взаємодії педагога з учнями, стимулювання розвивально-виховного ефекту ігор різних видів, реалізацію у методиці керівництва ігровою діяльністю прийомів, адекватних особливостям творчих ігор та ігор за готовими правилами) [199].

Цінність цієї роботи для розгляду досліджуваної проблеми полягає у тому, що на тлі активізації наукових досліджень у галузі етнопедagogіки, звернення до історичних надбань українського національного виховання Н. Кудикіною акцентована увага на використання у позаурочному навчально-виховному процесі традиційних народних ігор малих форм, до яких відносять лічилки, скоромовки, заклички, примовки, небилиці, мирилки, дражнилки, звуконаслідування, жеребкування, забавлянки тощо [199]. Аналіз вище названого дослідження дає можливість стверджувати, що розкриття тенденцій розвитку ігрової діяльності, виокремлених у результаті вивчення культурно-історичних аспектів гри, надає можливості для обґрунтування її зростаючої ролі у національно-культурному вихованні підростаючого покоління.

Проте питання розвитку змісту програмово-методичного забезпечення означеного процесу на сторінках проаналізованих досліджень не знайшли свого висвітлення, тому що не входили до завдань цих досліджень.

Наукові розвідки, присвячені процесу становлення й розвитку змісту програмово-методичного забезпечення суспільного дошкільного виховання в Україні, в тому числі й ігрової діяльності, свідчать про їх незначну чисельність. До перших таких досліджень можна віднести наукові здобутки І. Улюкаєвої [354]. У дослідженні І. Улюкаєвої «Становлення й розвиток дошкільної педагогічної освіти в Україні (1905–1941)» (1993), висвітлено історичні умови становлення й розвитку дошкільної педагогічної освіти, визначено періоди її становлення і розвитку, простежена динаміка розвитку мережі педагогічних навчальних закладів і короткотермінових курсів, які готували спеціалістів з дошкільного виховання, схарактеризовано зміст їх підготовки, науково-педагогічне забезпечення й організацію освітньо-виховного процесу в педагогічних закладах різних типів, що здійснювали підготовку дошкільних працівників у межах зазначеного періоду [354]. Важливим є аспект дослідження історії становлення й розвитку змісту програм виховання у дитячому садку з 1905 по 1941 рр., що є однією із складових програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку.

Процесам становлення й розвитку змісту програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дошкільної освіти в Україні у другій половині ХХ ст. присвячені дисертації, монографії, педагогічні праці, в тому числі: «Основи дошкільної педагогіки» за ред. О. Запорожця, Т. Маркової (1980) [258]; «Дошкільна педагогіка» за ред. В. Ядешко, Ф. Сохіна (1981) [138]; «Дошкольная педагогика» под. ред. В. Логиновой, П. Саморуковой (1983); Т. Поніманської «Дошкільна педагогіка» (2006; 2012) [277]; Т. Степанової. «Еволюція змісту дошкільної освіти у другій половині ХХ століття» (2010) [333] та ін.

Аналіз вказаних праць дозволив відзначити їх уніфікований зміст. Так, усім авторам притаманний спільний підхід до висвітлення змісту чинних у радянський період програм виховання і навчання в дитячому садку загалом та ігрової діяльності дітей дошкільного віку, зокрема. Тенденція уніфікації прослідковується й у здійсненні педагогічного аналізу гри та в розкритті методики керівництва дитячими іграми. Натомість праця Т. Степанової «Еволюція змісту дошкільної освіти у другій половині ХХ століття» (2010) [333] вирізняється вивільненими від заідеологізованих поглядів радянської епохи підходами до висвітлення актуальних питань дошкільної педагогіки, що зумовлено відродженням національної системи освіти та її дошкільної ланки у період становлення незалежності України і зміною освітньої парадигми за демократизації суспільства.

Окреслена проблема певною мірою розглядається у психолого-педагогічних дослідженнях у другій половині ХХ ст., що розкривають: визначення психологічних основ ігрової діяльності дітей дошкільного віку (Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Запорожець, О. Леонт'єв, Г. Люблінська та ін.) [84; 382; 155; 212; 219]; педагогічне значення та організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку (Л. Артемова, А. Богуш, Г. Григоренко, Р. Жуковська, Д. Менджерницька, І. Школьна, К. Щербакова, О. Янковська та ін.) [9; 50; 94; 148; 233; 373; 379; 384].

У роки незалежної України в працях сучасних українських учених,

відображено: теоретичні засади мовленнєво-ігрової діяльності дітей дошкільного віку; характеристику і класифікацію різних видів ігор: дидактичних, словесних, вербальних (А. Богуш); гра в освітньому просторі дошкільного навчального закладу (Н. Гавриш); соціальна адаптація старших дошкільників засобами ігрової діяльності (Н. Захарова); розвиток комунікативних функцій дошкільників у процесі творчих ігор (К. Карасьова); визначення ключових понять педагогіки гри, функції ігрової діяльності, здійснення класифікації ігор, на основі системно-діяльнісного підходу розроблення структури ігрової діяльності й провідних підходів щодо методики педагогічного керівництва іграми різних видів (Н. Кудикіна); характеристика сюжетно-рольової гри старших дошкільників (С. Ладивір); розвиток зв'язного мовлення дітей дошкільного віку в мовленнєво-ігровій діяльності (Н. Луцан); формування первинного економічного досвіду старших дошкільників в ігровій діяльності сучасний стану розвитку гри (А. Сазанова) та ін. [85; 157; 176; 204; 206; 217; 322].

Розвиток суспільного дошкільного виховання в Україні у різних історичних періодах був предметом спеціальних досліджень українських науковців, результати роботи яких були оприлюднені в радянський період, а саме: С. Амбромсона «Становлення вітчизняного дошкільного виховання» (1950) [1]; Л. Батліної «Становлення і розвиток суспільного дошкільного виховання в УРСР (1917–1941)» (1983) [31], «Основные периоды дошкольного воспитания в Украинской ССР (1917–1941)» (1982) [30], «История дошкольного воспитания в Украинской ССР» (1917–1941) (1983) [29].

Дослідженням, у якому ґрунтовно висвітлено історію становлення й розвитку суспільного дошкільного виховання в Україні упродовж значного історичного відрізка часу (1917–1941), є дисертація Л. Батліної «Становлення і розвиток суспільного дошкільного виховання в УРСР (1917–1941)», опублікована в 1983 р. У цій праці схарактеризовано стан дошкільного виховання напередодні Жовтневої революції, проаналізовано докорінні зміни, що відбулися в перші роки радянської влади, простежено процес становлення

дитячих садків як складової частини державної системи народної освіти СРСР. У дисертації також є характеристика розвитку суспільного виховання дітей дошкільного віку в роки модернізації радянського народного господарства. Цьому процесу автор дає позитивну оцінку, оскільки завдяки організації «дошкільного походу» під керівництвом партійних і комсомольських організацій, дошкільних працівників відбулося різке збільшення кількості дитячих садків. У дослідженні автор констатує, що однією з основних причин вдалого упровадження «дошкільного походу» була діяльність промислових підприємств, колгоспів, радгоспів і підприємств системи кооперації, спрямована на фінансове забезпечення будівництва дитячих садків [31].

Аналіз роботи Л. Батліної дозволяє стверджуватися у думці, що автором було частково проаналізовано історичні та соціально-економічні передумови виникнення перших дошкільних установ відомчого типу в Україні. Характеристика основних напрямів освітньо-виховної роботи з дітьми в дошкільних закладах УРСР подається в дисертації згідно з марксистсько-ленінським ученням про комуністичне виховання дітей, що було цілком логічно у цей період [31]. Слід підкреслити, що оскільки науковці перебували під впливом тогочасних ідеологічних настанов і загальноприйнятих тенденцій щодо поглядів на історію, зазначені дослідження характеризуються спільним для них ідеологічним спрямуванням.

З 1991 по 2012 рр. виділяємо II період – незалежної України – історіографії та джерельної бази, який пов'язаний з розбудовою української державності, зміною вимог до системи освіти в Україні, в тому числі стосовно історії дошкільного виховання (дошкільної освіти). Характерною особливістю цього періоду є зростання інтересу до історичного досвіду функціонування національної системи дошкільного виховання, поява численних досліджень (монографії, дисертації, статті, посібники тощо), в яких у рамках сучасної педагогічної парадигми, у контексті розгляду різноманітних проблем, побіжно згадувалися окремі аспекти оновлення змісту програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей у досліджуваний період [269, с. 6].

До досліджень у галузі історії дошкільного виховання можна віднести дисертації М. Мельничук «Виховання дітей дошкільного віку в трудовій діяльності (початок ХХ ст. – 1941 р.): історико-педагогічний аспект» (1995) [230]; С. Попиченко «Розвиток теорії і практики дошкільного виховання в Україні (кінець ХІХ – початок ХХ ст.)» (1998) [279]; О. Бондар «Становлення і розвиток системи дошкільного виховання в УСРР (1919–1933 рр.)» (2006) [56] та ін.

Певним внеском у вивченні даної проблеми є дисертаційне дослідження С. Попиченко «Розвиток теорії і практики дошкільного виховання в Україні (кінець ХІХ – початок ХХ ст.)» (1998), у якому ґрунтовно розкрита історія становлення теорії і практики дошкільного виховання в Україні в означений у дисертації часовий період. Автор доводить існування системи суспільного дошкільного виховання вже на початку ХХ ст., уперше аналізує розвиток системи підготовки дошкільних працівників на основі вивчення системи чинників (соціально-економічні умови, активізація інтересу до проблеми національного дошкільного виховання, розширення мережі дошкільних закладів, впливу педагогічного досвіду країн Західної Європи і Росії, новий етап у розвитку психолого-педагогічних наук, обґрунтування дошкільного віку як визначального періоду в становленні особистості людини), положення, які підкреслюють важливість теоретико-методичних засад, що використовувались в ході становлення та розвитку системи професійної освіти спеціалістів з дошкільного виховання, їх впливу та можливого використання в сучасному процесі підготовки педагогічних кадрів [279, с. 7].

Праця С. Попиченко дає цілісне уявлення про розвиток теорії і практики дошкільного виховання в Україні кінця ХІХ – початку ХХ ст. і становить підґрунтя для здійснення історико-педагогічних досліджень у галузі дошкільної освіти.

Серед зазначених праць звернемо увагу на дисертаційне дослідження О. Бондар «Становлення та розвиток системи дошкільного виховання в УСРР (1919-1933 рр.)» (2006) [56]. У цій науковій розвідці комплексно досліджено

процес становлення та розвитку системи дошкільного виховання в УСРР 1919–1933 рр., з'ясовано місце і вагома роль дошкільного виховання в освітній системі УРСР. Особливої уваги заслуговує виокремлення певних етапів процесу змін у змісті методичного наповнення навчально-виховного процесу дошкільного виховання, як-то: 1919–1922 рр. – панування методики «вільного виховання» на основі педагогічної спадщини Ф. Фребеля, М. Монтесорі, С. Русової; 1923–1927 рр. – паралельне існування дошкільних закладів, які працювали за методиками «вільного», колективного (О. Дорошенко) та біогенетичного виховання (І. Соколянський, О. Залужний); 1928–1933 рр. – розробка і закріплення методів виховання дітей на засадах макрсізму-ленінізму [56]. Вагомим доробком автора є розкриття тенденцій становлення і розвитку системи дошкільного виховання в УРСР (1919–1933 рр.).

У дисертаціях Т. Садової «Становлення і розвиток вітчизняної дошкільної лінгводидактики (друга половина ХІХ ст. – перша половина ХХ ст.) (1997) [321]; Т. Пантюк «Теорія і практика фізичного виховання дітей дошкільного віку в Україні (1918–1939 рр.)» (2001) [264]; О.Донченко «Проблема естетичного виховання дітей дошкільного віку в педагогічній думці України (кінець ХІХ – початок ХХ ст.)» (2005) [135]; Т. Головань «Становлення і розвиток суспільного дошкільного виховання в Криму (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)» (2008) [90]; Л. Вергазової «Словесна творчість дошкільників як засіб морального виховання у вітчизняній теорії і практиці (кінець ХІХ – ХХ століття)» (2010) [72]) в педагогічному аспекті було розглянуто питання дошкільного виховання, в тому числі і розвиток змісту програмово-методичного забезпечення різних напрямів виховання дітей у дошкільних закладах України.

Таким чином, ми дійшли висновку про те, що хронологічні межі зазначених досліджень були обмежені першою половиною ХХ ст. У цих працях ґрунтовно висвітлюється процес становлення системи дошкільного виховання в Україні, здійснено аналіз розвитку мережі дошкільних закладів та зміст у

програм виховання в дитячому садку, у тому числі побіжно аналізується програмово-методичне забезпечення ігрової діяльності.

Розвитку суспільного дошкільного виховання у другій половині ХХ та початку ХХІ ст. присвячено низку педагогічних праць (дисертацій, монографій, підручників та посібників тощо) зокрема такі: Л. Артемова «Історія педагогіки України» (2006) [12]; Н. Лазарович «Навчально-виховна робота з обдарованими дітьми 5–6 років у дошкільних навчальних закладах (кінець ХХ – початок ХХІ століття)» (2006) [207]; С. Дітковська «Розвиток відомчих дошкільних закладів у Донбасі наприкінці 50-х – початку 90-х років» (2004) [116]; І. Улюкаєва «Історія суспільного дошкільного виховання в Україні» (2011) [354]; Т. Степанова «Трансформація змісту дошкільної освіти в історії розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки (кінець ХІХ–ХХ століття)» (2011) [332]; М. Чернявська «Естетичне виховання дітей у дошкільних закладах освіти України (друга половина ХХ століття)» (2011) [369]; О. Стягунова «Використання ідей української народної педагогіки у дошкільних навчальних закладах Донеччини в 60–90-х роках ХХ століття» (2012) [334]; О. Венгловська «Розвиток дошкільної освіти на Київщині (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)» (2013) [71] та ін.).

Вагомими для нашого дослідження стали підручник Л. Артемової «Історія педагогіки України» (2006) [12] та навчальний посібник І. Улюкаєвої «Історія суспільного дошкільного виховання в Україні» (2011) [354], у яких узагальнено наукову інформацію про розвиток суспільного дошкільного виховання в Україні. Зокрема, у посібнику І. Улюкаєвої обґрунтовано періоди розвитку дошкільного виховання з кінця ХІХ століття до 2010 р. відповідно до прийнятої в педагогічній науці періодизації, що дає цілісне уявлення про історію суспільного дошкільного виховання в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХІ ст. та є основою для здійснення подальших досліджень з дошкільної освіти [354].

С. Дітковська у дисертаційному дослідженні «Розвиток відомчих дошкільних закладів у Донбасі наприкінці 50-х – початку 90-х років» (2004),

розкрила особливості досвіду дошкільного виховання вказаного регіону, проаналізувала історіографію розвитку дошкільної освіти та її програмово-методичне забезпечення, зміст роботи відомчих дитячих садків радянського періоду [116].

Значимою для нашого дослідження стала монографія Т. Степанової «Трансформація змісту дошкільної освіти в історії розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки (кінець XIX–XX століття)» (2012). Автором уперше в порівняльно-педагогічному аспекті обґрунтовано методологічні засади на основі яких комплексно розкрито наукову проблему трансформацій змісту дошкільної (у авторському тлумаченні – передшкільної) освіти в історії вітчизняної дошкільної педагогіки (історіографічний, системний, аксіологічний, хронологічний, цивілізаційний, персоналітично-біографічний, наративний та парадигмальний підходи); визначено та схарактеризовано сутність і структуру феноменів «передшкільна освіта» та «зміст передшкільної освіти» в сукупності їх спільних характеристик в освітньому просторі; доведено соціальну детермінованість змісту передшкільної освіти, її багатовимірність і динамічність; виявлено взаємозв'язки й взаємовідношення складових змісту дошкільної, передшкільної та початкової ланок освіти. Виявлено соціально-економічні, соціокультурні, соціально-педагогічні передумови та соціально-політичні й соціально-педагогічні чинники трансформацій змісту передшкільної освіти в досліджуваній період [332, с. 17–19], що стало підґрунтям для визначення чинників трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в Україні (друга половина XX – початок XXI ст.).

Запропоновано й науково аргументовано періодизацію трансформацій змісту передшкільної освіти в історії вітчизняної дошкільної педагогіки та послідовні етапи розвитку досліджуваного явища в середині кожного періоду:

I період (1898–1916 рр.) – період зародження і становлення громадської системи дошкільного виховання (1-й етап – 1898; 2-й етап – 1899; 3-й етап – 1900–1912; 4-й етап – 1913–1916); II період (1917–1944 рр.) – становлення

радянської системи суспільного дошкільного виховання і розробки змісту дошкільної і передшкільної освіти (1-й етап – 1917–1918; 2-й етап – 1919–1921; 3-й етап – 1922–1931; 4-й етап – 1932–1940); III період (1941–1944 рр.) – період напруженої воєнно-політичної обстановки у країні; повна уніфікація всіх навчально-методичних і програмових матеріалів для всієї системи освіти СРСР (1-й етап – 1941–1942; 2-й етап – 1943–1944); IV період (1945–1980 рр.) – оновлення змісту дошкільної і передшкільної освіти (1-й етап – 1945; 2-й етап – 1946–1947; 3-й етап – 1948–1950; 4-й етап – 1951–1959; 5-й етап – 1960–1963; 6-й етап – 1963–1970; 7-й етап – 1970–1980); V період (1980–2000 рр.) – реформування і модернізація змісту передшкільної освіти (1-й етап – 1981–1984; 2-й етап – 1985–1989; 3-й етап – 1990–1994; 4-й етап – 1995–1996; 5-й етап – 1997–2000) [332, с. 17–19].

На підставі історіографічного й ретроспективного аналізу змісту передшкільної освіти, науковцем виокремлено дві групи тенденцій: а) тенденції становлення і розвитку передшкільної освіти в кінці XIX та у XX ст.; б) тенденції, які окреслюють перспективу подальшого розвитку й трансформацій змісту передшкільної освіти в сучасному освітньому просторі [332, с. 17–19].

Отже, Т. Степановою вперше цілісно висвітлено всі аспекти проблеми змісту передшкільної освіти в історичному вимірі на різних етапах педагогічної науки і практики, чим відкрито перспективне поле для нашого наукового дослідження у цій царині, а саме, для характеристики змісту програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку та наукового обґрунтування передового педагогічного досвіду з ігрової діяльності.

Використанню ідей української народної педагогіки у дошкільних навчальних закладах Донеччини в 60 – 90-х роках XX ст присвячене дисертаційне дослідження О. Стягунової (2012), у якому здійснено цілісне дослідження процесу розвитку ідей української народної педагогіки та їх реалізації в дошкільних навчальних закладах Донеччини в 60 – 90-х роках XX ст. на конкретному історичному матеріалі; визначено основні етапи,

тенденції, особливості та групи передумов використання ідей української народної педагогіки в дошкільних закладах Донеччини у цей період [334].

Основну цінність для дослідження у цій науковій праці має ретроспективний аналіз програмово-методичного забезпечення для дошкільних закладів з позиції впровадження ідей української народної педагогіки, а також те, що автором визначено перспективи їх реалізації.

Привертає увагу дисертаційне дослідження О. Венгловської «Розвиток дошкільної освіти на Київщині (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)» (2013), присвячене проблемі розвитку дошкільної освіти на Київщині у визначений автором часовий період. Цінним є те, що у дисертації вперше в означених хронологічних межах розроблено періодизацію та схарактеризовано етапи розвитку дошкільної освіти на Київщині, а саме: I етап (1958–1972 рр.) – пошук шляхів зміцнення зв'язку дошкільного виховання з життям; II етап (1973–1983 рр.) – уніфікація дошкільного виховання; III етап (1984–1991 рр.) – оновлення народознавчої компоненти змісту дошкільного виховання в умовах часткової демократизації; IV етап (1991–2010 рр.) – модернізація дошкільної освіти; розкрито особливості розвитку дошкільної освіти на Київщині, що полягають у трансформації мети, завдань, програмово-методичного забезпечення дошкільного виховання, вдосконалення структури мережі дошкільних закладів, впровадженні результатів педагогічної науки в практику, зміні вимог до вихователя, поширенні передового педагогічного досвіду в радянську добу та в незалежній Україні; уточнено вплив соціальних, економічних, демографічних чинників на розвиток мережі дошкільних навчальних закладів, взаємозв'язки між суспільним замовленням на дошкільну освіту та змінами професійних вимог до вихователя [71, с.4].

Отже, означене дисертаційне дослідження дало можливість проаналізувати розвиток дошкільної освіти на Київщині (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.), що безпосередньо впливає на вивчення та впровадження передового педагогічного досвіду педагогів у сучасну систему дошкільної освіти.

Аналіз засвідчує, що в дисертаціях, монографіях та посібниках, які вийшли в Україні у період національного відродження, розглядався розвиток суспільного дошкільного виховання у другій половині ХХ – початку ХХІ ст., проте цілісного аналізу програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку, навіть у сукупності, вони не відтворюють.

Проведений аналіз педагогічних джерел показав, що розвиток суспільного дошкільного виховання знайшов певне відображення у кількох працях з історії освіти й педагогічної думки радянського періоду, а саме: А. Бондар «Розвиток суспільного виховання в УРСР (1917–1967)» (1968) [58], «З історії розвитку народної освіти на Україні за роки Радянської влади» (1968) [57]; М. Грищенко «Історія педагогіки» (1973) [97]; К. Присяжнюк «Новий етап у розвитку радянської школи на Україні» (1966) [283]; Г. Ясницький «Розвиток народної освіти на Україні (1921–1932)» (1965) [386] та ін.

Нечисленні наукові розвідки, які були опубліковані у радянський період (1958–1990 рр.), відображали засади марксистко-ленінської методології, в основу яких покладено ідеологічний упереджений підхід до виховання. Основна увага авторів концентрувалася навколо вивчення історії народної освіти у період з 1917 р. до середини 1960-х років, у той час як друга половина ХХ ст. залишилася порівняно недостатньо розглянутою. Взагалі за радянських часів історія розвитку педагогічної освіти й суспільного дошкільного виховання вивчалася лише частково, у рамках висвітлення історії народної освіти. Доказом цієї тези є зміст найбільш значущих монографій і нарисів з історії педагогіки того періоду.

А. Бондар у монографії «Розвиток суспільного виховання в УРСР (1917–1967)» (1986) [58] висвітлює становлення й розвиток освітньо-виховної системи дітей дошкільного віку, учнівської молоді в загальноосвітніх школах, школах-інтернатах і групах позашкільного дня, у дитячих будинках і позашкільних закладах УРСР, а також систему суспільного виховання дітей дошкільного віку. У книзі висвітлюється історія розвитку мережі закладів громадського виховання, створення відповідної навчально-матеріальної бази, забезпечення

педагогічними кадрами, удосконалення змісту, форм і методів навчально-виховної роботи в цих закладах [58, с.12–30].

Метою праці Г. Ясницького «Розвиток народної освіти на Україні (1921–1932)» (1965) є показ змін, що відбувалися протягом цього періоду у навчально-виховній роботі шкіл, в організації трудового виховання й політехнічного навчання, що розглядається з позицій зміцнення зв'язку освіти з життям, у вивченні основ наук тощо. Розвиток освіти в Україні представлений автором на тлі висвітлення керівної ролі Комуністичної партії в розвитку освіти та розгортання соціалістичного будівництва, громадсько-політичного й культурного життя республіки. Більша частина праці присвячена дослідженню проблем підготовки кадрів народної освіти та діяльності вищих навчальних закладів і технікумів, поліпшення керівництва справою освіти [386]. Не зважаючи на те, що назва роботи стосується розвитку народної освіти в Україні загалом, питання дошкільного виховання автором не розглядаються.

Акцентуючи увагу на розвитку радянської освіти у кінці 50-х – початку 60-х років ХХ ст., К. Присяжнюк у книзі «Новий етап у розвитку радянської школи на Україні» (1966) оцінює один із найважливіших етапів розвитку радянської школи, який припадає на 1959–1964 рр. – роки перебудови системи народної освіти. На основі узагальнення досвіду роботи шкіл та управлінських органів народної освіти автор висвітлює процес перебудови навчально-виховної роботи відповідно до «Закону про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти», зокрема розглядає питання про вдосконалення системи народної освіти, зміцнення навчально-матеріальної бази шкіл, підвищення кваліфікації педагогічних кадрів взагалі й дошкільних зокрема. Слід зазначити, що автор не так глибоко акцентує увагу на ідейно-політичній роботі, що дозволило йому дійти до більш реалістичних і чітких висновків. Однак висвітлення проблеми суспільного дошкільного виховання не було завданням автора [283].

Отже, у вказаних наукових розвідках радянської доби, здійснених на засадах марксистсько-ленінської методології, побіжно подається інформація

про розвиток суспільного дошкільного виховання, в тому числі його складової – програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку.

У зв'язку з реальною соціально-політичною ситуацією у радянську добу українська історіографія розвивалась й за межами України, зокрема в країнах Європи та Америки, де жили і працювали українці. У контексті критичного погляду на розвиток педагогічної освіти та суспільного дошкільного виховання в Україні свої погляди на цю проблему висловлювали лише науковці української діаспори (І. Крилов. Система освіти в Україні (1917–1930), 1956 [197]; Г. Ващенко. Проект системи освіти в самостійній Україні, 1957 [70]; І. Коляска. Освіта в радянській Україні, 1970 [184]; С. Сірополко. Історія освіти в Україні, 2001 [328] та ін.).

Лише на початку 90-х років минулого століття в умовах створення та розбудови демократичної незалежної України з'явилися праці [100; 315], автори яких змогли від описовості підійти до аналітики, здатної до вирішення трьох основних завдань: відтворення цілісної картини історико-педагогічного процесу; виявлення закономірностей його розвитку; пояснення явищ та фактів сучасної педагогічної дійсності на основі знання історичних закономірностей; розуміння сутності конкретно-історичних реалій.

Упродовж 90-х рр. ХХ ст. та на початку ХХІ ст. відроджується вітчизняна історико-педагогічна історіографія. З'являються праці українських учених, у яких проаналізовано концепцію, модель та визначено тенденції розвитку української освіти ХХ ст., введено до наукового обігу нові статистичні дані (В. Майборода, С. Майборода. Національні школи України: історія, досвід, уроки, 1992 [221]; Л. Луговий. Тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні: (теоретико-методологічний аспект), 1995 [216]; В. Огнев'юк. Осягнення освіти: Підсумки ХХ століття, 2003 [252]). Однак дошкільне виховання у цих працях розглядається лише у контексті розвитку системи загальної української освіти.

Таким чином, узагальнюючи результати наукових пошуків, наголошуємо, що еволюція дослідження не містить цілісної, комплексної праці про трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку у другій половині ХХ – початку ХХІ ст.), що дає підстави для актуалізації цієї проблеми у науковому полі.

Для розв'язання завдань нашого дослідження використано джерела, що сприяють з'ясуванню чинників та трансформації змісту програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку у дошкільних навчальних закладах України. За функціональним призначенням ці джерела можна поділити на такі види: джерела нормативно-правового характеру, архівні документи й матеріали фондів (Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) (1959–1990 рр.), періодичні видання, на сторінках яких висвітлювалася досліджувана проблема: «Дошкільне виховання» (1958–2012 рр.), «Дитячий садок», «Бібліотечка вихователя дитячого садка», «Палітра педагога» (2001–2012 рр.), «Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР» (1959–1974 рр.) та програмово-методичні документи.

Основу розвитку суспільного дошкільного виховання радянського періоду (1958–1990 рр.) склали законодавчі документи: Закон Верховної Ради СРСР «Про зміцнення зв'язку школи з життям та про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР» (1958 р., дубльований в Україні 1959 р.) [288, с. 2-14], Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи подальшому розвитку дитячих дошкільних закладів, поліпшенню виховання і медичного обслуговування дітей дошкільного віку» (1959 р.) [287, с.3–6], Постанова Ради Міністрів УРСР «Про стан і заходи подальшому розвитку дошкільного виховання в республіці» (1974 р.) [291, с. 3–7], Постанова Ради Міністрів СРСР «Про дальше поліпшення суспільного дошкільного виховання і підготовку дітей до навчання в школі» (1984 р.) [284, с. 99–102], Закон УРСР «Про мови в Українській РСР» (1989 р.) [289] тощо.

Напрями розвитку нормативно-правового та змістового забезпечення дошкільної освіти незалежної України (1991–2012 рр.) визначили: Закон України «Про освіту» (1991) [290], Концепція дошкільного виховання (проект) (1993) [188], Державна національна програма «Освіта. Україна ХХІ століття» (1994) [104], Закон України «Про дошкільну освіту» (2001) [285], Постанова Кабінету Міністрів України «Положення про дошкільний навчальний заклад» (2003) [275], Лист МОН України «Щодо порядку розроблення програм для дошкільних навчальних закладів» (2010) [380].

Зазначимо, що законодавчі, нормативні й управлінські документи загальнодержавного рівня розміщені у збірниках наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР (1959–1974 рр.), а також в окремих виданнях педагогічного журналу «Дошкільне виховання» (1958–2012 рр.)

Для вивчення предмета дослідження значну цінність становили архівні документи й матеріали фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (м. Київ) – фонд №166 «Міністерства народної освіти УРСР» (Народний комісаріат освіти УРСР) за 1959–1990 рр.» [387; 388; 389; 399; 400; 401; 402; 403; 404; 405; 406; 407; 408; 409; 410; 411; 412; 413; 414; 415; 416; 417; 418; 419; 420; 421; 422; 423; 424; 425; 426; 427]. Вивчення річних звітів Управління дошкільних закладів Міністерства освіти УРСР, доповідних записок, довідок Міністерства освіти УРСР щодо перевірки стану виховної роботи у дошкільних установах УРСР дало можливість з'ясувати, що реалізація змісту, завдань програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності в дошкільних закладах завжди були предметом аналізу та обговорення [387; 388; 389; 399; 400; 401; 402; 403; 404; 405; 406; 407; 408; 409; 410; 411; 412; 413; 414; 415; 416; 417; 418; 419; 420; 421; 422; 423; 424; 425; 426; 427].

Проаналізовані матеріали засвідчують позитивні напрацювання щодо ігрової діяльності та акцентують увагу на актуальних проблемах організації ігрової діяльності з дітьми дошкільного віку, що не втратили свого значення для вдосконалення ігрової діяльності у сучасних дошкільних навчальних закладах [387; 388; 389; 399; 400; 401; 402; 403; 404; 405; 406; 407; 408; 409;

410; 411; 412; 413; 414; 415; 416; 417; 418; 419; 420; 421; 422; 423; 424; 425; 426; 427] (Додаток А).

Важливе значення для розгляду досліджуваної проблеми мали наукові публікації у періодичних виданнях «Дошкольное воспитание», «Дошкільне виховання» радянської доби (1958–1990 рр.), які окреслюють дану проблему за двома напрямками. Перший – це статті авторів, у яких розкрито історичний екскурс розвитку суспільного дошкільного виховання, подано характеристику програм дошкільного виховання та методичні рекомендації щодо комплексного вирішення програмових завдань ігрової діяльності у дошкільних закладах України (див.: І. Баскіна, 1967 [28]; Л. Артемова, 1971 [20]; 1976 [15]; 1978 [16]; 1981 [19]; 1982 [24]; А. Королькова, 1972 [191]; Є. Науменко, 1976 [247]; Г. Лаврентева, 1986 [205]; З. Плохій, 1986 [271] та ін.

Другий напрям – публікації, присвячені реалізації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку передовими педагогами дошкільних закладів України (В. Гоголева, 1957 [89]; Н. Симон, 1957 [326]; Л. Бобильова, 1963 [40]; Т. Єльнікова, 1963 [146]; Ю. Радзевич, 1965 [310]; Л. Мартинова, 1976 [227]; Т. Чуприна, 1981 [370]; Т. Левченко, 1981 [210]; Н. Загрудна, 1983 [153] та ін.).

Перелік публікацій названих вище авторів у періодичних фахових виданнях 50–90-х років ХХ ст. засвідчив накопичення науково-методичних напрацювань з проблеми програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку, а саме рекомендацій з організації та педагогічного керівництва ігрової діяльності дітей дошкільного віку.

Для ґрунтовного вивчення трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в умовах модернізації дошкільної освіти в Україні виокремлено публікації у періодичних виданнях «Дошкільне виховання», «Дитячий садок», «Бібліотечка вихователя дитячого садка», «Палітра педагога» кінця ХХ – початку ХХІ ст. Насамперед цінними для дослідження стали публікації, присвячені проблемам перспективи розвитку дошкільної освіти (М. Грицан, 1994 [96]; В. Покась, 1996 [273]);

модернізації освітнього процесу на засадах суб'єктно-діяльнісного підходу та реалізації принципу інтеграції змісту та видів діяльності (Н. Гавриш, 2005, 2009) [85]. Значимими для характеристики оновлення змісту програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку та його впровадження в практиці дошкільної освіти стали публікації З. Плохій, 1992 [272] та ін.

Аналіз публікацій згаданих науковців та практичних працівників системи дошкільного виховання на сторінках фахових видань в Україні засвідчив, що розкриття аспектів даної проблеми відбувалося у контексті наукових пошуків, програмотворення й стандартизації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності на національному ґрунті та його комплексного впровадження в практику дошкільної освіти.

З огляду на предмет нашого дослідження варті уваги програмово-методичні документи: «Програма виховання в дитячому садку» (1962, 1966, 1971, 1978 рр.); «Програма та методичні рекомендації морально-етичного виховання дітей дошкільного віку» (1981); «Типова програма виховання і навчання в дитячому садку» (1984); «Програма навчання та виховання в підготовчій групі дитячого садка» (1985); «Програма виховання і навчання в дитячому садку» (1986); «Малятко» (1991, 1999 рр.); «Дитина в дошкільні роки» (1991, 2004, 2011 рр.); «Дитина» (1993, 2012 рр.); «Програма-довідник для дошкільних закладів з українським мовним режимом» (1993); «Українське народознавство у дошкільному навчальному закладі: програма та довідковий матеріал вихователям дошкільних закладів» (1993); Програма з фізичного виховання «Будь здоров, малюк!» (1997); «Програма з фізичної культури для дошкільних закладів фізкультурно-оздоровчого напрямку» (1998); «Українське дошкільля» (1999, 2011 рр.); Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (2008); «Впевнений старт» (2012) та ін., а також методичні рекомендації для вихователів, що використовувалися у керівництві ігровою діяльністю в навчально-виховному процесі дошкільних навчальних закладів досліджуваного періоду.

Наведені документи нормативно-правового характеру, архівні матеріали фондів та статті, які опубліковані в періодичному виданні «Дошкільне виховання», та програмово-методичні документи розглядаємо як джерела, спираючись на них у написанні відповідних розділів дисертації.

Результати аналізу еволюції та джерел дозволяють нам стверджуватися у думці, що наукове осмислення накопиченого історією доробку змін у змісті програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку сприятиме плідній реалізації завдань щодо забезпечення якісної дошкільної освіти та вдосконалення її розвитку в перспективі.

Підсумовуючи короткий виклад окресленої еволюції та джерельної бази відповідно до обраної теми, зазначимо, що трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) як окрема педагогічна проблема системно і комплексно не аналізувалася. Нині в українських наукових розвідках відсутні праці, у яких цілісно аналізуються трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку на різних періодах його розвитку.

1.2. Сутність феномена «програмово-методичне забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку»

Показовими для вивчення трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності є хронологічні межі, що охоплюють період другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Адже друга половина ХХ ст. вперше характеризується розробкою програми навчання й виховання дітей дошкільного віку з виділенням ігрової діяльності в окремий розділ та науковими працями щодо організації ігрової діяльності дітей.

Суттєві положення й підходи щодо встановлення теоретичних засад досліджень у вітчизняній педагогічній та психологічній науках розроблені І. Бехом [266, с. 244–255], С. Гончаренком [91], В. Кременем [195],

В. Огнев'юком [253], О. Савченко [319], С. Сисоєвою [327], Н. Максименко [222], а в прикладному аспекті, зокрема у площині організації наукових досліджень в дошкільній освіті, їх висвітлювали Г. Беленька [37], А. Богуш [51], Н. Кудикіна [200], О. Кононко [185], Т. Поніманська [277] та ін. вчені.

Провідні історико-педагогічні методи у цьому дослідженні (історико-структурний, конструктивно-генетичний, порівняльно-зіставний) розкрито з врахуванням досліджень М. Богуславського [47, с. 21–24].

Вивчення специфіки здійснення педагогічного дослідження, дозволило констатувати, що вона поєднує в собі вивчення історичних періодів, передумов і особливостей розвитку педагогічних ідей та сприяє активному розкриттю науково-теоретичних засад історії педагогіки. Починаючи з 90-х років ХХ ст., цю проблему активно досліджують провідні українські вчені О. Адаменко [3], Л. Березівська [35], Л. Ваховський [69], Н. Гупан [101], Н. Дічек [117, с. 164–171], М. Євтух [200, с. 82–85.] та ін., а також російські науковці М. Богуславський [47], О. Джуринський [106, с. 72–79.], Е. Дніпров [107] та ін.

Системний і комплексний аналіз проблеми трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в обраних періодах передбачає насамперед уточнення ключових понять і термінів дослідження: «трансформація», «ігрова діяльність», «програма», «методичне забезпечення».

Базовою філософською категорією цього дослідження є інтегрована дефініція «трансформація». У філософському тлумаченні трансформація розглядається як траєкторія стратегічних змін розвитку суспільно-історичної практики [240]. У сучасному тлумачному словнику української мови трансформація визначається як становлення, перетворення, зміна, рух, розвиток тощо [250, с. 862]. У педагогічній науці тлумачення поняття «трансформація» спирається на філософське обґрунтування цієї категорії та тісно пов'язане із внутрішніми і зовнішніми чинниками розвитку освіти, забезпеченням її якісних змін. «Трансформація» при цьому виступає як

гармонійна єдність наукового знання і педагогічної практики, як спроможність втілити наукові знання в практичний результат [145].

Принципово важливими для вирішення проблеми є потенційні можливості дослідження дефініцій «ігрова діяльність».

Психологічний словник визначає ігрову діяльність, як «форму діяльності в умовних ситуаціях, спрямовану на відтворення і засвоєння суспільного досвіду, фіксованого у спеціально закріплених способах здійснення предметних дій, у предметах науки і культури» [179].

Співзвучною цьому визначенню є думка С. Гончаренка, який вважає, що ігрова діяльність – це різновид активної діяльності людей, у процесі якої вони оволодівають суспільними функціями, стосунками та рідною мовою як засобом спілкування між людьми [91, с. 139].

Підтвердження пріоритетності ігрової діяльності серед інших видів діяльності знаходимо й у «Енциклопедії освіти», яка визначає ігрову діяльність дітей дошкільного віку як різновид активної діяльності дітей дошкільного віку, що складає основний зміст їхнього життя та є провідною діяльністю, тісно пов'язаною з подальшим навчаннями і працею. Поєднання суб'єктивної цінності гри для дитини та її об'єктивного розвивального значення роблять гру найефективнішою формою життя дошкільника [145, с. 327].

Термінологічне словосполучення ігрова діяльність є родовим щодо поняття гра. Гра – це конкретний прояв індивідуальної і колективної ігрової діяльності дитини, яка носить конкретно-історичний, багатовидовий, креативний та багатофункціональний характер [145, с. 328]. Ігрова діяльність є багатофункціональним педагогічним методом. За умов педагогічного супроводу ігрова діяльність реалізується як метод. Педагогічний супровід ігрової діяльності – це спосіб досягнення мети освітнього процесу шляхом цілеспрямованого застосування системи педагогічних прийомів, адекватних особливостям конкретної гри та спрямованих на гармонізацію взаємодії в системі вихователь-дитина через задоволення актуальних потреб дитини і реалізацію її особистісного потенціалу [145, с. 328].

Осмислення сутності ігрової діяльності передбачало опору на наукові праці у межах досліджуваного періоду. Для вивчення проблеми дослідження цінними стали праці, написані у 50–60-х роках ХХ ст. радянськими психологами, що були присвячені психологічним засадам гри (Л. Виготський (1950) [84]; О. Леонт'єв (1948) [212]; 1959 [213]; Д. Ельконін (1957) [382], Г. Люблінська, 1959 [219]; О. Запорожець (1961) [155] та ін.).

Зокрема, за концепцією Л. Виготського, гра є способом активного засвоєння дитиною людської культури. Вагомим здобутком ученого є розвиток положення про провідну роль ігрової діяльності як основної діяльності, що тісно пов'язана із розвитком особистості дитини дошкільного віку і зумовлює важливі зміни у її психічних процесах, а також виступає «джерелом розвитку і створює зону найближчого розвитку дитини» [84].

Істотний інтерес становлять ідеї видатного вітчизняного вченого О. Леонт'єва, висвітлені у праці «Психологічний розвиток дитини в дошкільному віці» (1948), зміст якої присвячений значенню гри для дитини дошкільного віку. Автор ґрунтовно доводить, що дитина опановує більш широке, безпосередньо недоступне їй коло дійсності тільки у грі. Для дітей гра є сферою соціальної та інтелектуальної творчості, полігоном громадського й творчого самовираження. Аксиомою стало твердження О. Леонт'єва про те, що гра, набуваючи осмисленості та насиченості, є шляхом пошуку дитини в колективі товаришів, у суспільстві, Всесвіті, забезпечує вихід на соціальний досвід, культуру минулого, сьогодення і майбутнього; повторення соціальної практики, доступної розумінню [212].

О. Леонт'єв вперше обґрунтовує введене його попередником Л. Виготським сутність, зміст і характеристику провідної діяльності. Провідна діяльність «ми називаємо таку діяльність, у зв'язку з розвитком якої відбувається найважливіші зміни у психіці дитини і в середині якої розвивається психічні процеси, які готують перехід дитини до нового вищого ступеня її розвитку [213, с. 384]. У своїй публікації «Проблеми розвитку психіки» (1959) О. Леонт'єв наголошує, що розвиток дитини залежить не від

діяльності взагалі, а від провідної діяльності, яка зумовлює найголовніші зміни в психічних процесах і психологічних особливостях дитини на цій стадії її розвитку [213, с. 384–385]. Автором запропонована загальна структура ігрової діяльності як психологічний механізм, перетворення якого змінюють характер діяльності та її розвивальний вплив на дитину. О. Леонт'єв став засновником іншої важливої ідеї, котра полягає в тому, що в надрах гри як провідного виду діяльності дошкільного віку формуються нові мотиви – мотиви навчально-пізнавальної діяльності, рушії розвитку особистості дитини дошкільного віку. О. Леонт'євим визначено в загальних рисах провідну закономірність розвитку ігрової діяльності, яка трансформується від творчих ігор до ігор за готовими правилами. Ця закономірність у подальшому була обрана за теоретичну основу класифікації дитячих ігор [213, с. 384–385].

Вітчизняний педагог, лікар, академік АПН РСФСР, автор праць з дошкільного виховання («Бесіди про виховання», «Дитина в дошкільні роки», «Батькам про виховання» та ін.) Є. Аркін зауважував, що «дитина – істота дуже активна, і саме у грі активність дитини найбільш природно і вільно виявлена, бо і за структурою, і за змістом, і за виконанням гра найбільше відповідає всій психофізичній організації, усьому змісту, що наповнює життя дитини дошкільного віку» [7]. На думку Є. Аркіна, гра дає дитині ту повноту життя, якої вона прагне, звідси випливає, що саме гра має бути важелем дошкільного виховання.

Важливе значення для розвитку ігрової діяльності дітей мали дослідження з дитячої психології відомого радянського психолога, завідувача лабораторії психології дітей шестирічного віку Науково-дослідного інституту психології АПН РСФСР Д. Ельконіна, які стосувалися визначення специфіки і аналізу історико-генетичного розвитку дитячої гри як форми опосередкованого залучення дітей до життя дорослих та розуміння ролі гри в психічному розвитку дитини.

Ученим було доведено, що ігрова діяльність у її рольовій формі – «соціальна за своєю природою та за своїм походженням, тобто виникає із умов

життя дитини в суспільстві» [382, с. 31]. Він наголошував, що гра поступово трансформувалася від суто утилітарної спрямованості до набуття її сучасного значення як діяльності, яка сприяє засвоєнню дитиною суспільного досвіду і, що особливо актуально, орієнтації у людських стосунках та мотивах людської діяльності. «Особлива чутливість гри до сфери людської діяльності та до ставлення між людьми показує, що при усій різноманітності сюжетів за ними криється принципово один і той же зміст – діяльність людини і стосунки людей у суспільстві... Сюжети ігор... відображають конкретні умови життя дитини. Вони змінюються у залежності від цих умов, від входження дитини у значно ширше коло життя, разом з розширенням її кругозору» [382, с. 31]. Автор був переконаний, що, маючи соціальне походження та зміст, гра виконує функцію соціалізації особистості.

На думку Д. Ельконіна, рольова гра – це форма моделювання дитиною соціальних ставлень дорослих, тобто відтворення їх у своєрідній матеріальній формі й у такий спосіб усвідомлення. Гра є важливим джерелом формування соціальної свідомості дитини. «Свою розвивальну функцію рольова гра здійснює ще й завдяки тому, що колектив дітей, який реалізує гру, – завжди реальний колектив, у якому його учасники вступають не в уявні, а реальні стосунки» [382, с. 32]. Рольова гра розглядалась ученим як реальна форма життя дитини; у грі створюється дитяче товариство, яке живе як самостійний, самодіяльний колектив. Д. Ельконін підкреслював, що реальні стосунки дітей у грі варто більше враховувати під час педагогічної організації ігрової діяльності. Надзвичайно важливо повною мірою використовувати гру саме у специфічному для неї напрямі – соціалізації особистості: «Можливості рольової гри як могутнього виховного засобу можуть бути повністю використані лише тоді, коли рольова гра стане формою життя дітей, а ігровий дитячий колектив – самодіяльним колективом» [383, с. 32].

Д. Ельконін на підставі проведених досліджень у роботах «Психологічні питання дошкільної гри» (1948) [381] та «Психологія гри» (1978) [382] дійшов висновку про те, що центральне значення у дошкільному віці займають творчі

ігри, в яких дитина виконує роль. На його думку, роль робиться непривабливою, якщо у ній недостатньо змістових дій. Він зазначав про необхідність внесення у гру «тих сюжетів, яким притаманне найбільше виховне значення» [381]. Таким чином, Д. Ельконін довів, що рольова гра як форма гри у дошкільному віці стає провідною діяльністю дитини у житті та соціалізації, видозмінюється разом із зростанням дитини та зміною її соціальної позиції [382].

Відомий психолог Г. Люблінська у монографії «Нариси психічного розвитку дитини» (1959), виділяє три основні чинники розвитку особистості: 1) біологічний, 2) соціальний, 3) активність самої дитини, яка часто виявляється у формі гри. У дослідженнях Г. Люблінської обґрунтовується ідея про те, що керувати іграми дитини не тільки можна, а й необхідно. Формуючи необхідні для подальшої діяльності знання, способи дій, інтересів, вихователь має спонукати дитячу активність у процесі ігрової діяльності [219].

Спільним для вищезазначених праць було те, що у них поєднані погляди вчених на культурно-історичний підхід до походження гри, розуміння її соціальної сутності та психологічного механізму системно-діяльнісного характеру. Основними твердженнями науковців стали положення про те, що розвиток дитини залежить від провідної діяльності (гри), яка зумовлює найголовніші зміни в психічних процесах і психологічних особливостях дитини на цій стадії її розвитку (О. Леонтьєв) [213]; що ігрова діяльність ускладнюється й розвивається, свідченням цього є зміна її форм і видів, а нові форми ігрової діяльності краще засвоюються дітьми під керівництвом педагога (Д. Ельконін) [382].

Надзвичайно важливою для означення сутності ігрової діяльності дітей дошкільного віку 60–70-х років ХХ ст. є теоретична спадщина О. Запорожця. У праці «Гра і розвиток дитини» (1966) учений підкреслював зв'язок вікових особливостей дітей з грою як практичною діяльністю, що сприяє удосконаленню психічних процесів, оволодінню новими способами і формами діяльності, формуванню інтелектуальної і мотиваційної сфери, забезпеченню

емоційного спілкування з оточенням. З накопиченням у процесі гри та інших видів практичної діяльності знань і вмінь, досвіду спілкування з людьми, дитині стають доступними нові види діяльності й нові, більш складні форми соціальної взаємодії. У процесі гри дитина оволодіває знаннями про навколишній світ, соціальну дійсність в дійовій формі, що зумовлює перехід до якісно нових стадій інтелектуального, соціального та фізичного розвитку [155].

Протягом 70–80-х років ХХ ст. радянські психологи брали активну участь у дослідженні особливостей ігрової діяльності дітей. У низці праць відображені результати досліджень науковцями гри та ігрової діяльності як форми творчості, яка реалізує здібності та потреби людини, тісно пов'язана з розвитком базових засад особистості (Н. Непомняща, В. Мухіна та ін.) [249; 242].

Підсумовуючи зазначене вище, ми отримуємо підстави стверджувати, що у наукових доробках 50–80-х років ХХ ст. висвітлюються окремі аспекти проблеми, які виокремлюють гру як своєрідну пізнавальну діяльність дитини соціокультурного характеру, що дозволяє їй привласнювати соціально-культурний досвід рідного народу і людства в цілому; гру як форму життєдіяльності дитини, об'єктивні властивості якої еквівалентні реалізації й актуалізації сутнісних потреб і можливостей особистості; гру, що має багатовекторний вплив на дитину, що пов'язаний з фізичним розвитком, удосконаленням психічної сфери, вихованням і навчанням, підготовкою підростаючого покоління до майбутньої трудової діяльності тощо; гру, універсальність та всеосяжність якої сприяє гармонійному розвитку дитини [203, с.17].

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях неодноразово зазначається, що ігрова діяльність дітей характеризується тим, що в основі дитячих ігор лежать одноманітні сюжети, що діти погано вміють підкорятися правилам, гра перестала носити творчий характер (С. Ладивір, К. Карасьова, Т. Піроженко ін.) [206; 176; 270].

Спостереження психологів за вільною діяльністю дітей показали, що значна частина дітей дошкільного віку (приблизно 60 %) не граються. Вони демонструють окремі предметні дії (катання машинок, кидання м'яча), розглядають книжки, малюють тощо. Лише 40 % дошкільників демонструють ті форми сюжетно-рольової гри. Найбільш популярними у дошкільників виявилися традиційні побутові сюжети: годування, вкладання спати, прогулянка, купання доньки тощо (такі ігри спостерігалися в 30 % випадків). Сюди входять варіанти гри «Дочки-матері» і сучасний різновид цієї гри «Сім'я ляльки Барбі». У хлопчиків найчастіше програються сюжети, пов'язані із захистом і нападом: «Поліцейські і злодії», «Бандити й наші», «Мисливці за привидами». В іграх діти використовують як реальні іграшки, так і їх замітники. Багато дітей називають ролі, намагаються виконати саме ті дії, які характерні для обраної ними ролі (доньки чи матері). 20 % дітей виділяють правило, за яким потрібно діяти, проте більшість із них не можуть дотримуватися правил, що обмежують спонтанну активність, тобто роблять те, що за роллю робити не можна. Водночас не всі діти вміють користуватися рольовою мовою, здійснювати рольовий діалог. Гра сучасних дітей характеризується одноманітністю. Це здебільшого повтори одних і тих самих операцій, що характерні для процесуальної гри дітей раннього віку. Спостереження показали, що діти не можуть елементарно розвинути сюжет, не здатні вживатися в прийняту роль і будувати свої стосунки з іншими, виходячи з рольової позиції [206, с. 7–9; 176, с. 158–159; 270].

Результати досліджень свідчать про те, що за своєю популярністю сюжетно-рольові ігри майже у два рази відстають від інших видів діяльності. При цьому сюжети дитячих ігор досить одноманітні та в основному обмежені сімейною тематикою; «професійні сюжети» (тобто ігри в кухаря, шофера, лікаря, космонавта тощо), які були дуже популярні 10–20 років тому, практично відсутні. Характерним для сучасних дошкільників є досить розповсюджене використання у своїх іграх сюжетів з телевізійних фільмів та відтворення ролей екзотичних телевізійних героїв (людина-павук, привид тощо.)

На думку психологів (С. Ладивір, К. Карасьова, Т. Піроженко), слабка показність сучасних сюжетно-рольових ігор та їх відірваність від суспільного життя близьких дорослих можуть свідчити про те, що соціальне життя та входження у світ дорослих перестають бути змістом дитячих ігор, як це передбачалося класичною психологічною концепцією дитячої гри [206, с. 7–9; 176, с. 158–159; 270].

Згортання гри в дошкільному віці позначається на загальному психічному та особистісному розвитку дітей [206, с. 7–9]. Перевага гри над будь-якою іншою дитячою діяльністю полягає в тому, що гра, залишаючись максимально вільною та привабливою для дитини, стає школою довільної поведінки, вчить дитину досягати мети, долати свої імпульсивні бажання. Це, практично, єдина сфера, у якій дошкільник може виявити свою ініціативу та творчу активність. Саме в грі діти вчаться контролювати та оцінювати себе, розуміти, що вони роблять, і, найголовніше, прагнуть діяти за правилами. У розвинутій формі ігрової діяльності діти самостійно хочуть діяти відповідно до прийнятих правил. Уникнення правил гри може свідчити про те, що у сучасних дітей гра перестає бути «школою довільної поведінки», а ніяка інша діяльність дитини 3–6 років цю функцію виконати не може. Адже довільність – це не лише дії за правилами, це усвідомлення, незалежність, відповідальність, самоконтроль, ініціативність і внутрішня свобода. Втративши гру, діти не зможуть сформувати цих якостей. У результаті їхня поведінка залишиться ситуативною, мимовільною, залежною від оточуючих дорослих.

Результати досліджень доводять, що сучасні діти дошкільного віку, залишившись без керівництва дорослого, не здатні організувати самостійну діяльність, наповнити її змістом: вони тиняються, штовхаються, перебирають та розкидають іграшки тощо. У більшості з них не розвинена увага, відсутні творча ініціатива та самостійність мислення. Бідність та примітивність змісту гри позначається й на комунікативному розвитку дітей. Дошкільнята, що не вміють гратися, не здатні змістовно спілкуватися, займатися самостійною спільною діяльністю, не вміють продуктивно вирішувати конфлікти, що

виникають. У результаті зростають прояви агресивності, відчуженості, ворожості стосовно однолітків [270].

Аналіз змісту ігрової діяльності сучасних дітей дозволяє дійти висновку про необхідність створення умов, що сприятимуть поступовому відновленню розвитку сюжетно-рольової гри, яка є незамінною школою спілкування, мислення та формування довільної поведінки дітей дошкільного віку. У сучасних навчальних закладах дошкільної освіти, у зв'язку зі зміною тенденцій у ставленні до дитинства та до дитини, надзвичайно важливим чинником має стати психологізація роботи педагогічних працівників дошкільних навчальних закладів, організація психолого-педагогічного супроводу дитини у процесі ігрової діяльності, тобто вияв ставлення до неї не лише як до об'єкта засвоєння знань та вмінь, а й як до суб'єкта спілкування, співпраці, дружньої життєдіяльності, що забезпечить розширення ступенів її свободи, надання права на власний вибір. Знання, вміння та навички визнаються психологами не лише як показники розвитку особистості, а й як вихідні якості особистісного зростання. Вікові та індивідуальні особливості розглядаються як ступені реалізації природного потенціалу особистості, зокрема соціального, пізнавального, художнього, творчого [176].

У контексті означених положень сучасні психологи (С. Ладивір, К. Карасьова, Т. Піроженко та ін.) зазначають, що кардинального перегляду потребує питання керівництва дитячою грою. Зокрема, науковці пропонують замінити стереотипне ставлення до термінології, яка застосовується в дошкільній освіті, та орієнтуватися на положення про те, що провідним чинником введення системи психолого-педагогічного супроводу є зміна усталених поглядів на особистість дошкільника [206; 176; 270].

Система педагогічного супроводу здійснюється педагогами, батьками та іншими дорослими, які беруть участь у вихованні, навчанні і розвитку дитини. Супровід – це система професійної діяльності психолога, яка забезпечує створення соціально-психологічних умов для успішного навчання і психічного розвитку дитини в ситуаціях дошкільної взаємодії. Щодо гри супровід

здійснюється педагогічними працівниками через взаємодію з дітьми, які є партнерами дорослого в розробці стратегії супроводу. Батьки теж виступають суб'єктами супроводу гри, адже вони беруть участь у цьому процесі на засадах партнерства, особистісної і родинної відповідальності [206, с. 7–9; 176, с. 158–159; 270].

Враховуючи результати аналізу наукових пошуків Л. Виготського [84]; О. Леонт'єва [212; 213]; Д. Ельконіна [382], Г. Люблінської [219]; О. Запорожця [155]; К. Карасьової [176], С. Ладивір [206], Т. Піроженко [270], переконуємося, що ігрова діяльність як різновид активної діяльності дітей дошкільного віку складає основний зміст їхнього життя та є провідною діяльністю, тісно пов'язаною з подальшим навчанням і працею. Термінологічне словосполучення ігрова діяльність є родовим щодо поняття гра. Гру розуміємо як конкретний прояв ігрової діяльності дитини в умовах ситуацій, спрямованих на відтворення і засвоєння дітьми суспільного досвіду, в якому уможливлене самокерування поведінкою.

Таким чином, можемо ствердно зазначити, що виокремлені особливості дитячої гри стали передумовою усвідомлення необхідності створення методичного забезпечення, яке базується на особливостях та змісті ігрової діяльності у сучасній дошкільній освіті.

Зміст ігрової діяльності конкретизується нормативними документами (Державний стандарт дошкільної освіти України – Базовий компонент дошкільної освіти (БКДО), який реалізується у програмах та методичному забезпеченні).

Оскільки у пропонованому дослідженні передбачено насамперед аналіз програмово-методичного забезпечення, з'ясуємо сутність понять «програма» та «методичне забезпечення».

«Програма» у словниках тлумачиться як наперед продуманий план якої-небудь діяльності, роботи; стислий виклад основного змісту навчального предмета [250, с. 776]. Усі програми закладів освіти поділяються на програми дошкільної освіти, початкової загальної освіти, вищої професійної освіти [365,

с. 231]. Програма дошкільної освіти (*грец. πρόγραμμα* – оголошення, наказ) – документ, який визначає завдання навчання й виховання дітей, зміст і обсяг знань, умінь та навичок, які підлягають засвоєнню з різних освітніх розділів, а також їх розподіл за віковими мікроперіодами дошкільного дитинства [91, с. 272].

Комплексний підхід до тлумачення поняття «програма дошкільної освіти» досить влучно запропоновано Т. Степановою, яка розглядає його як навчальне видання, нормативний документ, у якому відповідно до Державного стандарту дошкільної освіти – БКДО окреслено зміст навчання, виховання і розвитку дітей дошкільного віку в кожній віковій групі за відповідними розділами; передбачено організацію життя дітей, розпорядок дня у ДНЗ та види діяльності; визначено чітку структуру та регламентований зміст дошкільної освіти, що спрямований на формування у дітей знань, умінь та навичок [332, с. 75–76].

В освітньому просторі України для роботи з дітьми раннього та дошкільного віку на основі листа МОН України від 27.05.2010 № 1/9-369 «Щодо порядку розроблення програм для дошкільних навчальних закладів», статті 23 Закону України «Про дошкільну освіту», який унормовує функціонування системи дошкільної освіти та регламентується Базовим компонентом дошкільної освіти, подано класифікацію програм за різними критеріями та за концептуальними засадами (традиційні; альтернативні, інноваційні); за пріоритетністю використання (основні, додаткові); за особливостями спрямування й змістового наповнення (комплексні, парціальні); за призначенням (загальні, спеціальні, профільні, експериментальні); за рівнем упровадження (загальноукраїнські, регіональні, локальні) [380].

На підставі вивчення праць сучасних науковців С. Гончаренка, Т. Степанової, В. Яременка з'ясовуємо сутність поняття «програма». Програму характеризуємо як нормативний документ, у якому визначено зміст навчання, виховання і розвитку дітей дошкільного віку за відповідними розділами.

Відповідно до статті 26 Закону України «Про дошкільну освіту»

реалізація програми у дошкільних навчальних закладах супроводжується методичним забезпеченням, основу якого складають основні види видань та узагальнення й поширення передового досвіду [285]. Під основними видами у відповідності до чинного Державного стандарту України «Видання. Основні види. Терміни та визначення. ДСТУ 3017-95» розуміємо навчально-методичні видання фахової спрямованості в яких подані навчальні, навчально-методичні посібники, методичні рекомендації (методичні вказівки), фахові журнали та нормативні бюлетені для педагогів з реалізації мети і завдань освіти дітей, з організації педагогічного процесу, використання змісту, форм та методів виховання і навчання дітей дошкільного віку. Ці навчально-методичні видання фахової спрямованості використовуються з метою методичної підтримки конкретної програми (чи програм), дидактичних матеріалів, навчально-методичних комплектів [141, с. 343].

У педагогічному словнику за ред. С. Гончаренка передовий досвід визначається як «діяльність педагога, яка забезпечує стійку ефективність навчально-виховного процесу шляхом використання оригінальних форм, методів, прийомів, засобів навчання та виховання, нових систем навчання і виховання або вже відомих форм, методів, прийомів, засобів роботи на основі їх удосконалення» [91]. Питання узагальнення й поширення передового досвіду розкрито у працях Ю. Бабанського, І. Беха, І. Жерносека, М. Красовицького, І. Підласого, М. Скаткіна, А. Розенберга та ін.

Узагальнення вищезазначеного дозволило сформулювати визначення поняття «методичного забезпечення» як складової дошкільної освіти, що виступає основою для реалізації змісту навчання, виховання і розвитку дітей дошкільного віку та пов'язаної із осмисленим вибором педагога різноманітних форм організації навчально-виховного процесу в дошкільному навчальному закладі.

Вагомим підґрунтям у розробці методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку стали наукові праці педагогів 50–60-х років ХХ ст. (Д. Менджеричька [232]; Е. Мануйленко [226]; Т. Губенко [99];

П. Саморукова [323]; Р. Ібрагімова [164]; Р. Римбург [314]; Л. Артемова [14]; Р. Жуковська [148] та ін.).

Д. Менджерицька – один із перших педагогів, яка поставила питання про педагогічні умови виховання дітей дошкільного віку засобами творчих ігор. Вона наголошує, «що не завжди діти самостійно обирають цінні і цікаві ігри...», «в багатьох випадках це приводить до появи стереотипних, повторюваних з дня у день ігор, у яких скупо відображаються враження, мало фантазії, ініціативи...» [234, с. 29]. Д. Менджерицька висловила низку цінних думок про характер гри та вплив вихователя на її зміст. У збірці «Творчі ігри дошкільнят» (1951 р.) опубліковано роботи вихователів, які під керівництвом Д. Менджерицької представили досвід педагогічного керівництва грою. Вони переконливо розкрили значення гри у вихованні низки моральних якостей (допитливості, почуття колективізму, ставлення до іграшок) і надали методичні рекомендації щодо їх формування у дітей дошкільного віку тощо [232, с. 9–23].

У подальшому в працях багатьох педагогів (Е. Мануйленко, Т. Губенко, П. Саморукова, Р. Ібрагімова, Р. Римбург) розглядали питання методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку [226; 99; 323; 164; 314]. Результати проведеного дослідження «Творчі ігри як чинник розумового виховання дітей дошкільного віку» (1950) дозволили Т. Губенко розробити методичні рекомендації щодо керівництва творчою грою: створення у дітей інтересу, врахування потреби дитини в діяльності, яка викликає мотиви ігрової діяльності; підтримка більш актуальних тем під час виникнення гри в групі дітей; допомога у розподілі ролей між дітьми на основі врахування потреб і можливостей кожної дитини; врахування можливості користуватися дітям необхідним для ігрових дій матеріалом; підтримка діяльності дитячої фантазії, уявної ігрової ситуації, створення умов для гри; під час ігор та занять надання дітям знань про довкілля та формування ставлення до дійсності; організація відповідних умов для творчих ігор: іграшки, місце, час у режимі дня [99, с. 271–226].

Використанню гри для виховання товариських взаємовідносин присвячені наукові пошуки В. Залогіної. У її дослідженнях важливе значення відводилось спільним інтересам, переживанням дітей у колективних іграх. У дослідженні П. Саморукової розглядаються питання впливу вихователя на дитячі ігри та створення умов для розумового і морального розвитку дітей. Вчена виокремила методичний аспект розвитку дитячої спостережливості для збагачення гри, засобом ознайомлення дитини з суспільним довкіллям [323]. Р. Ібрагімова у дослідженні розкриває методику виховання у дітей дошкільного віку почуття відповідальності в процесі гри [164].

У науковій розвідці «Гра як форма активної пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку» (1956) Р. Рімбург обґрунтовано педагогічні прийоми (пояснення дітям і заохочення їх до самостійних пошуків) як методично важливий аспект розвитку змісту гри. Автор переконливо доводить, що саме ігровий прийом здатен допомогти дітям у невимушених обставинах отримати нові знання. Варто визнати спробу Р. Рімбург дослідити у контексті методичного керівництва грою питання використання технічних іграшок (автотрас, заводний електропотяг) [314, с. 77–101].

Проблеми рухливої гри як засобу всебічного виховання і розвитку дитини були предметом досліджень багатьох науковців (М. Лейкіна, Г. Бикова, М. Шейко, С. Вільчковський та ін.) [211; 66; 371; 75].

Наукові розвідки засвідчили той факт, що протягом 70–80-х років ХХ ст. педагоги досліджували питання ігрової діяльності (гри) щодо її ролі в житті дітей дошкільного віку, доцільності її використання як навчального методу, засобу виховання (Л. Артемова [15]; Р. Жуковська [149]; Г. Усова [355] та інші).

З праці Л. Артемової «До питання про ігрові відносини дітей у дидактичних іграх» розпочалося оприлюднення педагогічних пошуків та методичних розв'язків проблеми використання гри для формування комунікативних умінь дошкільнят. Першими об'єктами наукового дослідження було обрано навчальні ігри – дидактичні та рухливі – і розглядалися вони ширше, зокрема як навчальний засіб, та розкривалась їх виховна функція в

побудові та розвитку взаємин, дітям надавалася змога самостійно керуватися правилами розв'язуючи ігрове (навчальне) завдання та будуючи свої взаємини з іншими гравцями [14].

У працях «Виховання дошкільників в грі» (1963) [148], «Гра та її педагогічне значення» (1975) [149] Р. Жуковською було доведено, що природне прагнення дитини до активності найефективніше реалізується в творчих та будівельних іграх. Враховуючи це твердження, науковець рекомендує організовувати педагогічний процес таким чином, щоб в ньому були оптимально забезпечені умови для виникнення і розвитку цих ігор: сприяти накопиченню дітьми знань про людину, формувати стійкий інтерес до праці людей, до явищ суспільного життя.

Нам близька думка Р. Жуковської, яка стверджувала, що «гарна гра» є результатом взаємодії двох складових: загальної постановки педагогічної роботи за програмою дошкільного закладу та спеціальних педагогічних впливів, спрямованих на розвиток дитячих ігор. Саме тому дослідницею виокремлюється необхідність встановлення інтегрованого взаємозв'язку між різними видами діяльності, які вона розглядає як важливі чинники розвитку гри. Значним внеском Р. Жуковської у питання методичного керівництва грою стала конкретизація та розв'язання численних проблем педагогічного керівництва грою й визначення низки проблем для подальших досліджень. Її методичні рекомендації були впровадженні в практику суспільного дошкільного виховання.

О. Янківська у праці «Значення дидактичних ігор природничого змісту» (1967) обґрунтувала, що дидактичні ігри природничого змісту найбільш ефективні для закріплення знань старших дошкільників на заняттях при визначених педагогічних умовах, а саме: збагачення досвіду дітей, уточнення й поповнення їх уявлень про об'єкти і явища природи, які вводяться в дидактичну гру; правильний добір і організація дидактичних ігор; використання дидактичних ігор [384]. Таким чином, розроблені автором педагогічні умови щодо організації дидактичних ігор поповнили методичне

забезпечення ігрової діяльності, що сприяло її системному використанню в навчально-виховній роботі дошкільного закладу.

Проблемі використання рухливої гри для вдосконалення моторики дітей присвячено дослідження Н. Кільпію. Методичні поради автора були спрямовані на закріплення у дітей різноманітних вмінь і навичок основних рухів (ходьби, бігу, стрибків, рівноваги), розвиток таких важливих фізичних якостей як швидкість, спритність, витривалість засобом рухливої гри [181].

Дитяча гра як основний засіб для вирішення певних завдань у вихованні дітей була досліджена О. Усовою, котра вважала, що «гра стане могутнім виховним чинником, якщо у педагогічному процесі вона використовуватиметься для організації життя дітей дошкільного віку, а саме їх інтереси, запити, спілкування тощо будуть організовуватися і задовольнятися іграми й у формах гри». Також важливо підкреслити, що О. Усова у своєму дослідженні зробила акцент на виховний вплив гри, під час якої у дитини формується ціла низка дій, вчинків, почуттів та відбувається засвоєння правил поведінки [355].

Важливими для подальшого розвитку методичного забезпечення ігрової діяльності були дослідження, розроблені з врахуванням концепції О. Усової, які вивчали особливості формування позитивних стосунків між дітьми (Р. Іванкова, Т. Маркова, І. Теплицька, К. Щербакова та ін.) та особливості функціонування дитячих самостійних ігрових груп (Л. Артемова, Т. Репіна, А. Рояк, І. Школьна та ін.). Результати цих досліджень значно збагатили практику управління стосунками дітей у грі. Було визначено провідну роль дитячої гри у формуванні соціальної поведінки дітей (Т. Репіна), встановлено способи організації ділового співробітництва у грі (Т. Антонова, Р. Іванкова, Л. Лідак, Т. Репіна, А. Рояк та ін.), актуалізовано проблему активізації позитивних стосунків дітей як умови підвищення ефективності гри (Л. Артемова, Т. Маркова, А. Матусик, І. Школьна та ін.) [243, с. 72].

Ці положення набули подальшого розвитку у дослідженнях педагогів 80 х років минулого століття, що були спрямовані на вивчення впливу на зміст гри

уявлень дітей про працю дорослих, її громадську сутність (Л. Артемова, І. Власова, Г. Григоренко, Л. Талер та ін.); читання художньої літератури (Т. Маркова, С. Козлова, М. Коніна, Ю. Косенко, Н. Кудикіна та ін.); встановлення взаємозв'язку між навчанням та грою (Л. Артемова, Н. Бойченко, В. Кондратова, А. Фролова та ін.); формування у дітей ігрових інтересів, цілеспрямованості, організаційних умінь, активності (Н. Бойченко, Р. Геворкян, С. Марутян, А. Матусик, Н. Седж та ін.). Науковцями досліджена цілісна система педагогічних впливів, яка включала епізодичне тематичне планування програмового матеріалу, встановлення логічних зв'язків між видами діяльності та видами занять, проведення спеціальних ігор-занять в єдиному розвивальному сюжеті, спільну роботу дошкільного закладу й сім'ї та інше [243, с. 70–71].

Важливим кроком у створенні методичного забезпечення ігрової діяльності дітей стало дослідження Л. Артемової «Педагогічні умови розвитку сюжетно-рольових ігор» [21, с.74–83] та «Зміст гри як засіб формування суспільного напрямку дітей дошкільного віку» [23], оскільки у них вперше було об'єднано підходи Р. Жуковської та О. Усової до організації ігрової діяльності дітей, що вплинули на виділення науковцем двох груп умов, які у комплексі забезпечують організацію гри, сприяють відтворенню дітьми свого досвіду в реальному процесі гри (активізація уявлень дітей; оптимізація взаємовпливу дітей у ході їхнього спілкування в грі) та шляхів реалізації цих умов, а саме: встановлення взаємозв'язку між змістом окремих розділів програми дитячого садка відповідно до формування уявлень дітей про суспільні явища; налагодження вихователем ігрових стосунків з дітьми, вплив на особистий склад дитячих груп [23].

Наступним кроком у створенні методичного забезпечення вважаємо дослідження 80–90-х років ХХ ст. Н. Кудикіної [204], Н. Бойченко, Г. Григоренко, К. Коваленко, К. Щербакової [337]; І. Шкільної [373], В. Захарченко [158], Н. Михайленко [237], у яких було розвинуто ідеї Л. Артемової щодо керівництва дитячою грою [15].

Зокрема, Н. Кудикіна, вивчаючи проблему формування словника дітей у сюжетно-рольовій грі (старший дошкільний вік), відзначає, що у процесі сюжетно-рольової гри ефективно формується лексика (а звідси і зв'язне мовлення) дошкільників за рахунок організації мовленнєвого спілкування дітей один з одним. Ігрова ситуація сприяє активному спілкуванню з однолітками, посилює її словесну форму. Дослідниця переконливо доводить, що у вільному спілкуванні, в ситуації гри можна моделювати такі взаємодії дітей, які сприятимуть формуванню елементів зв'язного мовлення. У методиці керівництва сюжетно-рольовими іграми експериментально доведено ефективність послідовного та систематичного збагачення змісту ігор, вмотивування дітей до відтворення у процесі гри попередньо сформованого пізнавального змісту, створення матеріального ігрового середовища, впливу на міжособистісне реальне та рольове спілкування дітей [204].

Науковцями (Н. Бойченко, Г. Григоренко, К. Коваленко, К. Щербакова) досліджено формування суспільної спрямованості дитини дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі, розвиток моральних стосунків у цих іграх тощо. За твердженнями науковців, сюжетно-рольова гра містить більші можливості для формування особистості дошкільників, ніж будь-яка інша діяльність, оскільки мотиви та мета мають велику спонукальну силу і дітям зрозуміле їх співвідношення [337].

Підходи щодо педагогічного керівництва дитячою грою були розвинуті в дослідженні І. Шкільної «Педагогічні умови активізації ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку» (1984). Цілком правомірно, на думку дослідниці, активізація ігрової діяльності забезпечується відбором знань, які мають пізнавальну та моральну цінність, для збагачення уявлень дітей; організацією їх засвоєння та формування на цьому ґрунті готовності до гри; вдосконаленням ігрового досвіду дітей та формуванням їхнього ставлення до процесу ігрової діяльності; цілеспрямованим впливом на склад учасників гри з урахуванням індивідуально-особистісних особливостей активності дітей у грі, рівня

практичних та комунікативних навичок, організаційних здібностей, особистих стосунків [373].

В. Захарченко, досліджуючи проблему формування зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами сюжетно-рольової гри, встановила, що успішність та ефективність формування зв'язного мовлення старших дошкільників в ігровій діяльності можна підвищувати такими методичними прийомами, як комплексна побудова педагогічного процесу, що забезпечить змістові зв'язки між обов'язковими навчальними заняттями та самостійною ігровою діяльністю дітей; забезпечення змістового міжособистісного мовленнєвого спілкування, організованого на основі ігрових стосунків, з використанням специфічних засобів гри, а саме: рольове спілкування, збагачення проблемно-ігровими ситуаціями мовленнєвого характеру; допоміжними атрибутами у вигляді схематичних моделей, користування якими вимагає мовленнєвої діяльності; використання ігрових дій різних видів (від предметнозамінювальних до зображувальних і позначальних); сюжетоскладання як способу побудови гри у мовленнєвому плані [158, с. 142–143].

У дослідженні Н. Михайленко «Формування сюжетно-рольової гри в дошкільному дитинстві» (1987) було виявлено важливі для педагогічної організації творчих ігор дітей позиції: по-перше, сюжетно-рольова гра має соціальну природу не тільки стосовно змісту, але й щодо способів її здійснення; по-друге, сюжетно-рольова гра змінюється протягом онтогенезу дитини; по-третє, специфічний розвивальний ефект сюжетно-рольової гри пов'язаний з її самостійною спільною формою, яка забезпечує розвиток у дитини здібностей діяти у плані уяви, орієнтуватися у смислах людської діяльності, взаємодіяти з однолітками; по-четверте, оволодіння новими способами дій має спрямовуватися на «зону найближчого розвитку» [237]. Н. Михайленко доведено, що самостійна спільна гра потребує від дітей здійснення умовних дій (реалізація смислового змісту гри) та дій, спрямованих на визначення сенсу перших. Ігрові вміння є результатом оволодіння дитиною цією подвійною

системою засобів. Оволодіння засобами побудови гри забезпечує як творчий розвиток процесу сюжетно-рольової гри, так і успішну співпрацю її учасників [237].

Ще один напрям у створенні методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку представлено у 80-х роках ХХ ст. в працях О. Тимофєєвої, Д. Хухлаєвої, І. Потехіна, Т. Осокіна, Г. Лєскова, Л. Михайлова, які розкривали методика проведення рухливих ігор, а також визначили їх роль та місце у процесі виховання дітей дошкільного віку [342; 366; 280; 259; 214; 239].

Таким чином, зазначене вище дає підстави стверджувати, що на становлення методичного забезпечення гри у суспільному дошкільному вихованні впродовж 60-х та 80-х років ХХ ст. безпосередньо вплинули педагогічні дослідження гри (ігрової діяльності), які обґрунтовують педагогічне значення гри, її класифікацію та у яких розкрито питання методичного керівництва творчою грою й іграми за правилами.

Враховуючи важливий педагогічний доробок досліджень ігрової діяльності (гри), науковці, починаючи з 1990-х років і до сьогодні (О. Богініч, Н. Гавриш, Г. Григоренко, Н. Захарова, Н. Кудикіна, О. Тельчарова, А. Сазонова, К. Щербакова та ін.), досліджують проблему формування суспільної спрямованості дитини дошкільного віку у грі, розвиток моральних стосунків у творчих іграх та фізичний розвиток у іграх з правилами тощо. За твердженнями науковців, гра містить більші можливості щодо формування особистості дошкільника, ніж будь-яка інша діяльність, оскільки мотиви її мають велику спонукальну силу і дітям зрозуміле співвідношення мотиву та мети гри.

Дослідження О. Богініч були присвячені проблемі використання рухливих ігор у педагогічному процесі, методиці керівництва рухливими іграми, зокрема й специфіці методики проведення українських народних ігор [42]. Конкретизація висунутих положень здійснена у дослідженнях Л. Волкова,

А. Вольчинського, Є. Приступи [77; 351; 282], у яких автори особливого значення у роботі з дітьми надають народним іграм.

К. Щербакова у працях розкриває особливості формування взаємин дошкільників у спільній грі, простежує залежність особливостей взаємин дітей у грі від рівня організації педагогічного процесу загалом. Автором розроблено методичні рекомендації щодо керівництва самостійною діяльністю, одним із видів якої є гра дітей [378, с. 15–16.].

Подальший доробок розвитку методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку вбачаємо у низці досліджень Н. Кудикіної, Н. Захарової, Н. Луцан, Г. Григоренко, А. Сазонова, Н. Гавриш у яких фрагментарно висвітлено певні проблеми ігрової діяльності [199; 157; 217; 94; 332; 85]. За дослідженнями Н. Кудикіної, структурна модель педагогічного керівництва ігровою діяльністю побудована як системно впорядкована сукупність взаємопов'язаних та взаємозалежних компонентів (мотиваційно-цільовий, змістовий, процесуально-операційний, контрольний-оцінний і результативний). Усі компоненти гри взаємопов'язані, сутнісні зміни складових ігрової діяльності зумовлюють її перетворення в діяльність продуктивного характеру (наприклад, у трудову, навчальну). У структуру гри як діяльності органічно входять цілепокладання, планування, реалізація мети, а також аналіз результатів, у яких дитина повністю реалізує себе як суб'єкт діяльності. Мотивація ігрової діяльності забезпечується її добровільністю, можливостями вибору й елементами змагальності, задоволення потреби в самоствердженні та самореалізації. Структурні компоненти конкретних дитячих ігор мають різне змістове наповнення, що дало підставу науковцю для їх класифікації. Відповідно до цієї закономірності ігри поділяють на дві системоутворювальні групи: творчі ігри та ігри за готовими правилами [199].

Н. Захарова у дослідженні «Соціальна адаптація старших дошкільників засобами ігрової діяльності» (2007) наголошує на тому, що ефективним засобом соціальної адаптації є використання адаптаційно-розвивального потенціалу різних видів гри: сюжетно-рольових, театралізованих, рухливих ігор, ігрових

вправ та етюдів. Особливості впливу гри на процес адаптації пов'язані як із сенситивними можливостями дітей певного віку для засвоєння суспільних норм, форм поведінки, розвитку адаптаційних механізмів, уміння адекватно сприймати навколишню дійсність, так і з соціальною сутністю гри, визнанням її «школою соціального становлення особистості» [157, с. 170].

У дослідженні «Теорія і практика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку в мовленнєво-ігровій діяльності» (2007) Н. Луцан обґрунтовує тезу про те, «що гра – це соціальне явище, яке виникає у процесі історичного розвитку трудових дій. Водночас вона є свідомою, цілеспрямованою діяльністю, у якій виражається потреба дитини в активності, у ній активізуються і розвиваються всі психічні процеси, у тому числі й мовлення» [217, с. 144–145].

Особливо цінним для нашого дослідження є видання «Гра дошкільника: теорія і практика» (2007), упорядник Г. Григоренко, що розкриває питання теорії і практики гри дошкільника, сучасні підходи щодо керівництва ігровою діяльністю, починаючи з раннього віку [94].

А. Сазонова на основі теоретичного дослідження та результатів констатувального зрізу розробила експериментальну програму перевірки ефективності формування первинного економічного досвіду дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності [322].

Зазначимо, що вагомий внесок у розробку методичного забезпечення ігрової діяльності зроблено А. Богуш і Н. Луцан. У навчальному посібнику «Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи» (2008, 2012) авторами розкрито теоретичні засади мовленнєво-ігрової діяльності дітей дошкільного віку; подано характеристику і класифікацію різних видів ігор: дидактичних, словесних, вербальних; а також мовленнєвих, ігрових ситуацій і вправ.

Питання про варіанти включення гри в освітній простір дошкільного навчального закладу розглядає Н. Гавриш. Дослідниця вважає, що гра посідає центральне місце в організації життєдіяльності дітей у дошкільному

навчальному закладі; насичує кожен день, кожную вільну від організаційного процесу хвилину життя дошкільника; гра є однією з найпродуктивніших форм навчання і розвитку дітей. Враховуючи це, педагог у жодному разі не може її ігнорувати, а повинен навчитися розумно керувати, стимулювати ігрову діяльність дітей, забезпечити, так би мовити, підготовчу роботу, що допоможе дітям самовизначитися в ігровій ситуації. Н. Гавриш доводить, що способів включення дорослого у підготовку до розгортання гри може бути багато, зокрема гри можна присвятити тематичний інтегрований тиждень «Містограй». Метою такого тижня буде закріплення та збагачення уявлення дітей про різні види ігор, значення гри для підтримки дружніх взаємовідносин між дітьми, необхідність дотримуватися правил гри, діяти справедливо. Виховний вплив педагога полягає у формуванні дітей вміння ділити радість із другом, співпереживати невдачам, формувати прагнення вести здоровий спосіб життя, смак до фізичної активності. Упродовж тижня можна провести ігровий конкурс «Юні архітектори», заняття-ігри «Збираємось на острів», заняття-змагання «Дівчатка, хлопчики та їхні батьки», заняття у формі гри-стратегії «Робимо покупки», «Пакуємо речі», інтелектуальні ігри «Знавці». Автор доводить, що варіантів включення гри в організацію життєдіяльності дітей дошкільного навчального закладу – безліч, головне для дорослих – ставитися до дитячої гри з величезною повагою, терпінням і вірити у її потужний освітній потенціал [85, с. 39–50].

Отже, у сучасних дослідженнях Н. Кудикіної, Н. Захарової, Н. Луцан, Г. Григоренко, А. Сазонова, Н. Гавриш відображено ігрову діяльність дітей дошкільного віку як важливий чинник методичного забезпечення ігрової діяльності, який буде здійснюватися з врахуванням видових особливостей ігор та шляхом продуктивного педагогічного супроводу ігрової діяльності, виходячи з актуальних потреб дітей дошкільного віку.

Узагальнюючи результати аналізу наукових здобутків у досліджуваних хронологічних межах, маємо підстави стверджувати, що проблеми значимості ігор, їх місця та ролі у життєдіяльності дітей дошкільного віку, в першу

чергу, набули пріоритетності у психологічних дослідженнях. Ці дослідження слугували базисною основою для наукових пошуків у галузі педагогіки. Представники цієї когорти досліджували ігрову діяльність як ефективний засіб навчання, виховання та розвитку дітей дошкільного віку, як спосіб досягнення мети навчально-виховного процесу шляхом цілеспрямованого застосування системи педагогічних прийомів з врахуванням особливостей конкретної гри та спрямованих на взаємодію в системі педагог–дитина через задоволення актуальних потреб дитини і реалізацію її особистісного потенціалу.

Проаналізувавши підходи українських учених до тлумачення базових понять дослідження («ігрова діяльність», «програма», «методичне забезпечення»), розглядаємо, що «програмово-методичне забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку» відображає розвиток змісту програми з ігрової діяльності й акумулює дані результатів наукових здобутків психологів та педагогів, які виступають основою для створення основних видів видань, які забезпечують оптимальну реалізацію програми навчання і виховання дітей дошкільного віку.

Визначимося з авторським розумінням сутності феномена «програмово-методичне забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку». На наш погляд, програмово-методичне забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку – це взаємозалежне утворення системного характеру, що відображає зміст програми з ігрової діяльності, і є підґрунтям для створення навчально-методичних видань фахової спрямованості, узагальнення та поширення передового досвіду, що забезпечує організацію ігрової діяльності дітей дошкільного віку в навчально-виховному процесі дошкільних навчальних закладів (див. рис. 1.2.1).

На рис. 1.2.1. визначено структурні компоненти програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку, як-от: програма розвитку навчання і виховання дітей дошкільного віку (мета, зміст, завдання з ігрової діяльності дітей дошкільного віку) та методичне забезпечення,

складовою якого є такі навчально-методичні видання фахової спрямованості: навчальні, навчально-методичні посібники, методичні рекомендації (методичні вказівки), фахові журнали та нормативні бюлетені; узагальнення передового досвіду з організації ігрової діяльності.

Ми свідомі того, що це визначення не претендує на вичерпність та універсальність.



Рис. 1.2.1. Структурні компоненти «програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку».

У започаткованому дослідженні предметом ретроспективного аналізу виступають трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової

діяльності дітей дошкільного віку, що вимагає більш докладного розгляду в наступних розділах дисертації.

1.3. Передумови становлення програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку

Перш ніж розглянути кардинальні, концептуальні зміни, що сталися у становленні програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей в системі дошкільного виховання, проаналізуємо передумови цього забезпечення в попередні десятиліття, сутність зв'язку цих змін із такими суспільними чинниками: суспільно-політичні; соціально-економічні; педагогічні.

Зазначимо, що початок ХХ ст. можна вважати передумовами становлення програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей радянського періоду. Слід наголосити на тому, що перші спроби створення програми навчання і виховання дітей дошкільного віку були зроблені в Україні ще до встановлення радянської влади. Так, Київським товариством народних дитячих садків у книзі «Народний дитячий садок» (1907) було надруковано «План бесід, предметних уроків і занять у дитячому народному садку». Цей план був першою, зафіксованою у друкованому виданні, спробою започаткування змісту програми дитячого садка. План було складено за місяцями і поділено за видами діяльності. Це стало початком роботи Товариства над розробкою змісту програми дитячого садка [246].

Продовження діяльності педагогів у цьому ракурсі знайшло своє втілення у «Положенні про дитячі садки» 1908 р., яке видало Київське товариство народних дитячих садків. У документі, зокрема, було визначено завдання дитячого садка, порядок його відкриття, зміст навчально-виховної роботи, а також вимоги щодо освітнього рівня педагогічного персоналу. Згідно з Положенням, основною функцією дитячого садка визнавалося виховання дітей 4–8 років. Суттєво цінним для дослідження є розроблений зміст навчально-

виховної роботи, у якому були визначені різні види діяльності, зокрема ігри зі співом та гімнастикою.

Робота над створенням програми для організації виховання дітей у дитячому садку продовжувалася впродовж двох років. У 1910 р. Товариством була розроблена «Програма занять у дитячому садку». У цій програмі зміст виховної роботи було розподілено за видами діяльності, віковими групами, а також надано відповідні методичні поради педагогам, наведено перелік рекомендованих наочних матеріалів [352, с. 13].

Наступним розробником програми за часів Української народної республіки (УНР) у 1917–1919 рр. стала С. Русова – відома українська громадська діячка, педагог та завідувач дошкільним відділом Міністерства народної освіти. Свої погляди на програму для дитячих садків, її специфіку, мету та зміст С. Русова виклала у праці «У дитячому садку» (1919) на основі вивчення досліджень філософів, педагогів, психологів, фізіологів; ознайомлення, вивчення та аналізу стану освіти в низці країн Європи та Америки, а також на основі власного досвіду роботи з дітьми. У цій роботі вона зауважує, що «...взагалі в дитячих школах і садках не може бути детальної програми. Але садівниця повинна ясно собі уявити, що вона за той або другий місяць мусить дати дітям, в якому напрямку розворушити дитячу думку» [73, с. 188].

Нам близькі погляди С. Русової, яка виступала проти сталості і формальності у діяльності педагогів, сповідувала орієнтацію на інтереси дітей, їхній досвід та потреби. Водночас дослідниця була переконана в необхідності існування системного змісту роботи: «Ні в якому дитячому садку не може бути і не потрібно сталої програми, бо всі заняття мають відповідати інтересові (сучасному) і настроєві дітей, але можна дати зразок одного дня в дитячому садку» [73, с. 188].

Особливу увагу С. Русова приділяла сезонності в роботі з дітьми, наголошуючи на відповідності змісту програми календарним змінам. «Навчання в дитячому садку розкладається по добах року в залежності від того

матеріалу, що його дає природа», – зазначала С. Русова, додаючи розроблений нею орієнтовний план «по одному дню в кожній порі року» [73, с. 229–230]. Згідно з цим, для кожної пори року С. Русовою було розроблено зміст навчання та різних видів діяльності, зокрема ігрової. Вагомим внеском С. Русової у розвиток системи дошкільного виховання став втілений нею в теорію та методику навчання і виховання дітей національний характер навчально-виховної роботи [73, с. 230]. Педагог-дослідниця стояла на позиціях використання найкращих надбань українського народу в освітньому процесі дошкільного навчального закладу, наголошуючи на наявності готового виховного і методичного матеріалу.

Методичні рекомендації щодо проведення народних ігор, у яких обґрунтовано необхідність надання дітям свободи для самовираження, представлено С. Русовою у п'ятому розділі книги «Дошкільне виховання» (1918), який мав назву «Дитяча гра – забава». Ця проблема знайшла подальше висвітлення в друкованих працях С. Русової «У дитячому садку» (Полтава, 1919); «Теорія і практика дошкільного виховання», «Нові методи дошкільного виховання» (Прага, 1927). У них послідовно було розгорнуто питання «практичного ґрунту» дитячої гри як засобу виховання; розроблено класифікацію ігор (прості руханки, ігри, що впливають з інстинкту наслідування, театр ляльок, лялькові вистави), яка суголосна з нинішньою; подано вимоги до керування грою, серед яких є необхідність знання вихователями специфіки ігор дітей різного віку та сформованість вміння організовувати народні ігри «відповідно календарним змінам» (наприклад «Кіт й миша», «Ходить гарбуз по городу», «Унадився журавель – «з коротенькою українською піснею»; «Баштан» та ін.) та ігри-драматизації в основі яких лежать українські народні казки (наприклад: «Рукавичка», «Коза дереза», «Лисичка та вовк»; байки та вірші: «Пацюк та Миша», «Зимовий ранок» (Щоголева) та ін.). Важливим є педагогічний наголос С. Русової на поступовий перехід на певному етапі розвитку гри до праці.

Як відомо, протягом кількох десятиліть ідеї С. Русової були не відомі широкому педагогічному загалу нашої країни, але у період відбудови національного дошкільного виховання набули великої актуальності. Її педагогічна спадщина є орієнтиром в оновленні сучасного програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку, оскільки в ній знаходяться актуальні думки і положення й цінні практичні поради до модернізації керівництва ігровою діяльністю на національному ґрунті у період національного відродження.

Упродовж 20-х років ХХ ст. відбувалася розбудова загальної радянської системи освіти в Україні. Значимою для дошкілля стала першою Всеукраїнська нарада з народної освіти (березень 1920 р.), на якій було підтримано розроблену систему освіти України, що мала професійне спрямування та соціальне виховання. Друга Всеукраїнська нарада, що відбулась у серпні того самого року, затвердила систему педагогічної освіти, першою ланкою якої було визнано дошкільне виховання [12, с. 289].

1920-ті роки ознаменувалися змінами у системі народної освіти, які відповідали тогочасній політичній ситуації. Державною політикою у галузі освіти визначалась система соціального виховання, яку було законодавчо закріплено Декларацією Наркомосу УРСР «Про соціальне виховання» від 1 липня 1920 р. В основу української системи народної освіти було покладене соціальне виховання дітей віком від 3 до 15 років, яке передбачало розширення впливу радянського суспільства на життя людини, її навчання і виховання й витіснення «несуспільних» виховних впливів – насамперед сім'ї та неорганізованого середовища. Основним типом дитячого закладу було визнано дитячий будинок, тому окремі освітньо-виховні заклади (дитячий садок, школа, позашкільний заклад) повинні були злитися в «єдиний соціальний організм» – дитячий будинок, де б дитина перебувала протягом усього «соцвихівського» віку (від 3 до 15 років). У постанові Наркомосу УРСР від 25 травня 1921 року «Система соціального виховання дітей УРСР» зазначалося: «Дитячий будинок» повинен затримувати своїх вихованців і після

так званого дошкільного віку аж доти, коли дитині буде 15 років». Взагалі дитячий будинок визначався «готовою формою соціального виховання» дітей [352, с. 63].

Таким чином, освітня система на початку 20-х років ХХ ст. не передбачала існування дитячих садків як самостійних освітньо-виховних закладів, тому у створенні та розробці програм для цих закладів не було особливої потреби.

Така ситуація в розвитку суспільного дошкільного виховання негативно позначилася на створенні методичного забезпечення дошкільного виховання, зокрема ігрової діяльності. Підтвердженням цього є той факт, що педагогічна література 1920-х років з дошкільного виховання представлена лише кількома посібниками: О. Дорошенко «Дитячий садок» (1922), В. Чередниченко «Дитяча хата» (1922) [136, с. 12–18].

Переломним кроком у 1920 р. стало доручення Народного комісаріату освіти УСРР О. Дорошенко щодо укладання посібника для вихователів дошкільних закладів. У 1922 р. виходить книга «Дитячий садок: Порадник для керівників дошкільного виховання», яка окрім інших містила розділ «Ігри та методи їх проведення». Важливо відзначити, що в цьому розділі автором подано класифікацію ігор, які поділені на дві групи – організовані та вільні; детально розкрито особливості методики проведення окремих організованих ігор, зокрема акцентується увага на непрямому керівництві грою з боку вихователя; визначено виховні можливості кожної групи ігор; розкрито виховне значення вільних ігор [136, с. 99]. Підсумовуючи вищезазначене, наголошуємо на особливій ролі цього посібника як у розвитку системи дошкільної освіти, так і її методичного забезпечення, оскільки у посібнику О. Дорошенко відбито пошуки нових форм роботи, нових методів виховання радянських дітей, визначено класифікацію ігор та розкрито особливості методики їх проведення.

Значний вплив на створення програмово-методичного забезпечення суспільного дошкільного виховання в Україні мали Всеросійські з'їзди з

дошкільного виховання. Українські делегації брали участь у роботі всіх чотирьох з'їздів – 1919, 1921, 1924, 1928 рр. [352, с. 63.]. Прийняті на них рішення та постанови були орієнтиром для подальшої діяльності українських педагогів. Слід зазначити, що на цих з'їздах обговорювалися проблеми концептуального характеру. Досить вагомим для нашого дослідження і знаковим для розвитку суспільного дошкільного виховання стало рішення III з'їзду з дошкільного виховання в РРФСР (1924) про створення програм для дошкільних закладів [352, с. 226].

У 1927 р. за дорученням Народного комісаріату освіти УРСР була створена спеціальна комісія під керівництвом Е. Яновської, основним завданням якої стала розробка «виробничого плану дошкільного виховання», тобто програми для дитячих садків. Важливим стало рішення комісії, в процесі роботи якої була встановлена недостатність для роботи дошкільних працівників лише плану, визначено доцільність створення методичного забезпечення («методичні рекомендації, пояснення, зразки того матеріалу, з яким вони могли працювати з дітьми: розповіді, вірші, пісні, ігри») [332, с. 69]. Тому, враховуючи зроблені висновки, комісія видала робочу книгу для педагогів дитячих садків «Дошкільне виховання» (1927) [385]. Вагомим здобутком була наявність у цій книзі загальнотеоретичних засад дошкільного виховання, окремих методичних рекомендацій та плану (програми) освітньо-виховної роботи [332, с. 69].

Аналіз змісту робочої книги для педагогів дитячих садків «Дошкільне виховання» свідчить про те, що авторами повністю реалізовано настанови III Всеросійського з'їзду з дошкільного виховання (1924), всі вони відповідали тогочасним пріоритетам, хоч і не всі з них можна вважати доцільними [385]. Зокрема, позитивом було положення про необхідність тісного зв'язку дошкільного закладу із сучасністю та суспільним життям; впровадження комплексів, які ґрунтувалися на трьох засобах виховного впливу – природа, праця, суспільство – та передбачали активні дослідницькі методи навчання; визначення праці як одного з основних засобів виховної діяльності дітей у

дитячому садку; орієнтування на виховання в дітей колективізму та широке використання колективних форм роботи. У якості негативних настанов можна зазначити заперечення казки як художнього твору, що традиційно використовувався у вихованні дітей дошкільного віку [332, с. 69].

Важливий акцент у книзі було зроблено на програму освітньо-виховної роботи дитячого садка та пояснення до неї. Згідно з термінологією радянських часів автори дали їй назву «виробничий план», який було побудовано на засадах комплектності, з поділом розділів змісту на три «моменти»: природа, праця, суспільство. Наголошувалося, що план повинен бути єдиним для всіх вікових груп, оскільки це є вимогою «цілісного підходу до дитячого колективу, до завдань та мети соціального виховання». При цьому педагогів було зорієнтовано на врахування у роботі з дітьми специфіки кожної конкретної вікової групи. Цій програмі були притаманні позитивні особливості, оскільки вона розроблена з врахуванням сезонного принципу та складалась з трьох триместрів: осіннього, зимово-весняного та весняно-літнього [332, с. 69–70].

Позитивним також було те, що програмою передбачалося, окрім інших видів діяльності, використання в дитячому садку гри як діяльності для сприяння соціалізації дітей та розвитку в них колективізму. Необхідно відзначити заполітизованість організації гри з дітьми: «Всі ігри, що ми їх організуємо, весь дидактичний матеріал треба тісно пов'язувати з усією трудовою діяльністю дитячого садка, яскраво відбиваючи нашу революційну дійсність» [332, с. 70].

Підсумовуючи результати аналізу, слід зазначити, що впродовж 1920–1930-х років українськими авторами була вперше підготовлена програма та методичне забезпечення з урахуванням нових радянських підходів до виховання дітей дошкільного віку, зокрема до широкого використання ігрової діяльності, зміст і методика якої базувалися на ідеях прогресивних педагогів початку ХХ ст.

У 1928 р. на IV з'їзді дошкільних працівників РРФСР уперше було порушено питання про видання програм для дитячих садків й окреслено

принципи побудови таких програм. Перші матеріали до складання програми почали напрацьовуватись з моменту утворення дошкільного відділу Науково-дослідного інституту в м. Харкові його науковими співробітниками. Вони були опубліковані в 1928 р. у журналі «Дошкільне виховання» та окремому виданні «Матеріали до порадики». Над програмою працювали співробітники сектору дошкільного виховання Київської філії Українського науково-дослідного інституту педагогіки (УНДІП) під керівництвом А. Гендріхівської, методисти та практичні працівники [171, с. 229].

Педагогічні розвідки переконливо свідчать про те, що початок 1930-х років характеризується проведенням уніфікації всієї освітньої системи в СРСР. Це певною мірою торкнулося й суспільного дошкільного виховання в Україні, що позначилося на уніфікації типів закладів та програмово-методичному забезпеченні суспільного дошкільного виховання. Протягом 1930-х років відбувався активний процес створення програм – програмотворчість [352, с. 80].

Перший проект Програми видано Народним комісаріатом освіти РРФСР в 1932 р. відповідно до Постанови ЦК ВКП(б) «Про початкову і середню освіту» та Постанови від 25 серпня 1932 р. «Про програми, навчальні плани і режим у початкових і середніх школах» [53, с. 351]. Цей документ складався із двох частин: першу становили розділи за видами діяльності дітей у дитячому садку: «1 розділ. Суспільно-політичне виховання в дошкільному закладі; 2. Трудове виховання; 3. Фізичне виховання; 4. Музична робота; 5. Образотворча діяльність; 5. Математика; 7. Грамота», а другу частину – розділ «Організуючі моменти» становив 16 організуючих моментів, які мали стати основою для планування на рік та розподілялися за сезонними змінами з урахуванням вікової групи. Після річної апробації цього проекту програми Нарком прийняв рішення суттєво її переробити у зв'язку з низкою недоліків, серед яких: недостатня розробленість питань дитячої гри; перевантаженість матеріалом, який не відповідав віковим можливостям дітей; однаковість тематики

організаційних моментів та їх тривалості для всіх вікових груп, що призводило до нехтування можливостей та інтересів дітей різного віку [53, с. 81–82].

Враховуючи вищезазначене, у нас є всі підстави для ствердження, що це була перша спроба означити завдання та об'єм змісту роботи з дітьми в дошкільному закладі як в цілому, так і для кожної вікової групи окремо, що сприяло упорядкуванню роботи в дошкільних закладах, а також збагаченню змісту професійної діяльності вихователів [228, с. 31].

Подальший аналіз нормативно-методичних документів засвідчив, що концептуальні засади побудови і змісту програм та інструктивно-методичних листів зазнавали ґрунтовних змін унаслідок активного впровадження здобутків учених у царині дошкільної педагогіки в практику роботи дошкільних закладів. Було створено об'єктивну можливість забезпечити реалізацію суспільної потреби програмового супроводу змісту роботи дошкільного закладу як соціальної системи з перманентними змінами не лише структури, а й змісту. У програмі були певні недоліки, але в цілому вона стала надійним помічником вихователям в організації роботи з дітьми.

У 1934 р. в Москві було розроблено новий варіант програми для дитячого садка під назвою «Програма і внутрішній розпорядок дитячого садка» з методичними рекомендаціями. В Україні така програма вийшла в 1935 р. у м. Харкові під назвою «Програма та внутрішній розпорядок дитячого садка» за редакцією О. Дорошенко. За основу цих програм була взята частина проекту 1932 р., зокрема організація роботи за «видами діяльності».

У новій програмі було виокремлено розділи: «Суспільне виховання», «Фізичне виховання», «Ігри», «Малювання, ліплення, праця», «Розвиток мови і заняття з книгою та картиною», «Початкові заняття про природу», «Розвиток первинних математичних уявлень, навичок», «Заняття з читання та письма».

Особливо цінним для нашого дослідження є те, що укладачі програми (1934) під впливом критичних зауважень та наукового доробку виокремили розділ «Гра». Вперше у програмі було визнано, що гра є провідною діяльністю дітей дошкільного віку та набуває статусу «основного змісту життя дітей».

У програмі було схарактеризовано види і зміст ігор, розкрито специфіку методики їх організації та проведення в кожній віковій групі. У цьому самому розділі значна увага приділялась іграшці, було виокремлено види іграшок, встановлено вимоги до іграшок та подано перелік іграшок для кожної вікової групи. Ігри в програмі носили навчальний характер, розглядались як метод «закріплення» у дітей тих чи тих знань і навичок, як своєрідний метод «повторення» тем (комплексів). Зміст гри в програмі орієнтував вихователя на так звані «стимулювання», тобто ігри, що проводились вихователем, який створював «відповідні умови» шляхом добору іграшок та інших «стимулів». Для кожного віку визначались теми творчих ігор. Враховуючи це, доходимо висновку, що діти не мали можливості проявити творчість, ініціативу, фантазію, гралися лише за планом вихователя. Однак виокремлення розділу «Гра» в новій програмі давало можливість вихователям відійти від «шкільних» методів навчання та використовувати гру як провідний метод навчання дітей у дитячому садку [302].

Варто наголосити на притаманних цій програмі певних недоліках, а саме: складний пізнавальний матеріал без урахування вікових особливостей дітей та недооцінка впливу вихователя на організацію навчально-виховного процесу.

Дуже важливою віхою у розгортанні дошкільного виховання в СРСР, в тому числі в Україні, була постанова Ради Народних Комісарів СРСР від 6 липня 1935 р. «Про упорядкування роботи дитсадків» [53]. Постановою уряду було покладено край плутанині та повністю передано організацію дошкільного виховання органам народної освіти, які мали здійснювати не лише методичне керівництво дитячими закладами, регулювати створення нових, а й фінансувати їх за рахунок коштів, які надходять з підприємств, установ і організацій у вигляді відрахувань від загального фонду зарплати до центральних комітетів профспілок. Таким чином дошкільні заклади було поставлено в однакові матеріальні й адміністративні умови й упорядковано комплектування педагогічними кадрами, налагоджено методичну допомогу. Поряд із кількісним зростанням дошкільних закладів удосконалювалися зміст, форми і методи

дошкільного виховання. Це був нелегкий і складний період різних «правих» і «лівих» ухилів у дошкільній справі. Довгий час існували труднощі встановлення певного порядку, чітких вимог, тому зміст роботи дитячих дошкільних закладів часто визначався світоглядом, теоретичною підготовкою і досвідом самих вихователів.

Так, А. Бондар наголошує на тому, що недоліки й помилки виявилися і на шляху пошуків методів будівництва нової системи дошкільного виховання [58]. Зокрема, педагогічна преса України того часу друкувала статті, в яких відстоювали перенесення зі школи в дошкільні заклади лабораторно-бригадного методу та комплексної системи навчання і виховання дітей. Поради щодо організації роботи в дошкільних закладах були пройняті духом педології.

Постанова ЦК ВКП(б) від 4 липня 1936 р. «Про педологічні перекручення в системі Наркомосів» поклала початок гострій критиці педологів, їхньої (за змістом постанови) шкідливої діяльності в дошкільній справі, а в листопаді 1937 р. «Програми і внутрішній розпорядок дитячого садка» було скасовано [312, с. 3–9]. Для цього було багато причин, а саме, за час функціонування програми виявилися суто методичні недоліки та виникла необхідність скоригувати деякі концептуальні ідеологічні позиції – «подолання залишків впливу ідеї вільного виховання» – педології в якій викривалась антинауковість, буржуазна суть, шкідливість цього напрямку. Знищення педології призвело до припинення на тривалий час наукових досліджень вікових та індивідуальних особливостей дітей дошкільного віку та посилило ідеологічний вплив на наукове обґрунтування формування «нової людини – комуніста...» [12, с. 309].

У 1938 р. було розроблено й затверджено «Статут дитячого садка» та новий державний документ, обов'язковий для усіх дитячих садків – «Руководство для вихователя детского сада» (м. Москва) [318], введений в Україні без особливих змін у 1938 р. під назвою «Програмово-методичні вказівки для вихователя дитячого садка» [364]. У Статуті зазначалось, що мета виховання у дитячому садку – всебічний розвиток дітей та виховання їх у душі

комунізму. Були визначені типи дитячих садків, їх структура, принципи комплектування, санітарно-гігієнічні вимоги до приміщень тощо [352, с.82].

«Програмово-методичні вказівки для вихователя дитячого садка» видано з дещо повнішим розкриттям завдань всебічного розвитку особистості з урахуванням вікових особливостей. Цей документ включав у себе «Вступ» та сім розділів: «Фізичне виховання», «Гра», «Розвиток мови», «Малювання», «Ліплення і заняття з іншими матеріалами», «Музичне виховання», «Знайомство з природою та розвиток первинних математичних уявлень» [364; 352].

Зокрема, у розділі «Гра» зверталася увага на розвиток психічних процесів (пам'ять, увага, мова), творчу ініціативу, самостійність, всебічний розвиток дитини, отримані враження дітей від оточуючого життя, що спонукатимуть їх у грі до відтворення цікавих ситуацій. Також зазначалося, що в іграх у дітей формується почуття колективізму, вони вчаться знаходити вихід із важких ситуацій, в іграх повністю виявляються дитяча радість, емоції, рухливість, що дуже важливо для здоров'я дитини та її фізичного розвитку. Означено місце гри в житті дітей та її виховне значення, а саме: в різних іграх вихователь мав розвивати у дітей сміливість, витримку, любов до Батьківщини. Зверталася увага на те, що ігри впливають на формування спостережливості у дітей, а їх організація потребує керівництва з боку вихователя, що у грі яскраво виявляються інтереси дітей, емоції, рівень їх розвитку [364; 352, с. 48–61].

Здобутком цього нормативного документа є розгляд різних видів ігор, серед яких виокремлювалися творчі (які створюють самі діти) та ігри за правилами; акцентування на творчому керівництві іграми. Особлива роль відводилася спостереженню вихователя за дітьми в процесі гри, що допомагало вихователю більш досконало керувати іграми, пізнавати особливості дітей. У документі було обґрунтовано положення про те, що зміст гри залежить від виховної роботи педагога та вражень, отриманих дітьми. Виховна робота полягала в тому, що вихователь повинен був організувати спостереження з дітьми за оточуючим життям, розповідати дітям казки, оповідання, розглядати

картини, ілюстрації та ін., що забезпечувало вплив на зміст і різноманітність ігор дітей. Значимо, що вказаний програмово-методичний посібник включав перелік іграшок і матеріалів для гри, які повинні бути в дитячому садку, та виокремлені прийоми для ознайомлення дітей з новою іграшкою [364; 352, с. 48–61].

Таким чином, аналіз змісту й переваг «Програмово-методичних вказівок для вихователя дитячого садка» (1938) дозволив ствердно зазначити, що в цій програмі, зокрема в розділі «Гра», було закладено виховний принцип, завдяки якому ігри розглядались як навчально-виховний засіб, та подано рекомендації щодо методики педагогічного керівництва грою.

Розвиток теорії і практики дошкільного виховання у 30-ті роки відбувався у складних умовах: упродовж одного десятиліття тричі суттєво змінювалися основні програмові документи, однак саме в цей самий час було закладено основи теорії та методики виховання дітей дошкільного віку, зокрема з розділу «ігрова діяльність» [352, с. 83].

У цей період в Україні досить активно розроблялись питання виховання дітей дошкільного віку. Очолили роботу науковці секції дошкільного виховання Українського науково-дослідного інституту педагогіки, який було відкрито 1926 р. у Харкові. Протягом 30-х років минулого століття в Україні було підготовлено й видано друком значну кількість літератури з дошкільного виховання, зокрема з ігрової діяльності, як-от: Є. Яновська, Н. Панченко «Дошкільне виховання» (1927); Л. Коган «Пісня та гра на літньому майдані в колгоспі» (1934); «Творчі ігри дошкільників. Методичний лист» (1934); Р. Жуковська «Ігри і заняття з праці. Досвід роботи з дітьми шестирічного та семирічного віку» (1935); Є. Тихеева «Ігри та заняття малих дітей» (1935), «Гра і праця дошкільника» (1936); Н. Шульман «Методика роботи з настільно-друкованою грою» (1936) та ін.

Серед низки видань привертає увагу методичний лист «Творчі ігри дошкільників» (1934), у якому обґрунтовано цінність творчої гри (вільної та стимулюючої) в роботі з дітьми різних вікових груп. Важливим внеском цього

листа у методичне забезпечення ігрової діяльності дітей в умовах дошкільного закладу стала розробка методичних рекомендацій, у яких:

- наголошено на недопустимості планування вільних (творчих) ігор в рамках програмового матеріалу;
- розкрито роль стимулювальних (творчих) ігор, ефективність впливу яких на дитину залежить від результативності реалізації програмових завдань з урахуванням попередньо проведеної роботи;
- акцентовано на необхідності планування ігрової діяльності, що містить мету гри, підготовчу роботу з дітьми, створення ігрового середовища, обладнання та організацію відповідно до принципів врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей; вихованні самостійності в дітей; вмінні педагога пропонувати дітям різні ідеї для розгортання гри, передбачати різні моменти у грі та зважати на емоційний настрій дітей.

Л. Коганом у праці «Пісня та гра на літньому майдані в колгоспі» (1934) [183] уперше звертається увага на специфіку роботи з дітьми сільської місцевості, розкрито методику організації гри на літньому майдані в колгоспі з дітьми молодшої та старшої груп, подано методичні рекомендації щодо організації ігор за правилами та дібрано ігри за правилами для проведення на літньому майдані в колгоспі з дітьми вказаного дошкільного віку. Це був суттєвий крок у розвитку методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку.

У посібнику для батьків та працівників дошкільних закладів «Ігри та заняття малих дітей» (1935) Є. Тихеева, враховуючи теоретичні положення науковців у галузі педагогіки – Я. Коменського, Й. Песталоцці та К. Ушинського розробила ігри та заняття для дітей раннього віку. Вагомим для нашого дослідження в цьому посібнику є виокремлений розділ «Рухливі ігри» з добіркою організованих рухів, ігор з м'ячем, рухливих ігор для дітей, а також створені автором «Методичні вказівки до рухливих ігор з дітьми раннього віку», у яких Є. Тихеева звертає увагу на роль вихователя в організації гри, безпосередній участі вихователя у грі та корекції поведінки дітей у ній [344].

На подальше становлення методичного забезпечення ігрової діяльності вплинув посібник Р. Жуковської «Ігри і заняття з праці. Досвід роботи з дітьми шестирічного та семирічного віку» (1935). У посібнику автор вказує на доцільність поєднання найбільш значимих видів діяльності дітей, розкриває власний напрацьований досвід з дітьми старшого дошкільного віку з ігрової та трудової діяльності, висвітлює розроблені методичні вказівки та обґрунтовує роль педагога у керівництві творчими іграми. Слід зазначити, що Р. Жуковською значно ширше, ніж попередниками, подано рекомендації щодо планування форм та методів роботи за допомогою яких відбувається підготовка дітей до гри (екскурсії, бесіди, читання книг, розгляд ілюстративного матеріалу). Пише автор і про важливість добору обладнання до гри (іграшки, інструменти) [150, с. 60].

Аналіз психологічних системних досліджень розвитку дитини у грі отримав своє відбиття у праці В. Скосірева та Є. Аркіна «Гра і праця дошкільника» (1936) [329]. У подальшому методичні розробки адресувалися не лише дошкільним працівникам, але й батькам дітей, тобто педагогами усвідомлювалася роль співпраці дошкільного закладу та сім'ї у виховному процесі.

Показовим став посібник під редакцією Н. Шульмана «Методика роботи з настільно-друкованою грою» (1936). Авторами посібника була запропонована добірка методично обґрунтованих і експериментально перевірених настільно-друкованих ігор та розроблена методика використання цього виду ігор у виховній та навчальній діяльності з дітьми дошкільного віку. Особлива цінність цього посібника полягала в тому, що методика використання настільно-друкованих ігор включала три етапи педагогічного керівництва даними іграми: I – попередній (самостійний розгляд картинок дітьми); II – організований (розгляд картинок під керівництвом педагога); III – самостійні заняття та ігри за завданням [376].

На сторінках науково-методичного журналу «За комуністичне виховання дошкільника», який було започатковано в м. Харкові у 1931 р., українські

науковці та практики мали можливість висвітлення досвіду роботи з дітьми через публікації методичних рекомендацій стосовно педагогічного керівництва ігровою діяльністю дітей дошкільного віку, листів-конспектів занять з дітьми дошкільного віку. Систематично друкувалися програми для дитячих садків з їх критичним аналізом й оцінкою. Журнал публікував статті й російських науковців Ю.Аркіна, Р.Жуковської, В. Скосірева та ін. [332, с. 232].

Слід наголосити на тому, що на зміст програмово-методичного забезпечення дошкільного виховання в цілому та ігрової діяльності зокрема за радянських часів вплинув відхід від створення системи національного дошкільного виховання, який було визначено в роки УНР та визнання атеїстичного, політехнічного виховання дошкільнят (вихователям рекомендувалось застосовувати так звані «політехнічні іграшки» та пропонувати дітям відповідні ігри) [352]. За твердженням А. Гендрихівської, доказом цього були статті в журналі «За комуністичне виховання дошкільників» (1934–1935), за якими можна прослідкувати, як втрачало свої національні ознаки дошкільне виховання, панувала безмірна політизація й ідеологізація виховного процесу та викреслювалися, йшли в забуття імена й праці українських педагогів С. Русової «Дошкільне виховання» та О. Дорошенко «Дитячий садок» [87, с. 42–46]. Цей огляд публікацій журналу – вибірковий, у них прослідковано лише відображення процесів ідеологізації та політизації педагогічної науки у період становлення радянської влади, їх вплив на розвиток програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей. Основна частина статей журналу була присвячена організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку з врахуванням змісту чинної програми.

Здійснений аналіз доводить, що період 1930-х років характеризувався насиченістю щодо визначення та розробки змісту програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності у радянський період. Напрацьований у ті роки науковцями доробок мав великий вплив на подальший розвиток програмово-методичного забезпечення дошкільного виховання в цілому та ігрової діяльності зокрема.

Поступальний розвиток змісту програмово-методичного забезпечення у суспільному дошкільному вихованні було перервано в червні 1941 р. у зв'язку з початком Великої Вітчизняної війни. У 1941–1943 рр. територія України була загарбана німецько-фашистськими окупантами. Однак і в цей важкий воєнний час, попри всі труднощі, велася робота над покращенням суспільного дошкільного виховання. Так, Постановою РНК СРСР від 6 жовтня 1943 р. при Академії педагогічних наук РРФСР (АПН РРФСР) був створений сектор дошкільного виховання під керівництвом О. Усової. Відновив свою науково-педагогічну діяльність НДПІ України з відділом дошкільного виховання [352, с. 284].

Ці урядові кроки сприяли активізації науково-педагогічних пошуків у галузі дошкільного виховання, зокрема ігрової діяльності дітей дошкільного віку. Було видано низку методичних листів, серед них: «Ігри. На допомогу вихователям дитячого майданчика» (1943), що включав опис та методичні вказівки до 25 ігор для всіх вікових груп [170]; «Виховна робота в молодшій групі дитячого садка (методичний лист)» (1943), розділ III цього листа, що мав назву «Ігри та заняття», містив методичні рекомендації з організації ігор та занять за вибором дітей, керівництво іграми [82] та «Виховна робота в старшій групі дитячого садка та підготовка дітей до школи (методичний лист)» (1943), у якому подано рекомендації щодо організації дидактичних ігор для дітей старшої групи, народних ігор та вперше виокремлювалася група ігор для вправління у лічбі [83].

Недостатність розробки змістовно-методичного забезпечення досить активно висвітлювалася на сторінках журналів «Дошкольное воспитание» та «Дошкільне виховання», зокрема у статтях З. Богословської та Д. Менджерницької «Про деякі недоліки у керівництві іграми» (1940) [46]. Автори вказують на типові помилки в роботі багатьох дитячих садків, а саме, однобічний підхід до гри та вузьке розуміння її значення [46, с. 7–14]. З огляду на цю проблему, науковці плідно поповнюють методичний арсенал. Так, З. Богуславською укладено посібники «Дидактичні ігри» (1940), в якому

основна увага була спрямована на розкриття виховного значення цього виду ігор, їх характерні особливості й вимоги до організації: особливості добору ігор для молодших та старших дошкільників, керівництво грою [44, с. 67–76] та «Дидактичні ігри» (1944), де пропонується добірка дидактичних ігор для середньої та старшої груп для розвитку в дітей винахідливості, уваги, мислення, мови [45, с. 46] та ін.

У повоєнні роки робота над змістом дошкільного виховання і створенням програмово-методичного забезпечення плідно продовжувалась. У грудні 1944 р. було прийнято новий «Статут дитячого садка», який українською мовою було затверджено Народним комісаріатом освіти УРСР у лютому 1947 р. майже без будь-яких змін [352].

У 1945 р. в Москві було прийнято новий варіант програми «Руководство для вихователя детского сада» (Програмово-методические указания). Слід зазначити, що хоч у його основу було покладено документ з аналогічною назвою, затверджений у 1938 р., проте він зазнав певних змін та доповнень [317]. Відповідно до цього керівництва в режим дня дитячого садка вводилися «обов'язкові заняття» [352, с. 109]. Зазначимо, що українською мовою документ був дещо доповнений та вийшов друком у 1947 р. під назвою «Програмово-методичні вказівки для вихователя дитячого садка» [307].

Для забезпечення якісної роботи за «Програмово-методичними вказівками для вихователя дитячого садка» науково-методичним кабінетом та науковцями з дошкільної педагогіки розроблено та опубліковано низку педагогічних праць, зокрема: Є. Аркін «Бесіди про виховання» (1945) [6]; З. Богуславська «Рухливі ігри для дітей дошкільного віку» (1946) [48]; «Дошкільна педагогіка» за ред. Е. Фльоріної (1946) [140]; «Дошкільна педагогіка» за ред. Ш. Ганелина (1946) [139]; Ф. Левін-Щиріна, Д. Менджеріцька «Дошкільне виховання» (1947) [209] та методичних листів: «Творчі ігри в дитячому садку» (1948); «Дидактичні ігри в дитячому садку» (1948) [168] та ін.

Як видно з назв і змісту, вказані публікації підтверджували актуальність зазначеної проблеми і сприяли накопиченню змістового та методичного забезпечення ігрової діяльності. Посібник З. Богуславської «Рухливі ігри для дітей дошкільного віку» (1946) містить характеристику ігор з правилами за віковими групами та рекомендації щодо їх організації (вибір гри, прийоми проведення гри). Особливістю даної книги є добір ігор за правилами, зокрема народних, з урахуванням основних рухів для дітей молодшої, середньої та старшої груп [48].

Збагачують теоретико-методичний аспект з питань ігрової діяльності і підручники «Дошкільна педагогіка», за ред. Е. Фльоріної (1946) [140], за ред. Ш. Ганелина (1946) [139] та навчальний посібник Ф. Левін-Щириної, Д. Менджерницької «Дошкільне виховання» (1947) [209], в яких поглиблено було розкрито розділ «Гра» з обґрунтуванням сутності і значення гри; розкриттям основних прийомів керівництва творчими іграми, іграми з правилами (рухливими та дидактичними) та вимоги до іграшки.

У методичних листах «Творчі ігри в дитячому садку» (1948) та «Дидактичні ігри в дитячому садку» (1948) вміщено опис та методику керівництва до творчих та дидактичних ігор дошкільників [168].

Крім того, проблема методичного забезпечення ігрової діяльності висвітлювалася на сторінках журналу «Дошкольное воспитание» та «Дошкільне виховання». Зокрема, у статті Е. Волкової «Позбавимося недоліків у дошкільному вихованні» (1945), вказувалося на загальні недоліки у виховній роботі з дітьми та неправильне керівництво вільними іграми дітей, формалізм у їх проведенні [78, с. 1–11]. В. Беловою у статті «Творчі ігри» (1947) проаналізовано практичне керівництво творчими іграми дітей різних вікових груп на конкретних прикладах [34, с. 8–14]. К. Кашинова у статті «Ігри дітей молодшої групи» (1947) розкривала питання розвитку сюжету гри в молодшій групі та представляла досвід педагогічного керівництва іграми дітей молодшого дошкільного віку [180, с. 14–18]. С. Ковалевською у публікації «Ігри з ляльками» (1947) було обґрунтовано значення ігор з ляльками, зміст цих

ігор та вплив вихователя на організацію, зміст і тематику ігор з ляльками [182, с. 22–28], а Е. Лебедевою у статті «Правила та завдання в іграх дітей старшої групи» (1947) описано організацію рухливої гри для старшої групи [208, с. 1–10]. Е. Радіна у статті «Велика увага дитячій грі» (1947) проаналізувала стан гри в дитячих садах, визначила позитивні та негативні сторони організації гри [311, с. 5–8]. Е. Татищевою у статті «Про творчі ігри дітей (для починаючих вихователів)» (1947) схарактеризоване виховне значення гри, умови організації для дитячих ігор, керівництво творчим іграми дітей різних вікових груп [341, с. 41–45].

Аналіз програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку дозволив встановити, що в 1953 р. з'явилося третє видання «Руководство для вихователя детского сада», що суттєво вплинуло на збагачення і конкретизацію програмово-методичного забезпечення ефективності функціонування навчально-виховного процесу в дошкільному закладі [316]. При складанні цієї програми було враховано досвід роботи дошкільних закладів, а також результати педагогічного експерименту, проведеного науковцями сектору дошкільного виховання Академії педагогічних наук РРФСР та відділом дошкільної педагогіки УНДПІ [352, с. 110]. Цей документ складався з п'яти розділів: «Завдання і зміст роботи дитячого садка», «Молодша група», «Середня», «Старша група», «Робота дитячого садка з батьками», а також додатків, у яких визначалися необхідні для забезпечення педагогічного процесу іграшки, посібники, обладнання та меблі [316].

Навчально-виховна робота планувалась за віковими групами. У межах кожної вікової групи були підрозділи: «Задачі виховання і особливості даного віку дітей», «Організація життя дітей і виховання їх поведінки», «Фізичне виховання», «Ігри», «Рідна мова і ознайомлення з оточуючим», «Лічба», «Малювання. Ліплення, аплікація, конструювання» (починаючи з середньої групи), «Музичне виховання» [316].

У новому «Руководстве для воспитателя детского сада» (1953) метою виховання в дитячому садку було визначено всебічний розвиток дитини. У цьому нормативному документі виокремлювалося завдання підготовки до школи, при цьому наголошувалося на значенні наступності у діяльності дитячого садка та школи як умови всебічного розвитку особистості [316].

У програмі було окреслено провідні напрями всебічного розвитку дітей дошкільного віку та визначені основні засоби, якими вони здійснюються, а саме: гра, праця та навчання. Пріоритетне місце відводилося грі в її різноманітних видах. Гра визначалася основною діяльністю дітей дошкільного віку, без якої «життя їх не може бути ні повним, ні щасливим» [316]. Розкрито значення ігор, завдяки яким у дітей розвивається мова, уява, пам'ять, увага; розширюються і закріплюються уявлення про довкілля. У колективних іграх дошкільники засвоюють навички поведінки в колективі, формуються їхні почуття дружби, поваги один до одного, виховується сміливість, ініціатива, уміння долати перешкоди [316].

При укладанні «Руководства для воспитателя детского сада» та визначенні насамперед програмового змісту до підрозділу «Гра», його укладачі намагалися максимально враховувати особливості дітей кожної вікової групи. Було підкреслено намагання встановити наступність у роботі вікових груп. У кожному з підрозділів «Руководства...», та, зокрема в підрозділі «Гра», було подано вказівки щодо використання відповідних методів і прийомів у роботі з дітьми. Особлива увага зверталась на використання методів та прийомів, що сприяли нагромадженню чуттєвого досвіду [352, с. 111]. У програмі 1953 р. наголошувалося на керівній ролі вихователя в організації як ігрової діяльності, так і всієї роботи в дитячому садку. Остаточо було покінчено з безпосереднім впливом ідеї вільного виховання, зокрема стосовно місця та ролі вихователя в педагогічному процесі дитячого садка. Через два роки вийшов український варіант цього документа під назвою «Програмово-методичні вказівки для вихователя дитячого садка» (1955) [306].

У 50-ті роки ХХ ст. була продовжена робота з методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку. Результати досліджень науковців було відображено в надрукованих у цей період посібниках та методичних рекомендаціях: методичні вказівки «Ігри дітей на ділянці дитячого садка», 1954 [166]; А. Сорокіна «Дидактичні ігри в дитячому садку» 1955 [330] та ін.

Новими розробками поповнилось методичне забезпечення стосовно керівництва ігровою діяльністю. Так, у посібнику «Ігри дітей на ділянці дитячого садка» (1954) під ред. Е. Татищевої було розкрито методику керівництва іграми дітей на ділянці з урахуванням вікової групи та подано рекомендації щодо обладнання ділянки для ігор [339].

На особливу увагу заслуговує посібник А. Сорокіної «Дидактичні ігри в дитячому садку» (1955), у якому автор обґрунтовує значення дидактичної гри у вихованні і навчанні дітей дошкільного віку, подає характеристику дидактичних ігор, аналізує зміст цих ігор для дітей 4–5 та 6–7 років, а також розкриває методику їх проведення [330]. У порівнянні з іншими посібниками, що вийшли у довоєнні роки, в ньому більш ґрунтовно було розкрито досвід самого автора проведення дидактичних ігор з дітьми старшого дошкільного віку з різних розділів (наприклад, «Нас оточують речі. Які вони»; «Світ відношень»; «Все відбувається у часі») тощо.

Аналіз періодичних видань, у яких висвітлюється проблема методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку, свідчить про те, що після третього видання «Руководства для вихователя детского сада» (1953) та «Програмово-методичних вказівок для вихователя дитячого садка» (1955) ця проблема досить активно висвітлювалась на сторінках журналів «Дошкольное воспитание» та «Дошкільне виховання», зокрема у статтях Е. Татищевої «Ігри в дитячих садках» [339]; В. Філатової «Захоплююча гра» [358]; Е. Батуріної «Нові настільні ігри» [32] та ін.

Отже, коротко підсумовуючи виклад цього підрозділу, зазначимо, що на підставі результатів здійсненого аналізу історико-педагогічних фактів, наукової літератури та з урахуванням суспільно-політичних, соціально-економічних та

педагогічних чинників нами визначено передумови становлення програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в Україні упродовж 1907–1957 рр., а саме:

– вплив державної освітньої політики на зміст навчання і виховання дітей дошкільного віку: від створення системи національного дошкільного виховання (структурування програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку, в основі яких лежали ідеї вільного виховання та дидактичного прагматизму з урахуванням національної української системи дошкільного виховання) упродовж 1917–1919 рр. в УНР до панування радянської ідеології та регламентації функціонування системи дошкільного виховання, що мала вплив на розробку єдиних програм (відображення у них змісту гри як основної діяльності дітей дошкільного віку) та методичного забезпечення (розробка посібників, методичних листів) для всіх садків Радянського Союзу, зокрема й УРСР в 1920–1950 рр.;

– здійснення наукових досліджень, що підпорядковувалися законодавчим документам, спрямованим на розбудову радянської системи дошкільного виховання та створення у зв'язку з цим єдиної програми навчання і виховання у дошкільному закладі;

– впровадження наукових здобутків у практику суспільного дошкільного виховання у зв'язку з інтенсивністю розбудови мережі дошкільних закладів у радянський період (Додаток Б).

Визначення передумов становлення програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку передбачає з'ясування розвитку цієї проблеми в межах означеного в дослідженні періоду.

Висновки до першого розділу

Вивчення еволюції проблеми дозволив встановити відсутність системного дослідження проблеми трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в досліджуваних хронологічних межах. У другій половині ХХ та на початку ХХІ століття

з'являється низка праць українських науковців (Л. Артемова, З. Борисова, Н. Кудикіна, Т. Степанова, І. Улюкаєва та ін.), певною мірою дотичних до заявленої у дослідженні проблеми.

У процесі дослідження на основі результатів комплексного аналізу наукових праць, публікацій у фахових періодичних виданнях досліджуваного періоду («Дошкільне виховання», «Дошкольное воспитание», «Дитячий садок», «Бібліотечка вихователя дитячого садка») систематизовано джерела за основними напрямками наукових напрацювань із проблеми, що досліджується: ретроспективний екскурс розвитку суспільного дошкільного виховання, доробок програм дошкільного виховання та методичних рекомендацій щодо комплексної реалізації програмових завдань ігрової діяльності у дошкільних закладах України (І. Баскіна, Л. Артемова, А. Королькова, Є. Науменко, З. Плохій та інші); впровадження програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку передовими педагогами дошкільних навчальних закладів України (В. Гоголева, Н. Симон, Л. Бобильова, Т. Єльнікова, Ю. Радзевич, Л. Мартинова, Т. Чуприна, Т. Левченко, Н. Загрудна та інші); перспективи дошкільної освіти, модернізації освітнього процесу на засадах суб'єктно-діяльнісного підходу та реалізації принципу інтеграції змісту та видів діяльності (М. Грицан, В. Покась, Н. Гавриш та інші).

Наукові праці другої половини ХХ століття інтегрують різні аспекти окремих психолого-педагогічних досліджень ігрової діяльності дітей дошкільного віку, що стали основою для визначення та виокремлення змісту програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності як пріоритетного напрямку у системі дошкільного виховання. На межі ХХ і ХХІ століття в Україні з'явилися наукові праці, присвячені узагальненню наукового доробку з вивчення ігрової діяльності з позицій особистісно зорієнтованої парадигми та пов'язаній із цим проблемі організації ігрової діяльності. Спираючись на ці джерела педагоги змогли забезпечити удосконалення змісту ігрової діяльності дітей дошкільного віку з урахуванням набутого історико-педагогічного досвіду.

На основі результатів комплексного аналізу наукової літератури із заявленої проблеми визначено основні напрями подальшого дослідження: визначення внеску науковців, педагогів і практиків у розроблення теоретичних засад програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності в систему дошкільної освіти, реалізація програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності на основі створення освітнього середовища дошкільного навчального закладу; здійснення педагогічного супроводу ігрової діяльності на бінарній основі.

Теоретичними засадами дослідження проблеми трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку є: система концептуальних положень методології сучасної педагогічної науки (І. Бех, Л. Ваховський, В. Кремень, С. Максименко, В. Огнев'юк, О. Савченко та ін.), загальнопедагогічних підходів до організації наукових досліджень у дошкільній освіті (Г. Беленька, А. Богущ, О. Кононко, Т. Поніманська та ін.); визначення сутності феномена «програмово-методичне забезпечення ігрової діяльності» з врахуванням наукового доробку вітчизняних психологів (Л. Виготського, О. Леонтьєва, О. Запорожця, Г. Люблінської, Д. Єльконіна), педагогів (Д. Менджерницької, Р. Жуковської, Л. Артемової, Н. Кудикіної) та результатів аналізу методичного наповнення ігрової діяльності дітей дошкільного віку.

Системний і комплексний аналіз дослідження проблеми трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку у обраних періодах, дав змогу уточнити ключові поняття дисертації: «трансформація», «ігрова діяльність», «гра», «програма», «методичне забезпечення». Трансформація, при цьому виступає як гармонійна єдність наукового знання і педагогічної практики, як спроможність втілити наукові знання в практичний результат.

Ігрову діяльність розглядаємо як різновид активної діяльності дітей дошкільного віку, що складає основний зміст їхнього життя та є провідною діяльністю, тісно пов'язаною з подальшим навчаннями і працею.

Програму характеризуємо як нормативний документ, у якому визначено зміст навчання, виховання і розвитку дітей дошкільного віку за відповідними розділами.

Методичне забезпечення розкриваємо як складову дошкільної освіти, що виступає основою для реалізації змісту навчання, виховання і розвитку дітей та пов'язаної із осмисленим вибором педагога різноманітних форм організації навчально-виховного процесу в дошкільному навчальному закладі.

Виявлені теоретичні засади дослідження програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку дозволяють сформулювати визначення складової феномена «програмово-методичне забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку». Це – взаємозалежне утворення системного характеру, що відображає зміст програми з ігрової діяльності, який виступає основою для створення основних видів видань, узагальнення та поширення передового досвіду, що забезпечують організацію ігрової діяльності дітей дошкільного віку в навчально-виховному процесі дошкільного навчального закладу.

Визначено структурні компоненти програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку, як-от: програма навчання і виховання дітей дошкільного віку (мета, зміст, завдання з ігрової діяльності дітей дошкільного віку) та методичне забезпечення, складовою якого є видання: навчальні, навчально-методичні посібники, методичні рекомендації (методичні вказівки), фахові журнали та нормативні бюлетені; узагальнення передового досвіду з організації ігрової діяльності.

Виявлено, що впровадження в практику дошкільних навчальних закладів означених компонентів програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку забезпечує формування особистісної ігрової компетентності дитини дошкільного віку, що полягає у її здатності організовувати різні види ігор (творчі та ігри за правилами тощо) відповідно до їх структури (уявлювана ігрова ситуація, ігрова роль, ігрові правила);

реалізовувати власні ігрові задуми; дотримуватись ігрового партнерства та рольових способів поведінки, норм та етикету спілкування у процесі гри тощо.

На основі аналізу історико-педагогічної літератури та з урахуванням історичних, суспільно-політичних, соціально-економічних, педагогічних чинників визначено передумови виникнення і розвитку програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку, що спричинили його трансформації в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття, а саме:

– розвиток наукової думки, що був забезпечений державною освітньою політикою, яка впливала на визначення підходів та структурування змісту діяльності дітей у дошкільних закладах від ідей вільного, національного виховання та дидактичного прагматизму до уніфікації управлінських важелів впливу на систему освіти з їх суворою централізацією (регламентування численних наказів та інструкцій), що позначилось на змісті «Руководство для воспитателя детского сада» (Програмово-методические указания) єдиної програми навчання, виховання дітей дошкільного віку, а також методичного забезпечення її реалізації у дошкільних закладах усіх республік Радянського союзу, зокрема УРСР;

– педагогічні пошуки практики, що відбувалися на тлі динамічної перебудови суспільно-економічного життя країни (створення нового соціально-економічного устрою та орієнтир на побудову комуністичного суспільства). Незважаючи на те, що кількість публікацій практиків у період видання була незначною, вони здійснювали свій вплив на розвиток програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку коригуючи його у відповідності до потреб та інтересів дітей;

– розвиток мережі дошкільних закладів, що зумовив потребу в створенні й поліпшенні якості програмово-методичного забезпечення вцілому та ігрової діяльності зокрема (програми навчання, виховання дітей дошкільного віку, методичних посібників, безпечного ігрового обладнання тощо).

Установлено, що наукові надбання системи дошкільного виховання та її розвиток навіть в умовах уніфікації забезпечили необхідний рівень розробки програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в радянський період. Вони стали базисом для подальшого розвитку програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності.

Основні результати дослідження відображено в публікаціях автора [119; 120; 122; 124; 126; 127; 131].

РОЗДІЛ 2

СТАНОВЛЕННЯ ПРОГРАМОВО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В СИСТЕМІ ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ РАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ (1958–1990 рр.)

2.1. Характеристика програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку

Педагогічне дослідження трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в Україні вимагає його ретроспективного аналізу. Дослідження періодів розвитку національної педагогічної думки (Л. Березівська, Н. Гупан, Н. Дічек, О. Сухомлинська) [35; 100; 117], процесу становлення й розвитку суспільного дошкільного виховання (Л. Артемова, З. Борисова, І. Улюкаєва), а також обґрунтування передумов становлення програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку дали можливість визначити періодизацію його трансформації (Додаток В), схарактеризувати особливості та обґрунтувати можливості використання досвіду минулого в умовах стандартизації системи дошкільної освіти в Україні [12; 364; 335].

Перший – радянський період (1958–1990 рр.) – становлення програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку на законодавчому ґрунті. У межах визначеного періоду виділено два етапи: *1-й етап* (1958–1983 рр.) – підпорядкування програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку законодавчій базі; *2-й етап* (1984–1990 рр.) – демократизація та реформування програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку.

Другий період незалежної України (1991–2012 рр.) – модернізація програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку на законодавчому національному ґрунті, в межах якого виокремлено два

етапи: *1-й етап* (1991–2000 рр.) – наукових пошуків та програмотворення; *2-й етап* (2001–2012 рр.) – стандартизації дошкільної освіти.

Розглянемо докладніше перший – радянський період (1958–1990 рр.) – становлення програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку на законодавчому ґрунті. На становлення і розвиток програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку у 1958–1990 рр. як складової нормативно-правового забезпечення суспільного дошкільного виховання, що функціонувало на тлі нової системи державного управління, вплинули політичні, соціально-економічні чинники, як-то: зміна союзного партійного та державного керівництва період «відлиги» (пов'язана зі смертю Й. Сталіна, що сталася 1953 р.), відбудова економіки, рух за соціалістичні змагання, стратегія розбудови комунізму в країні, випереджувальний рух щодо виконання п'ятирічних планів, стратегічний курс на перебудову соціально-політичного, соціально-економічного й соціокультурного життя народу – все це стало поштовхом упродовж відносно стабільних двох десятиліть до початку кардинальних змін змісту освіти в цілому та дошкільного виховання зокрема [175].

Зазначений період радянської епохи у СРСР, зважаючи на історичні зміни, характеризувався демократизацією громадського життя, яка відбувалася непослідовно. Провідною залишалася форма державного управління з її жорсткою централізацією, якій була підпорядкована діяльність місцевих органів і органів управління освітою в тому числі, тобто функціонування будь-якої галузі народного господарства всіяко регламентувалася численними наказами й інструкціями. І хоча державне управління не було доведене до логічного завершення й не мало передбачуваних ані соціального, ані економічного ефектів (як через непродуманість та непослідовність, так і через опір бюрократичного апарату), воно сприяло прогресу в економічній і соціально-культурній сферах життя суспільства, що знайшло відображення у загальному розвитку змісту освіти та дошкільного виховання, зокрема [175].

Зазначені політичні, соціально-економічні чинники спричинили певну трансформацію суспільних цінностей, які зумовили зміну вимог суспільства до діяльності дошкільних закладів, що було характерним для 1-го етапу (1958–1983 рр.) радянського періоду. Ці вимоги були відображені у нормативно-правових документах. Так, суттєвим поштовхом для динамічного розвитку системи суспільного дошкільного виховання та розробки змісту програмово-методичного забезпечення, зокрема ігрової діяльності дітей, став Закон Верховної Ради СРСР «Про зміцнення зв'язку школи з життям та про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР» (1958) [245], що був покладений в основу Закону Верховної Ради УРСР «Про зміцнення зв'язку школи з життям та про подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» (1959) [288, с. 2–14].

Основні положення цих законів були конкретизовані у Постанові ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 2.05.1959 р. «Про заходи з подальшого розвитку дитячих дошкільних закладів, поліпшення виховання і медичного обслуговування дітей дошкільного віку» (дубльовано в Україні відповідною постановою від 19.06.1959 р.), завдяки якій почалося об'єднання ясел і дитячих садків у єдиний дошкільний заклад [245]. Вагомим аспектом Постанови було визначення завдання створити єдину програму виховання дітей раннього і дошкільного віку. Розробити програму було доручено науковцям Академії педагогічних наук (АПН) РРФСР у співпраці з Академією медичних наук (АМН) СРСР [245, с. 335].

Задля реалізації завдань вказаної Постанови у 1959 р. створено об'єднану комісію АПН РРФСР і АМН СРСР на чолі з О. Усовою та її заступником М. Щеловановим. Результатом роботи мало бути створення єдиної комплексної програми виховання дітей раннього і дошкільного віку. Розпочалася плідна науково-методична робота. Так, за рішенням Ради Міністрів СРСР при Академії педагогічних наук РРФСР було організовано Інститут дошкільного виховання, який очолив відомий радянський психолог О. Запорожець.

Центральним Комітетом КПРС і Радою Міністрів СРСР було конкретизовано доручення, надане Інституту дошкільного виховання при АПН, а саме: разом з АМН СРСР розробити єдину програму виховання дітей віком від 2-х місяців до семи років [332, с. 302; с. 306]. У 1962 р. результатом спільної науково-методичної роботи Академії педагогічних наук РРФСР з Академією медичних наук СРСР стало створення першої єдиної комплексної програми виховання дітей від двох місяців до вступу до школи, що мала назву «Програма виховання в детском саду» (1962) (далі – Програма) [352]. На думку О. Запорожця, Програма 1962 р. увібрала в себе увесь попередній досвід виховної роботи й досліджень, що проводились на наукових засадах під керівництвом Міністерства освіти та Міністерства охорони здоров'я. Ця Програма отримала статус першого в історії педагогіки програмово-методичного документа, що визначив зміст і форми виховання дітей від двох місяців до вступу до школи. Незважаючи на вагомість нової Програми, О. Запорожець наголошував на загальному характері завдань, без відповідної конкретизації, що негативно позначилося на реальній оптимізації навчально-виховного процесу й створення максимально найкращих умов для всебічного розвитку особистості дитини [154, с. 11–24].

У цей самий час було розпочато розробку проекту відповідної програми виховання в дитячому садку й в Україні. Комісією з розроблення цього нормативного документа, до складу якої входили працівники управління й кабінету дошкільного виховання Міністерства освіти УРСР, науково-дослідних інститутів педагогіки і психології УРСР, викладачі кафедри дошкільної педагогіки Київського педагогічного інституту імені М. Горького та працівники інститутів охорони материнства і дитинства України, за основу було взято проект укладеної Академією педагогічних наук РРФСР спільно з Академією медичних наук СРСР «Программы воспитания в детском саду» [352]. З метою забезпечення відповідності українського варіанту програми запитам суспільного дошкільного виховання до підготовки її проекту було залучено

практичних працівників дитячих ясел і садків, учителів 1–4 класів, працівників кабінетів дошкільного виховання та обласних відділів народної освіти. Крім того, комісією було враховано й зауваження та пропозиції активу дошкільних працівників республіки [352].

У результаті Колегією Міністерства освіти України було схвалено проект «Програми виховання в дитячому садку» (далі – «Програма...») та запропоновано розпочати її реалізацію в дошкільних закладах республіки із нового 1962/1963 н. р. [332, с. 306].

Основним здобутком «Програми...» стала нова структуризація вікових груп, зміст навчально-виховної роботи визначався для першої та другої груп раннього віку, першої й другої молодших груп, середньої, старшої, підготовчої до школи групи – тобто для семи вікових груп. У межах вікових груп програмовий матеріал було розподілено за видами діяльності. У «Програмі...» акцентувалося на диференційованому характері взаємодії педагога з дітьми залежно від їхнього віку, велику увагу у вихованні та навчанні дітей раннього віку було відведено індивідуальній взаємодії з кожною дитиною. Наголошувалося на тому, що ігри та заняття з дітьми третього року життя слід проводити за підгрупами. Починаючи з другої молодшої групи, було запроваджено фронтальні форми роботи – з цього віку заняття ставали обов'язковою формою організації навчальної діяльності дошкільного закладу [352, с. 129].

Виховні та освітні завдання у «Програмі...» будувалися на дидактичних принципах педагогіки – розвивального та виховуючого навчання, доступності, систематичності й послідовності, свідомості й активності дітей у засвоєнні та застосуванні знань, наочності. Програмові завдання були спрямовані на реалізацію виховного процесу в різних напрямках: фізичного, розумового, морального, трудового, естетичного виховання [294].

Особливе місце у «Програмі...» посідав розділ «Гра», де були чітко сформульовані зміст і завданнями з організації ігрової діяльності як провідної для дітей від двох місяців до вступу до школи; було також визначено її важливе

місце в режимі дня; наголошено на значенні гри для всебічного розвитку особистості дитини, позитивних рис характеру, індивідуальності; задоволення інтересів дитини; виховання дитячого колективу (дружні взаємини, колективізм), вирішення педагогічних завдань [294].

Аналіз «Програми...» засвідчив, що ігри розподілені на групи залежно від часу, який відводився для цього виду діяльності в режимі дня в усіх вікових групах, з урахуванням їх видів та класифікації: творчі, рухливі, дидактичні, музичні, які різносторонньо впливають на особистість дитини. Зміст і завдання «Програми...» носили характер методичних рекомендацій, у яких відображалися особливості організації ігрової діяльності з дітьми різновікових груп протягом перебування дитини в дитячому садку. «Програма...» також включала методику педагогічного керівництва іграми з урахуванням їх видів [294]. Здобутком «Програми...» також був рекомендований перелік дидактичних та рухливих ігор з правилами. Ці ігри сприяли формуванню у дітей уявлень про колір; кількість предметів, орієнтування в оточуючому середовищі на слух; формуванню уявлень «багато» й «один» на основі порівняння, добору картинок за певним значенням. Варто зауважити, що подібні ігри, апробовані часом, і дотепер використовуються у практиці дошкільної освіти, що свідчить про високий рівень їх ефективності [294].

Таким чином, детальний аналіз «Програми...» дозволив визначити, що це – перший програмово-методичний документ, у якому в розділі «Гра» зміст та завдання визначено для дітей від двох місяців до вступу до школи. Проте «Програма...» та методичне забезпечення до неї не були чітко диференційовані, зміст програмових завдань і методичних рекомендацій подано разом. У режимі дня регламентовано суворе дотримання проведення ігор у чітко встановлений час, а саме: у проміжку між сніданком і заняттями (8–10 хв.); для старших дітей додатково – ігри між заняттями з метою короткого відпочинку (8–10 хв.); найбільше часу для ігор відводиться на прогулянці (1 год. 20 хв.); після денного відпочинку та полуденку також передбачався час для сюжетно-рольових, будівельних ігор. Цінним було те, що гру не можна було замінити іншими

формами роботи з дітьми. З цього приводу в роздумах Л. Артемової у статті «Розвиток теорії та практики дитячої гри» зазначається, що недоліком змісту розділу «Гра» у «Програмі...» є невизнаність послідовної реалізації його, хоч і обґрунтовано постійне місце гри в режимі дня й охоплено грою всі форми педагогічного процесу. Натомість, зазначає Л. Артемова, велика роль відведена теорії та методиці навчання дітей у формі організованих занять, що фактично залишало для гри мізерний час [17, с. 18–19].

Необхідно наголосити на тому, що з цим документом пов'язано і започаткування наукових розробок щодо гри як методу навчання, виховання й розвитку дітей, що зобов'язувало вихователя організовувати гру та керувати нею. А як при цьому зберегти самобутність гри і самостійність дітей – залишалось невідомим. Не було дано й чітких, теоретично обґрунтованих, методично розроблених рекомендацій щодо розв'язання програмових завдань та розвитку дітей у грі [17, с. 18–19]. Але відповідно до «Програми...» зміст ігрової діяльності у дошкільній педагогіці був підпорядкований розв'язанню основних навчально-виховних завдань, що дозволяє говорити про актуальність такого підходу й у сучасній дошкільній освіті [294].

Вимогам щодо розмежування змісту програмових завдань і методичних рекомендацій значною мірою відповідала наступна «Програма виховання в дитячому садку» (1966), розроблена науковцями відділу дошкільного виховання Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР, відділу психології дітей дошкільного віку Науково-дослідного інституту психології УРСР, викладачами кафедр дошкільної педагогіки Київського, Рівненського, Слов'янського, Запорізького педагогічних інститутів [293].

У цій програмі виокремлювалась спрямованість на гру як своєрідну форму активної діяльності, у процесі якої діти під керівництвом вихователя оволодівають новими знаннями, уявленнями та активно й творчо засвоюють правила і норми поведінки радянських людей, формується громадська поведінка самих дітей, їхнє ставлення до життя, одне до одного. Автори цього документа наголошували на використанні різних видів ігор у педагогічному

процесі у тісному взаємозв'язку з іншими видами діяльності, насамперед із працею та навчанням під час занять. У «Програмі виховання в дитячому садку» (1966) для всіх вікових груп передбачена сюжетно-рольова гра та її різновиди (ігри-драматизації, будівельні ігри), які створюють самі діти з частковим керівництвом вихователя. Основу таких ігор становить самодіяльність, де діти не просто копіюють ті чи інші явища, а творчо осмислюють їх і відтворюють у створених образах, ігрових діях. Також у програмі 1966 р., на відміну від попередньої «Програми...», дидактичні, рухливі ігри відносяться до ігор з правилами, уперше введено до цього виду ігри-забави. Основу цих ігор становить визначений зміст програми, дидактичні завдання, цілеспрямованість на радянську дійсність, реалізація завдань навчання і виховання. Першорядна увага відводилася керівній ролі вихователя в іграх та ігнорувала роль самостійності дітей [293].

Вивчення змісту програми 1966 р. дозволило зазначити, що розділ «Гра» було передбачено в усіх групах з поступовим ускладненням змісту відповідно до вікових особливостей дітей. Для молодших груп передбачалися ігри з іграшками, ігри-заняття, де діти навчалися необхідних дій, формувалися найпростіші, але чіткі і стійкі навички поведінки. У зазначеній програмі 1966 р. було акцентовано увагу на невмінні дітей молодшого дошкільного віку гратися спільно, тому обґрунтовувалась необхідність безпосередньої участі вихователя в іграх. У молодших групах гру було визначено основною формою навчання. У середній групі передбачався подальший розвиток інтересу до гри, використання уяви дітей у сюжетно-рольових іграх, формування вміння гратися за визначеною дітьми темою. Зазначимо, що під педагогічним керівництвом вихователя діти розвивали задум гри, розширювали зміст, уточнювали ігрові дії, розподіляли ролі, виявляли доброзичливі взаємини.

За «Програмою виховання в дитячому садку» (1966), організація роботи у старшій групі передбачала розширення колективних сюжетно-рольових ігор, навчання дітей попереднього їх планування, постановки цілі, розподілу ролей за домовленістю. Педагогічне керування іграми старших дошкільників

спрямовувалось на більш тісне поєднання їхньої інтелектуальної і практичної діяльності. Діяльність вихователя була зорієнтована на навчання дітей, розвиток здатності обмірковувати майбутні ігрові дії, порівнювати їх, розвиток кмітливості. Заслуговує на схвалення той факт, що тематика ігор у підготовчій групі була більш повною, а завдання – доступними для здійснення задуму гри. Програмою було передбачено ігри, спрямовані на розвиток пізнавальних інтересів дошкільників. Оскільки інтереси дітей підготовчої групи, їхні можливості відносно ширші, тож педагогічне керівництво їхньою діяльністю набувало характеру опосередкованості. Одним із завдань педагога в підготовчій групі визначалось навчання дітей вміння аналізувати результати гри, що сприяло формуванню в них уміння співвідносити мету й процес гри з результатом [293].

Викладене вище надало підстави для узагальнення, що «Програма виховання в дитячому садку» (1966) реалізовувалось на основі ґрунтовних науково-методичних розробок у галузі дошкільного виховання (зокрема, теорії гри) означеного етапу, в яких гра розглядалась як своєрідна форма активної діяльності, за допомогою якої, за керівної ролі вихователя, відбувався всебічний розвиток дітей дошкільного віку. Варто відзначити, що зміст програми 1966 р. став основою для всіх наступних програм, що функціонували у радянський період в Україні.

Щодо методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку, слід відзначити роль Республіканського науково-методичного кабінету дошкільного виховання. Протягом 1959–1970 рр. працівниками цього кабінету спільно із видавництвом «Радянська школа» було видано низку методичних листів, розробок, посібників, у яких відображено основне коло проблем ігрової діяльності, зокрема використання ігор з правилами для виховання у дітей старшого дошкільного віку позитивних взаємин як основи їх поведінки [18; 152; 192; 257] та ін. Посібники «З досвіду роботи вихователів дитячих садків» (за ред. Є. Сухенко, Т. Введенської, 1959); Л. Артемової «Виховання поведінки дітей в іграх» (1964), «Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку»,

(під ред. Л. Артемової, 1968); В. Котирло «Гра, навчання та праця в житті дошкільника» (1968) та ін. тривалий час слугували методичним забезпеченням ігрової діяльності дітей дошкільного віку.

Також Республіканським кабінетом ігор та іграшок у 1970 р. було доповнено і конкретизовано методичні рекомендації, які подані у «Програмі виховання в дитячому садку» (1966) згідно з класифікацією ігор та методичного інструментарію: «У вільну годину», «Настільно-друковані ігри в д/с», «Ігри на майданчику», «Музичні іграшки-інструменти», «Ігри з мозаїкою» [387].

Вирішальний вплив на розвиток освітньої сфери в радянський період мали політичні чинники, які безпосередньо впливали на зміст і форми її реалізації. Оновлення керівництва державою у жовтні 1964 р. (зняття з керівної посади М. Хрущова) призвело до призупинення дії більшості запроваджених ним інноваційних дій (професіоналізації, політехнізації освіти). Незважаючи на це, знаковим для розвитку освіти, у тому числі й дошкільної, став у 1971 р. XXIV з'їзд КПРС, на якому були окреслені шляхи переходу до нового етапу здійснення загальної освітньої політики в державі [171, с. 320].

З метою підвищення культурного рівня населення, його освіченості в державі було здійснено укрупнення навчальних закладів, введено обов'язкову загальну середню освіту для громадян в СРСР (Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про завершення переходу до загальної середньої освіти молоді й подальший розвиток загальноосвітньої школи» 1972 р.) [286, с. 10–18.]. У 1974 р. введено в дію нормативний документ «Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про народну освіту». У ньому визначено чітку систему народної освіти, в якій дошкільне виховання на законодавчому рівні було визнано освітньою ланкою, що поєднує навчання і комуністичне виховання дітей від 2-х місяців до семи років [348].

70-ті роки ХХ ст. позначилися динамічним розвитком суспільного дошкільного виховання. Так, 1970 р. у Москві була видана нова програма для дошкільного закладу, а в серпні 1971 р. в Україні вийшов друком її український варіант – «Програма виховання в дитячому садку» за редакцією Л. Артемової

(редакційна комісія: О. Булатова, Т. Введенська, О. Грибанова, В. Котирло, Е. Пугачевська) [292].

Аналіз «Програми виховання в дитячому садку» (1971) дозволив констатувати, що її зміст було ускладнено з урахуванням наступності між дошкільною і початковою ланками освіти. У цьому документі знайшла відображення характерна для радянського періоду 1960-х років позиція про необхідність підсилення загальновиховної і загальнорозвивальної ролі дошкільних закладів та підвищення якості всебічної підготовки дітей до школи.

Ідея, що виникла в процесі розробки «Програми...» 1962 р. стосовно розташування матеріалу за видами діяльності, була успішно реалізована саме у «Програмі виховання в дитячому садку» (1971). У нову програму було внесено зміни й доповнення. Пояснення до програми виховання у дитячому садку подавалось у «Пояснювальній записці» [292, с. 9]. У програмі 1971 р. більш повно, ніж у попередніх програмних документах, подавалась характеристика дитячого садка як установи суспільного виховання дітей раннього і дошкільного віку. Програма 1971 р. містила, що дуже важливо, загальну характеристику фізичного й психічного розвитку дітей та визначала роль виховання у цьому процесі. Така розгорнута характеристика надавала можливість вихователю у процесі педагогічної діяльності в дитячому садку більш усвідомлено впливати на виховання й навчання дітей, передбачати, проектувати розвиток особистості кожної дитини [292].

Нововведенням «Програми виховання в дитячому садку» (1971) виступало включення до її змісту характеристики рівня розвитку ігрової діяльності дітей різного віку (авт. Л. Артемова, В. Ждан), що було відображено у програмовому змісті розділу «Гра». Зокрема, в ньому зазначалось, що першим показником, який характеризує рівень розвитку гри дітей, є її зміст, коло відображуваних явищ, глибина, послідовність їх відтворення у грі. Цим різняться передусім ігри дітей молодшого, середнього та старшого дошкільного віку. Якщо на 4-му році життя в іграх діти відображають близькі уявлення про сім'ю, дитячий садок, то на 5-му році життя зміст ігор розширюється за

рахунок доповнення безпосередніх вражень знаннями, одержаними з літературних творів, відображення ширшого кола уявлень про навколишню дійсність. Зміст ігор дітей 6-го й 7-го років життя ще більше розширюється завдяки відображенню в них подій суспільного життя, праці дорослих. Тут, поряд із значно ширшим обсягом знань про працю людей різних професій, діти глибше розкривають і розуміють суспільну користь праці, трудові взаємини між людьми. Для самостійного розгортання гри діти повинні володіти сукупністю ігрових умінь: задумати гру, розгорнути сюжет, виконувати певні ігрові дії та ролі [292].

Подані у програмі 1971 р. характеристики рівня розвитку гри в кожній віковій групі слугували орієнтиром вихователів у формуванні ігрових умінь дітей різного віку. Програмні завдання розділу «Гра» тісно поєднувалися із завданнями навчання, виховання й розвитку дошкільників, висвітлених в інших розділах програми, оскільки в процесі ігрової діяльності дітей передбачалось поглиблення, уточнення, систематизація їхніх знань про довколишню дійсність [292].

У програмі 1971 р. було виділено низку навчальних і виховних завдань, які реалізуються засобами сюжетно-рольової гри. Серед них – завдання щодо поглиблення знань дітей про довколишнє та природне середовище на підставі інтеграції педагогічних методів, прийомів, засобів і попередньої роботи. У цій програмі вперше наголошено на необхідності розвитку творчої уяви дітей і засобах збагачення задумів творчих ігор [292].

Орієнтовне коло уявлень про навколишнє, які могли бути покладені у зміст дитячих ігор, також окреслювалося в «Програмі виховання в дитячому садку» (1971). Тому зміст розділу програми, що стосувався ознайомлення з довколишнім та природою, опосередковано впливав на добір іграшок, потрібних для здійснення навчально-виховної роботи засобами гри. Зміст розділів «Розвиток елементарних математичних уявлень» та «Розвиток рухів дітей» був вирішальним у доборі дидактичних ігор, іграшок та посібників для лічби та розвитку рухів [292].

Відповідно до програмових завдань добір сюжетних іграшок у кожній віковій групі був різний. Для ігор малят, у яких переважають сюжети, що відображають життя сім'ї й дитячого садка, рекомендувалось використовувати ляльки різного розміру (діти й дорослі), предмети побуту, ляльки-представники певних професій (лікар з набором іграшкових «лікарських інструментів», міліціонер, кухар тощо). У змісті програмових завдань рекомендовано, починаючи з п'яти років, пропонувати дітям іграшки, що сприяли б розвитку таких ігрових сюжетів, як «Поїздка в трамваї (метро, автобусі)». На шостому році життя рекомендувалося за допомогою гри та іграшки ознайомити дітей з працею листоноші, кравчині та з відповідними професійними атрибутами (сумка з листами, ножиці, швейні машини, викройки) [292].

У підготовчій до школи групі рекомендовано мати іграшки й атрибути, які б стимулювали відтворити обстановку бібліотеки, шкільного класу, колгоспної ферми, розгорнути будівництво житлового масиву. Корисними вважалися іграшки, що зображують техніку (екскаватор, самоскид, тягачі та ін.), предмети побуту (телевізор, радіоприймач, холодильник, газова плита, телефон, електрична праска, настільна лампа та ін.) ігрові куточки пропонувалося поповнювати такими іграшками, як ваги, годинник, набір «Лікар Айболить» (зі стетоскопом, термометром та ін.), пральний набір (ночви, пральна дошка), невеликі прасочки, дерев'яний кухонний набір, столовий, чайний, кухонний посуд та ін. [292]. Такий асортимент іграшок позитивно впливав на різноманітність сюжетів дитячої гри, забезпечував формування знань про соціальну дійсність у дітей дошкільного віку, виховував повагу до представників різних професій та стимулював соціальну адаптацію дитини до життя у соціалістичному суспільстві.

Значну увагу в змісті програми 1971 р. було приділено інтернаціональному вихованню, а саме: формуванню уявлень дітей про багатонаціональну Батьківщину – Радянський Союз. До засобів, за допомогою яких реалізовувалося це завдання, було віднесено ознайомлення з ляльками у національних костюмах, що давали загальне уявлення про людей різних

національностей, які живуть у СРСР. Використання таких іграшок сприяли формуванню відповідного лексичного запасу. Ігри з такими ляльками несли певне виховне та ідеологічне навантаження.

У розділі «Ігри» були сформульовані і завдання морального виховання дітей, зокрема уведено кілька програмових вимог щодо виховання дружніх взаємин між дітьми в процесі ігор. Чільне місце в розділі було відведено вихованню початкових рис колективізму. Вони мали виявлятися в дружньому ставленні до товаришів, до інших дітей, в умінні рахуватися з інтересами, задумами, бажаннями інших, у прагненні й певному вмінні спільно гратись, допомагати одне одному і разом досягати поставленої мети, у вмінні утримуватись самому й утримувати інших від негативних учинків тощо [292, с. 18–20].

Як засвідчують архівні матеріали фондів ЦДАВО, зокрема, звіт «Про роботу Республіканського методичного кабінету ігор та іграшок Міністерства освіти УРСР за 1974 р.», у 1971 р. на допомогу педагогам було видано методичні рекомендації «Про організацію навчально-виховної роботи в дошкільних закладах, які працюють на п'ятиденному робочому тижні», у яких йшлося про впровадження у практику роботи дошкільних закладів нової програми виховання в дитячому садку, а також методичні листи «Планування навчально-виховної роботи в дитячому садку», серія картин для ознайомлення з довколишнім і розвитку мовлення дітей та методичні вказівки до них [409, с. 5–15]. Це було свідченням того, що дошкільне виховання не було самоплинним процесом, а чітко скеровувався науково-практичними напрацюваннями провідних учених країни.

У 1972 р. в Москві та Києві було перевидано чинні на той час програми, проте без змін в їх змісті. З метою стимулювання подальшого розвитку суспільного дошкільного виховання Рада Міністрів Української РСР прийняла Постанову «Про стан і заходи подальшому розвитку дошкільного виховання дітей в республіці» від 27 вересня 1974 р. [292]. У документі, зокрема, зазначалось, що попри значні досягнення в галузі суспільного дошкільного

виховання, є й суттєві недоліки з різних напрямків організації роботи дитячого садка. Окремо було вказано на наявність недоліків в організації навчально-виховної роботи (ігрової діяльності) з дітьми дошкільного віку [292, с. 3–7].

З приводу цього Міністерство освіти було зобов'язане до 1 січня 1975 р. видати програму та методичні настанови з виховання дітей у дитячому садку та протягом трьох років сформувати «Бібліотечку дошкільного працівника» [352, с. 126]. Тож у 1975 р. в Україні видано оновлений варіант програми «Програма та методичні вказівки з виховання дітей у дошкільному закладі» (1975) російською й українською мовами за редакцією Л. Артемової [303], майже без змін. У Москві у 1978 та 1979 рр. без змін її назви й змісту було перевидано «Програму виховання в дитячому садку». Цими виданнями користувалися дошкільні установи всіх союзних республік. Слід зазначити, що вказана програма перевидавалась 9 разів – останній раз у 1982 р. [352, с. 129].

Підсумовуючи аналіз документів указаного періоду щодо формування програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку, зазначаємо, що дошкільне виховання в Україні в цілому та його складова – нормативне забезпечення, зокрема, розвивалися в прямій залежності від політики правлячої партії, концептуальних основ і стратегічних завдань, що визначалися виконавчими органами влади, керівниками освітніх та наукових закладів, котрі перебували в Москві. Цей вплив можна схарактеризувати як позитивними, так і негативними рисами [352, с. 134].

Щодо розвитку методичного забезпечення ігрової діяльності, то історичний екскурс розвитку наукової думки дозволив визначити вагомі здобутки науковців, які здійснювали науковий пошук на 1-му етапі (1958–1983 рр.) визначеного нами першого періоду. Так, встановлено, що значний вплив на розвиток ігрової діяльності мали наукові дослідження російських науковців Р. Жуковської [148], О. Запорожця [155], Д. Ельконіна [382], Н. Непомнящої [249, с. 32–37]; О. Усової [357] та ін.

Широко була відома та використовувалась у роботі дошкільних закладів республіки навчально-методична література з рекомендаціями щодо організації

ігрової діяльності, що видавалось у Російській Федерації, зокрема такі роботи: А. Усова «Игры и организация в жизни детей» (1962) [357]; «Игры детей раннего возраста» (1964) [167]; Т. Осокина «Подвижные игры для малышей» (1965) [259]; «Психология и педагогика игры дошкольника» (1966) [309]; «Дидактические игры и занятия с детьми раннего возраста» (1967) [108]; «Игра – форма организации жизни воспитанников детских садов» (1968) [165]; Н. Кильнио «80 игр для детского сада» (1968) [181]; В. Авансова «Дидактические игры» (1969) [2, с.176–212]; Н. Линькова «Игры, игрушки и воспитание способностей» (1969) [215]; «Игры с правилами в детском саду» (1970) [169]; В. Чудакова «Воспитание коллективизма средствами сюжетно-ролевой игры» (1971) [369]; Е. Флерина «Игра и грушка» (1973) [360]; Сборник игр к «Программе воспитания в детском саду» (1974) [324, с. 123–127]; Е. Тимофеева «Подвижные игры с детьми младшего дошкольного возраста» (1975) [342]; «Воспитание детей в игре» (1979) [80]; «Основы дошкольной педагогики» (1980) [258]; «Воспитание детей в игре» (1983) [81] та ін.

На той час збагаченням методичного забезпечення можна вважати посібник для вихователів Є. Тимофеевої «Рухливі ігри з дітьми молодшого дошкільного віку» (1975). Автором було здійснено добірку рухливих ігор для дітей молодшого дошкільного віку, принципи їх організації, широко розкрито методику проведення рухливих ігор та ігрових вправ з урахуванням вікових особливостей дітей 3–4 років та вимог «Програми виховання в дитячому садку», розкрито виховне значення ігор [342]. Ще одним кроком у створенні методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку стала книга за редакцією Д. Менджерницької «Воспитание детей в игре», у якій розкрито роль педагога в організації гри, створенні ігрових колективів та встановлення правильних взаємовідношень між тими, хто грається, висвітлено особливості використання гри у підготовці дітей до школи [80].

Спроба комплексного підходу до організації гри дітей дошкільного віку була здійснена Н. Михайленко та Р. Івановою в монографії «Основы дошкольной

педагогіки» (1980), розділ «Виховання дітей у грі». Зокрема, автори обґрунтували унікальне місце гри в системі дошкільного виховання, здійснили психолого-педагогічний аналіз гри та розкрили педагогічне керівництво дитячими іграми [258].

Широке коло питань щодо змісту й організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку, ролі педагога у створенні ігрових колективів і становлення правильних взаємовідносин між учасниками гри, розкрито в посібнику для вихователів дитячого садка «Виховання дітей у грі» (1983) [81].

У 70-ті роки ХХ ст. в Україні значно активізувалась науково-дослідна робота з проблеми дошкільного виховання. Вона здійснювалась співробітниками відділу дошкільного виховання Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР, відділу психології дітей дошкільного віку Науково-дослідного інституту психології УРСР, викладачами кафедр дошкільної педагогіки педагогічних інститутів республіки; у Київському, Львівському, Дніпропетровському, Харківському інститутах охорони материнства та дитинства досліджувалися питання всебічного виховання, зокрема зміст і завдання, методи ігрової діяльності дітей дошкільного віку [352, с. 134].

Позитивні зрушення, що відбулися на цьому етапі полягали в тому, що завідуючою сектором дошкільного виховання НДІП УРСР Л. Артемовою та її колегами І. Баскіною, Т. Губенко було розпочато комплексне вивчення ігрової діяльності [28, с. 19–20]. Зокрема, у дослідженнях Л. Артемової на основі обґрунтування вікових та індивідуальних особливостей суспільної поведінки дітей в іграх з правилами й вивчення динаміки розвитку позитивних взаємин, було визначено особливості соціального розвитку дітей згідно з віковою періодизацією, а також окреслено ефективні прийоми керівництва процесом оволодіння правилами гри [28, с. 19–20]. І. Баскіною поглиблено вивчалася можливість використання ігор-занять з правилами для формування у дітей раннього віку вміння регулювати свої дії на основі уваги та поваги до інтересів однолітків, що визначалися правилами гри. Також досліджувались особливості й динаміка розвитку структури та змісту стосунків між дітьми раннього віку,

умови й прийоми виховання у них навичок суспільної поведінки під час гри [28, с. 19–20]. Т. Губенко, яка вивчала значення ігор у всебічному розвитку дитини, зокрема їх вплив на розумовий розвиток, довела, що гра є засобом глибокого пізнання дітьми навколишньої дійсності [28, с. 19–20].

Одним із важливих досягнень наукової школи Л. Артемової в галузі ігрової діяльності дітей дошкільного віку було теоретичне обґрунтування та практичне втілення теорії врахування єдності особистості дитини й педагога в процесі педагогічного керівництва грою.

Результати вищезазначених наукових досліджень знайшли своє відображення в навчальній і методичній літературі 1970–1980-х років, зокрема: Л. Артемова «Ознайомлення з навколишньою діяльністю – засіб збагачення ігор дітей», (друга молодша група) (Методичний лист, 1977) [10]; Л. Артемова «Дидактичні ігри і вправи в дитячому садку» (1977) [13], де охарактеризовано значення дидактичних ігор у вихованні й розвитку дитини, а основні принципи й умови їх проведення розкрито у посібнику для вихователів дитячих садків, та ін.

Для ґрунтовної характеристики 1-го етапу (1958–1983 рр.) радянського періоду – становлення і розвитку програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку на законодавчому ґрунті здійснено аналіз змісту фахових журналів «Дошкільне виховання», «Дошкольное воспитание», республіканських міжвідомчих збірників «Дошкільна педагогіка та психологія» та методичних листів Міністерства освіти УРСР.

Аналіз засвідчив, що на сторінках журналу «Дошкільне виховання», починаючи з 1961 р. систематично друкувалися статті Л. Артемової, у змісті яких оприлюднювалися її педагогічні пошуки й методичні підходи розв'язання актуальних питань організації та змістовного наповнення ігор, що й дотепер не вичерпані. Предметом наукового дослідження Л. Артемової було обрано навчальні ігри – дидактичні та рухливі, що розглядалися у виховному аспекті та розкривалась роль гри як такої, що опосередковувала вплив педагога і тим самим знімала його авторитетність, залишаючи дитину наодинці з ігровими

завданнями, діями, правилами, стосунками тощо. Такі ідеї були новаційними на той час. Важливим досягненням науково-методичного пошуку автора став той факт, що гра розглядалась ширше, ніж навчальний засіб, розкривалась її виховна функція в побудові й розвитку взаємин, а дітям надавалася змога самостійно керуватися правилами, розв'язуючи ігрове (навчальне) завдання та будуючи свої взаємини з іншими гравцями [14, с. 8-12]. У досліджуваній площині розглядалася також структура дитячих взаємин, що зумовлювалися змістом і характером різних ігор. На підставі розробленої структуризації Л. Артемова зробила спробу згрупувати ігри за певними типами взаємин дітей у них.

Подальше дослідження зазначеної вище проблеми, зокрема типів ігрових ситуацій, здійснила Ж. Борщ, аспірантка й послідовниця Л. Артемової. Науковець на основі систематизації цих типів ігор, розробила методичні рекомендації, що сприяли активізації дітей, забезпеченні їх певної самостійності. Такий підхід переконливо свідчив, що дитячий грі притаманна динамічність розвитку, пов'язана з віком дітей. Таким чином, за умови правильного, відповідного керівництва з боку вихователя дитяча гра здатна розвиватися від нижчих до вищих стадій [94, с. 32].

Слід зазначити, що дидактичні аспекти ігор з правилами висвітлювалися на сторінках журналу й іншими авторами. Зокрема, О. Янківська (Київський педінститут) використовувала дидактичні ігри природничого змісту для узагальнення, систематизації та класифікації знань дітей про природу [384]. У журналі «Дошкольное воспитание» з цієї проблеми та інших публікувалися статті науковців з Росії: П. Гришенцової [98, с. 20–26.], О. Бондаренко [59, с. 5–14.], Є. Удальцової, А. Сорокіної [330] та ін., у яких акцент ставився на дидактичних аспектах ігор у різних сферах знань та їх значення у розвитку сенсорних умінь тощо.

У журналі публікувалися статті багатьох науковців, у яких висвітлювалися різні питання гри, а саме: Д. Ельконін розглядав проблеми психології дитячої гри [383, с. 64–65]; Н. Пантіна писала про дослідження гри

як дитячої діяльності [262, с. 80–82; 263, с. 21–27.]; О. Усова розкривала значення сюжетно-рольової гри в організації життя і діяльності дітей [357, с. 79–83], а також статті В. Львової [220, с. 34–36], Є. Батуриної [32, с. 84–85], О. Земскової [162, с. 17–20], Н. Михайленко [236, с. 14–22] та ін.

Отже, аналіз трансформації програмово-методичного забезпечення з ігрової діяльності дітей дошкільного віку в хронологічній ретроспективі 1958–1983 рр. ХХ ст. в Україні, дозволив виокремити одну з найбільш характерних особливостей першого етапу його розвитку – конкретизація та втілення у змісті розділу «Гра» чинних програм основних положень теорії комуністичного виховання, котрі стосувалися навчання, виховання як способу засвоєння суспільного досвіду під керівництвом вихователя. Водночас умови виявлення дитиною індивідуальності, власного «Я» в ігровій діяльності навіть не розглядалися.

Однак, за твердженнями Л. Артемової, означений етап відіграв позитивну роль у розвитку радянської психолого-педагогічної думки, оскільки було визначено погляди науковців щодо провідної ролі гри в розвитку, навчанні та вихованні дошкільників [8, с. 18–20]. З огляду на рівень розвитку педагогічної науки, проведених широкоаспектних досліджень, що були характерними для цього етапу, вважаємо, що теоретичні і методичні засади педагогічного керівництва ігровою діяльністю були розкриті досить повно, але однобічно. В них підкреслювалася керівна роль вихователя і нівелювалася самостійність та ініціативність дитини в грі [8, с. 18–20].

2-й етап (1984–1990 рр.) радянського періоду проходив під знаком демократизації та реформування змісту програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку. Установлено, що на цьому етапі на розвиток суспільного дошкільного виховання, у тому числі програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності, суттєвий вплив мала спроба реформування освіти в СРСР, здійснена на початку 1980-х років. Сучасні дослідники характеризують ці роки як період топтання на місці, консервування чинної системи освіти, наростання в ній стагнаційних явищ (Л. Березівська,

Л. Пироженко). У таких умовах розпочався новий період реформування змісту школи, стратегічні завдання та напрями якого було викладено в Постанові ЦК КПРС і Верховної Ради СРСР «Про основні напрями реформування загальноосвітньої і професійної школи» (1984) та документі Міністерства освіти, що мав назву «Основні напрями реформування загальноосвітньої і професійної школи» (12 квітня 1984 р.) [284, с. 99–102].

Слід наголосити на тому, що ця реформа передусім стосувалася школи, але її реалізація була неможлива без відповідного реформування інших ланок освітньої системи, зокрема першого її ступеня – дошкільного виховання. Одним із напрямів реформи стало започаткування навчання дітей у школі з шестирічного віку. Зазначалось, що цей перехід став можливим завдяки досягненням суспільного дошкільного виховання.

Завдання в галузі суспільного дошкільного виховання з реалізації положень реформи загальноосвітньої і професійної школи було визначено у Постанові Ради Міністрів СРСР «Про дальше поліпшення суспільного дошкільного виховання і підготовку дітей до навчання в школі» (19 травня 1984 р.) [363, с. 484–485]. Постановою передбачалось здійснення цілої низки заходів. Міністерству освіти СРСР і Академії педагогічних наук СРСР було доручено розробити й запровадити в 1984–1985 рр. Типову програму виховання і навчання дітей у дитячому садку, програмово-методичні документи, підручники та навчально-наочні посібники [363, с. 484–485].

Знаковою подією стало видання у 1984 р. під редакцією Р. Курбатової та М. Поддякова «Типової програми виховання і навчання в дитячому садку» [343]. У основу цієї програми було покладено результати й здобутки наукових досліджень Науково-дослідного інституту дошкільного виховання АПН СРСР щодо особливостей розвитку дітей дошкільного віку та вираження їх можливостей у плані засвоєння знань і формування певних особистісних якостей. У розробці «Типової програми...» було реалізовано завдання, визначені «Основними напрямками реформування загальноосвітньої і професійної школи» (1984) перед системою освіти й першою її ланкою –

дошкільним виховання. «Типова програма...» вперше містила основу для створення програм у союзних республіках, у ній також встановлювалися межі, в яких могли здійснюватися «творчі пошуки» республіканських наукових і навчально-методичних установ за умови збереження основного змісту. Заперечувалося «довільне розширення або скорочення програми», але водночас проголошувався регіональний підхід щодо добору змісту дошкільного виховання, врахування кліматично-географічних, економічних, культурних особливостей. Вперше до програм рекомендувалося включити національні літературні, музичні та художні твори, народні ігри тощо [343].

В Україні така програма була підготовлена і видана у 1986 р. під назвою «Програма виховання та навчання в дитячому садку» за редакцією Є. Таранової [295]. Аналізуючи зміст цієї програми, відзначаємо в якості позитивних, на відміну від програм попередніх років, такі основні особливості: збагачення змісту, підвищення вимог до рівня розвитку різноманітних видів діяльності дітей дошкільного віку. В українській програмі 1986 р. було викладено основи фізичного, розумового, морального, трудового, естетичного виховання дітей перших шести років життя відповідно до їхніх вікових психофізіологічних особливостей. Програма виховання дітей сьомого року життя була випущена окремим виданням, що підкреслювало важливу роль дошкільного закладу в підготовці дитини до школи. Кожний розділ указаної програми починався з постановки й розкриття виховних завдань, що ставилися перед вихователями тієї чи іншої вікової групи дошкільників [295].

Грунтовний аналіз означеної програми дозволив дійти висновку про те, що в розділі «Гра» вперше було визначено зміст і завдання послідовного формування власне ігрової діяльності. Тому у другій молодшій групі приділено увагу виробленню в дітей уміння використовувати в грі предмети-замінники, які сприяють розвитку уявлень, у середній групі – навчанню та формуванню вмінь виконувати правила рольової поведінки. У старшому дошкільному віці передбачалось врахування етичного значення гри для морального виховання, наголошувалося на необхідності розвитку дитячої творчості, уяви. У старшій

групі уточнено вимоги щодо розвитку в дітей уміння узгоджувати свої індивідуальні задуми в процесі спільної сюжетно-рольової гри, а також уміння самостійно виконувати правила поведінки, розподілу ролей та ігрового матеріалу.

Отже, є всі підстави стверджувати, що відмінністю цієї програми від попередніх була спрямованість дошкільних працівників на кінцевий результат. У новій програмі 1986 р. було уточнено вікові характеристики дітей, що надало можливість ефективніше реалізувати принцип розвивального навчання [295]. Ця програма слугувала орієнтиром спрямування діяльності дошкільних закладів України до 1991 р.

Враховуючи соціальний запит і актуальність проблеми підготовки дітей до школи, Управлінням дошкільного виховання Міністерства освіти УРСР, Республіканським навчально-методичним кабінетом ігор та іграшок Міністерства освіти УРСР, Науково-дослідним інститутом педагогіки і психології УРСР на основі «Типової програми навчання і виховання в дитячому садку» в 1985 р. було видано одночасно російською [305] та українською мовами «Програма виховання дітей у підготовчій групі дитячого садка» (1985) за редакцією Є. Таранової [299].

У документі передбачалося вдосконалення всієї навчально-виховної роботи з дітьми шестирічного віку, а також удосконалення їхньої підготовки до школи у світлі основних напрямів реформи загальноосвітньої програми виховання і навчання в дитячому садку. У «Програмі виховання дітей у підготовчій групі дитячого садка» значна увага приділялася загальновиховній роботі, що спрямовувалася на всебічний фізичний, моральний, розумовий та естетичний розвиток дітей, які невдовзі вступатимуть до першого класу, високого рівня розвитку їхніх морально-вольових якостей, працелюбності, працездатності, а також спеціальних знань та вмінь [299].

Зміст навчально-виховної роботи в підготовчій групі дошкільного закладу було представлено в різних розділах програми, зокрема в розділі «Гра». Цей розділ «Програми виховання дітей у підготовчій групі дитячого садка»

починався з постановки виховних і навчальних завдань, які орієнтували вихователів на відповідний рівень розвитку уявлень, умінь, навичок, котрі необхідно було сформувати у дітей на кінець сьомого року життя. Особливістю структури цього документа є об'єднання в розділах програми змісту роботи у повсякденному житті й на заняттях [299].

Зміст розділу «Гра» було доопрацьовано й уточнено з урахуванням нових досягнень теорії й передової практики дошкільного виховання [299, с. 3]. В ньому передбачено формування в дітей уміння самостійно організовувати сюжетно-рольові, будівельно-конструктивні, театралізовані, рухливі, дидактичні ігри. У рухливих іграх зосереджувалась увага на використанні різноманітних за характером ігор: сюжетні, безсюжетні, ігри-вправи, ігри з елементами змагання, спортивного характеру для вдосконалення основних рухів дітей, розвитку спритності, витривалості, координації рухів, уміння орієнтуватися в просторі; на виконання дітьми правил гри, на гру в командні ігри, на загальнокомандні результати. Одне із завдань виховання дітей сьомого року життя – навчити їх справедливо оцінювати результати гри. Перелік рухливих ігор було подано в підрозділі «Фізична культура» [299, с. 22–24].

У сюжетно-рольових іграх зосереджувалась увага на побудові гри за попереднім планом-сюжетом, складеним колективно, визначення персонажів, встановлення послідовності дій; на формування умінь дітей розподіляти ролі; виконувати умови гри, регулювати свої взаємини; закріплювати доброзичливі стосунки між дітьми в процесі гри.

У театралізованих іграх увага вихователів спрямовувалася на самостійну організацію дітьми підготовчої роботи (формування вміння обрати партнерів, домовлятися про те, що будуть розігрувати; добирати необхідні атрибути, костюми, декорації; оформлювати місце дії; розподіляти ролі виконавців і ведучого). Визначено вимоги до якості мовних та пантомімічних дій виконавців ролей (чіткість, інтонаційна різноманітність, емоційне забарвлення, цілеспрямованість, образна правдивість). Серед виховних завдань наголос ставився на збагаченні дітей художніми враженнями, спонуканні їх до участі в

творчих іграх, використанні в іграх різноманітних декоративних прикрас, зроблених самостійно іграшок; заохочування й стимулювання виникнення ігор-драматизацій, ігор з ляльками на ширмі й у настільному театрі іграшки (у тому числі площинному) тощо.

У підрозділі «Будівельно-конструктивні ігри» акцентувалась увага на формуванні вмінь дітей сьомого року життя, серед яких – планування послідовності роботи, її словесний опис, вміння домовлятися з товаришами; виконання будівлі не тільки за зразком, а з виявом творчості й фантазії; використання природного матеріалу та елементів «Конструктора».

У підрозділі «Дидактичні ігри» увага педагогів спрямовувалася на використання навчально-розвивального потенціалу різних видів ігор для формування інтелекту, особистісних рис дитини. Зокрема, рекомендувалося проводити шашково-шахові ігри, з картинками на кубиках, з розрізними картинками та ігри з парними картинками, лото, доміно, квартет, словесні, з предметами, з настільно-поліграфічним матеріалом (перелік дидактичних ігор з інших розділів програми містився у додатках) [299, с. 75].

Таким чином, у змісті розділу «Гра» «Програми навчання та виховання у підготовчій групі» увага педагогів акцентувалася на реалізації навчальних, розвивальних та виховних завдань в процесі сюжетно-рольових, будівельно-конструктивних, театралізованих, рухливих, дидактичних ігор.

За результатами аналізу наукових досліджень, можемо констатувати, що у 80-ті роки минулого століття в Україні відбувався активний розвиток науково-дослідної роботи з дошкільного виховання, зокрема з теорії ігрової діяльності. До неї були залучені співробітники відділу дошкільного виховання Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР, викладачі провідних кафедр дошкільної педагогіки Київського, Запорізького, Рівненського та Слов'янського педагогічних інститутів, які створювали вітчизняну теорію й методіку дошкільного виховання в Україні та ігрової діяльності зокрема [352].

Наведений нижче перелік виданого протягом 1980-1990-х років методичного забезпечення ігрової діяльності відображає результати основних

напрямів вивчення зазначеної проблеми. До таких публікацій відносимо, зокрема, такі праці: «Навчи їх грати» (1984) [248]; К. Щербакова «Формування взаємин дітей 3–4 років у грі» (1984) [379]; «Керівництво іграми дітей у дошкільних закладах» (1986) [318]; Л. Артемова «Формування суспільної спрямованості дитини дошкільника в грі» (1988) [9]; Е. Вільчковський «Рухливі ігри в дитячому садку» (1988) [75] та ін.

Заслужують на увагу висвітлені на сторінках журналів «Дошкільне виховання» та «Дошкольное воспитание» розроблені вперше методичні рекомендації щодо реалізації завдань виховання й розвитку дітей у грі Л. Артемової (та її учнів і послідовників), у яких обґрунтовано комплексний підхід до методики організації ігрової діяльності з метою підвищення виховної функції сюжетно-рольової гри дітей від 3 до 7 років в умовах дошкільного закладу.

Основу комплексного підходу складав виховний зміст (продуктивна діяльність людей, а також їхні особисті й ділові взаємини), з яким рекомендовано комплексно знайомити дітей, в процесі пізнання ними довкілля, ознайомлення з працею дорослих, спілкування, розваг тощо. Комплексна методика збагачення вражень дітей, а, відтак, їхніх ігор, передбачала взаємопов'язану систему занять: від живих спостережень дій, учинків, стосунків людей до відображення їх у різних видах наочності та відтворювальної діяльності – дидактичної гри, малювання, ліплення, аплікації, конструювання тощо. Ця методична основа забезпечувала поєднання стихійно набутих знань в організаційних формах роботи з дітьми, а комплексне використання різноманітних методів подання знань уможливило одержання їх та закріплення у практичній діяльності [22, с. 18–19].

Наступною складовою представлених засобів демократизації ігрової діяльності були іграшки, виготовлені як реалістичні образи людей, тварин, предметів, а також предмети-замінники. Гра використовувалась як педагогічний засіб опосередкованої активізації інтересів, спілкування, пізнавального та морального досвіду дітей. Опосередковане керівництво

вихователя в ігровому спілкуванні з дітьми як із учасниками гри та за допомогою правил спілкування розкрито у третій складовій комплексного підходу щодо організації гри. Четверта складова виникає в умовах організації гри як середовища міжособистісних стосунків партнерів по грі [22, с. 18–19].

Отже, запропонований Л. Артемовою комплексний підхід до організації ігрової діяльності та підвищення виховної функції сюжетно-рольової гри дітей віком від 3 до 7 років в умовах дошкільного закладу опосередковано забезпечував ініціювання та розвиток дитиною самостійної гри на основі власних інтересів, практичного досвіду й ігрових умов, підготовлених та створених педагогом разом з дітьми, тобто розвиток гри ставав особистісним надбанням дитини.

Теоретичні міркування й методичні рішення, у яких ураховано програмові завдання і водночас збережено творчий, ініціативний, самостійний характер гри, її органічний зв'язок з іншими видами діяльності дітей, було висвітлено у журналі «Дошкільне виховання» у статтях Н. Зарудної «Гра і праця», В. Скігар «Виховання моральних якостей у дітей», Л. Товстоніг та Л. Штихно «Гра формує поведінку», А. Фролової «Роль гри-драматизації у розвитку сюжетних ігор малят» [22, с. 18–19].

Аналогічні висновки знайшли своє відображення на сторінках журналу «Дошкольное воспитание». Авторами Л. Барсуковою, Т. Блощициною, Є. Зворигіною, Н. Непомнящою обґрунтовано цінні систематизовані висновки й приклади, які ілюструють пошук шляхів опосередкованого організаційного та виховного впливу на дітей, надання їм можливості для самостійного розвитку гри й самоствердження [22, с. 18–19].

Таким чином, викладене вище дозволяє констатувати, що у 80-90-х роках ХХ ст. продовжувалось накопичення методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку. Цей етап характеризувався демократизацією і реформуванням програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку, збагаченням його новими та різноплановими здобутками учених в руслі зміни авторитарної педагогіки гри на демократичну.

Характерною ознакою 2-го етапу (1984–1990 рр.) радянського періоду – становлення програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку на законодавчому ґрунті, вважаємо вдосконалення змісту програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку, що полягало в урахуванні національного та регіонального підходів до визначення змісту ігор і знайшло своє втілення у змінах, що вносилися до змісту розділу «Гра» чинної програми, його наповненні та спрямуванні.

Слід зазначити, що цьому етапу були притаманні й недоліки, а саме: реформа освіти, завдання та основні положення якої викладено в «Основних напрямках реформування загальноосвітньої і професійної школи» (1984), не стала пусковим механізмом втілення прогресивних педагогічних ідей того часу. До того ж, практика суспільного дошкільного виховання почала набувати ознак шкільного навчання, втрачаючи розуміння специфіки гри як провідної діяльності дітей дошкільного віку, що виникає з ініціативи самої дитини. Зміст і завдання програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку розроблялись відповідно до мети комуністичного виховання – планомірного, цілеспрямованого та систематичного формування всебічно розвиненої особистості. Ця мета регламентувалася сукупністю теоретичних і нормативних положень, що відображали педагогічну ідеологію держави, а також домінуючого пласта педагогічної практики, яка була збудована відповідно до офіційних педагогічних положень.

Таким чином, ігрова діяльність дітей дошкільного віку була введена в педагогічний процес, що передбачало розглядати її як метод навчання, виховання й розвитку дітей дошкільного віку. Це зобов'язувало вихователя організувати гру й керувати нею. Але при цьому не вказувалося, як зберегти самобутність гри і самостійність дітей у ній. Водночас науковці і практики розглядали гру (ігрову діяльність) як життєво важливу соціальну потребу дитини, котра виявляє себе в цій природній діяльності, задовольняє свої запити й інтереси, а тому спонтанно і на власний розсуд розвиває свою гру, тобто грається. Задекларований діяльнісний підхід реалізовувався не повною мірою у

взаєминах дитини та педагога на суб'єкт–об'єктних засадах; відзначався підпорядкованістю авторитарній позиції вихователя, чіткій інструкції; регламентованою тематикою і змістом ігор [22, с. 18–19].

Кризові умови радянського періоду (1959–1990 рр.) в освіті і дошкільному вихованні зокрема були спричинені цілою низкою чинників суспільно-політичного, педагогічного характеру, що, в свою чергу, викликало певні відхилення у сприйнятті гри як діяльності для формування самостійності особистості (Додаток Г). Незважаючи на зазначене, в цілому радянський період (1959–1990 рр.) характеризується розвитком програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку на нормативно-правових основах та науково-методичних засадах відповідно до науково обґрунтованих загальних теорій ігрової діяльності, які стали науковим підґрунтям для вдосконалення змісту й завдань програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в Україні. Це найбільш тривалий період системного, поступового та поліфункціонального розвитку програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку. Крім того, дослідження цієї проблеми у радянський період (1959–1990 рр.) були різноплановими та характеризувались висвітленням широкого спектру питань – від обґрунтування значення ігрової діяльності до дослідження особливостей методики розвитку гри, яка передбачала формування особистості дитини, залучення її до певних суспільних явищ, подій, ознайомлення з діяльністю людей, літературними персонажами та збагачення методичного інструментарію педагогічного керівництва ігровою діяльністю дітей дошкільного віку.

2.2. Реалізація програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей у дошкільних закладах

Можливість з'ясування шляхів і стану ефективності реалізації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей у дошкільних

зкладах радянського періоду (1958–1990 рр.) у межах двох етапів – 1-го (1958–1983 рр.) та 2-го (1984–1990 рр.) – з'явилася в результаті аналізу матеріалів з архівних фондів ЦДАВО України та описів передового педагогічного досвіду в публікаціях фахового журналу «Дошкільне виховання».

Особливістю реалізації завдань з ігрової діяльності в дошкільних закладах упродовж 60–90-х років ХХ ст. була спрямованість на незмінність і стабільність змісту програм виховання й навчання дітей дошкільного віку, зокрема у розділі «Гра» («Програма...» 1962, 1966, 1971, 1975, 1985, 1986 рр.) [294; 293; 292; 303; 299; 295].

На 1-му етапі (1958–1983 рр.) – підпорядкування програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку законодавчій базі радянського періоду – гра набула форми організації навчально-виховної роботи дошкільних закладів, рівноцінного іншим формам: заняттям, повсякденним прогулянкам, екскурсіям тощо.

Поштовхом для успішної реалізації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку стало введення в практику суспільного дошкільного виховання вперше укладеної в Україні «Програми виховання в дитячому садку» (1962), яка висвітлювала цілісний підхід до виховання дітей від народження до вступу в школу, що значною мірою сприяло підвищенню якості роботи з дітьми в дошкільних закладах. В описах передового педагогічного досвіду у змісті доповідних записок та звітах Управління дошкільних закладів Міністерства освіти УРСР домінуюча роль надавалася питанням успішної організації навчально-виховного процесу в дошкільних закладах, у тому числі ігрової діяльності [387, с. 101].

Слід відзначити послідовність, системність і масштабність цієї роботи. Свідчення цього знаходимо у архівних джерелах, насамперед у звіті Управління дошкільних закладів Міністерства освіти УРСР про роботу за 1964–1965 н. р., де висвітлено результати громадського огляду в 1965 р. стану роботи об'єднання дошкільних закладів (ясел-садків), який було присвячено п'ятиріччю прийняття Постанови 1959 р. У наказі про результати перевірки

було зафіксовано позитивні зрушення в системі суспільного дошкільного виховання, зокрема в організації ігрової діяльності, що стало можливим завдяки реалізації «Програми виховання в дитячому садку» (1962) (першого програмово-методичного документа для нового типу дошкільних закладів, створених в результаті об'єднання ясел та дитячого садка) [390; 391].

Основною причиною істотних недоліків в організації виховної роботи дошкільних закладів стало їх недостатнє забезпечення методичною літературою (книгами та посібниками для вихователів). Крім того, характерною для зазначеного періоду була відсутність чіткої класифікації іграшок, що визначило безсистемність асортименту поліграфічних ігор [390; 391].

Відповідно до Постанови Ради Міністрів Української РСР від 6 червня 1960 року № 882 «Про збільшення виробництва, розширення асортименту і поліпшення якості дитячих іграшок та ігор» протягом 1960–1970 рр. значно розширився та оновивсь асортимент іграшок, поліпшилась їх якість, проте варто зазначити, що дошкільні заклади все ще не були забезпечені різноманітними іграшками в достатній кількості. У асортименті іграшок була помітна досить незначна кількість ігор та іграшок для дітей старшого дошкільного віку з розвитку сенсорики, логічного мислення, тобто таких, які сприяли б їхньому інтелектуально-емоційному розвитку. Спричинила такий стан речей відсутність плану організації виробництва ігор та іграшок, що позначилося на незадовільному темпі збільшення асортименту іграшок, їх низькій якості й завищених цінах.

Вказувалося педагогами на особливо гостру потребу в дидактичних іграшках, поліграфічних іграх, іграшках для дітей ясельного віку й іграшках, що прищеплюють дітям трудові навички, виховують любов до праці: це конструктори, будівельні матеріали, садовий та городній інструмент, кухонне дитяче приладдя тощо. Слід констатувати, що на той час ігри й іграшки на підприємствах Української РСР майже не виготовлялися, оскільки Держплан не зміг своєчасно та позитивно вирішити питання про виділення цільового призначення сировини тим організаціям, підприємства яких випускали ігри та

іграшки, тому низка підприємств припинила виготовлення вже ними освоєного виробництва корисних іграшок. Так, завод імені Ватутіна в м. Києві через відсутність капрону не випускав катерів, автомашин «Чайка», автомобілів з інерційним двигуном та інших цікавих технічних іграшок. Київська фабрика «Перемога» та Одеська фабрика «Спартак» припинили випуск іграшок з поліетилену, цехи цих підприємств простоювали, а працівників довелося звільнити. Харківська фабрика художніх виробів була позбавлена можливості розширити асортимент поліграфічних ігор через відсутність офсетного паперу й картону для друкування та пакування ігор, про це свідчила констатація фактів незадовільного виконання зазначеної Постанови Ради Міністрів Української РСР [392]. Таким чином, прослідковується вплив економічних чинників на темпи реалізації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку.

Згідно з Наказом Міністра освіти УРСР суттєвим кроком в удосконаленні процесу реалізації програмово-методичного забезпечення суспільного дошкільного виховання стало впровадження з 1 вересня 1971 р. у дошкільні заклади нової програми виховання в дитячому садку. На вивчення та успішну реалізацію «Програми виховання в дитячому садку» (1971) спрямовувалась робота методичних об'єднань, опорних дитячих садків, шкіл передового досвіду, народних університетів педагогічних знань, курсів підвищення кваліфікації, методичних кабінетів [404]. Зокрема, Республіканським кабінетом ігор та іграшок була проведена цілеспрямована робота з метою підвищення кваліфікації педагогів і творчих працівників з питань створення іграшок та використання їх у педагогічному процесі. Крім того, вивчалось коло питань, присвячених розширенню й оновленню асортименту дитячих іграшок, настільно-поліграфічних ігор, ігрових матеріалів, поліпшенню їх якості, удосконаленню форм і методів роботи з дітьми всіх вікових груп у процесі ігрової діяльності в дошкільних закладах.

Яскравим прикладом організації роботи в цьому напрямі було:

- організація у Республіканському кабінеті тематичних виставок з питань використання різних видів іграшок у виховній роботі дитячого садка, школи;
- проведення семінарських занять для активу дошкільних закладів м. Києва та інспекторів відомчих дошкільних установ з питань «Гра – провідна форма діяльності дітей дошкільного віку», «Особливості використання ігор та іграшок у виховній роботі з дітьми різного віку»;
- видання методичних рекомендацій «Іграшка в дитячому садку», «Гра у виховній роботі з дітьми молодшого шкільного віку», «Асортимент іграшок, що виготовляються на підприємствах УРСР»;
- публікації низки статей (наприклад, «Лялька в дитячому садку», «Іграшка на конкурс») у журналі «Дошкільне виховання», проведення тематичних теле-й-радіопередач, у яких популяризувалося виготовлення іграшок – саморобок та їх використання у виховному процесі;
- розроблення іграшок, що виконували різні функції (ігровий конструктор для розгортання сюжетно-рольових ігор з дітьми різних вікових груп; великогабаритні збірно-розбірні іграшки для дітей дошкільного віку тощо).

Про інтенсивність роботи щодо вдосконалення ігрового забезпечення свідчить проведення 24-х засідань Міжвідомчої художньо-технічної комісії для затвердження нових зразків ігор та іграшок, на яких було розглянуто 1895 нових зразків іграшок, з них затверджено до масового виробництва 1215 зразків [409, с. 1–15].

Значна увага приділялась удосконаленню організації ігрової діяльності дітей у дошкільних закладах. З цією метою вивчався стан ігрової діяльності в дошкільних закладах Чернівецької, Дніпропетровської, Кримської, Харківської областей, у групах подовженого дня шкіл Рівненської області (у той час – Ровенська); проведено Республіканський конкурс зі створення нових ігор та іграшок [409, с. 1–15].

Проте методичне забезпечення ігрової діяльності в дошкільних закладах мало й певні недоліки, про що свідчить аналіз актів перевірки Управління

дошкільних закладів Міністерства освіти УРСР. У цих документах, зокрема, вказувалося на те, що вихователі на практиці допускали значні порушення: скорочували час, відведений на ігри дітей, а іноді замінювали їх іншою діяльністю; недостатня увага вихователів до організації ігор у перервах між заняттями призводила до того, що ігри, які виникали між дітьми, не сприяли їхньому відпочинку, переключенню з одного виду діяльності на інший; вихователі рідко проводили рухливі ігри перед заняттями, під час яких переважає статичне положення тіла; формально підходили до визначення змісту ігрової діяльності; не сприяли розвитку ігор, у яких повинні відобразитись враження від навколишнього життя, не стимулювали дітей до самостійного вибору теми і змісту ігор, розвитку сюжету, об'єднання в групи. Тематика ігор дітей старшої та підготовчої до школи груп не виходила за межі побутових тем через відсутність взаємозв'язку між змістом ігрової діяльності і повсякденним життям та навчанням дітей, заняттями, бесідами, спостереженнями, екскурсіями. Набуті дітьми знання не закріплювалися в іграх [409, с. 1–15].

Аналіз архівних джерел дозволив простежити особливості реалізації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку у практиці дошкільного виховання різних областей УРСР та виявити **суттєві ознаки організації** ігрової діяльності дітей у дошкільних закладах. Наприклад, зі змісту доповідної записки Управління підвідомчих установ з питань дошкільного виховання Міністерства освіти УРСР «Про стан виховної роботи в колгоспних дошкільних закладах Одеської області за 25.V.1969 р.» можемо дійти висновку про те, що в цьому документі містилася інформація про упушення і недоліки в організації ігрової діяльності дітей молодших груп. Серед основних недоліків керівництва ігровою діяльністю дітей з боку вихователів називалися: відсутність стимулювання дітей до об'єднання в грі, навчання правильного користування іграшками та різноманітними засобами (наслідування образу, конструювання будівлі, виготовлення нескладних

предметів тощо), відсутність впливу педагога на розвиток уяви, формування самостійності у розгортанні сюжету гри [400].

За даними доповідної записки «Про стан виховної роботи в колгоспних дошкільних закладах Одеської області» за 25.V.1969 р., зазначено, що в більшості перевірених ясел-садків (наприклад, дитячі садки №№ 23, 160 м. Одеси, №№ 11, 1, 7 м. Білгород-Дністровського, № 2 м. Ізмаїла) ігрові вміння старших і підготовчих груп відповідали лише рівневі дітей молодшого та середнього дошкільного віку (маніпулювання з іграшкою, невміння розгортати сюжет, об'єднуватись в ігровий колектив). Зверталася увага на неналежне використання дидактичних ігор на заняттях та під час індивідуальної роботи з дітьми (дошкільні заклади №№ 23, 160 м. Одеси, №№ 1, 7 м. Білгород-Дністровського, № 2, 9 м. Ізмаїла). Вказувалося на недостатність використання вихователями настільно-друкованих ігор, які сприяють закріпленню знань, набутих під час навчально-виховної роботи, формуванню моральних якостей (витримка, наполегливість, цілеспрямованість тощо), необхідних для навчання в школі. Відзначалися недоліки в методичному керівництві іграми: відсутність використання вихователями прийомів зацікавлення малюків іграшками, пояснення правил гри, використання різних варіантів ігор, їх ускладнень, що призводить до швидкого розкомплектування ігор та спричиняє їх непридатність до використання (дитсадки № 2 м. Ізмаїла, № 23 м. Одеси) [400].

Формальне ставлення вихователів до методики керівництва рухливими іграми ставало причиною того, що в дітей старшого віку фіксувалось невміння самостійно організовувати рухливі ігри, діти не були ознайомлені з варіантами їх проведення (ясла-садок № 1 м. Білгород-Дністровського). Йшлося й про відсутність системи у проведенні будівельно-конструктивних ігор, у результаті чого малята не набували відповідних умінь роботи з конструкторами та будівельними матеріалами, не вміли самостійно побудувати споруду, розгорнути навколо неї цікаву сюжетно-рольову гру (ясла-садок № 23 м. Одеси) [400].

Результати перевірки свідчили про недооцінювання ручної праці та можливостей дітей самостійно виготовляти іграшки для сюжетно-рольових ігор. У дошкільних закладах області, вказувалося в цій доповідній записці, недостатня увага приділялася й забезпеченню ігровим матеріалом групових кімнат відповідно до віку дітей, спостерігався обмежений асортимент іграшок. Так, у шести дошкільних закладах з дванадцяти перевірених не було меблів, посуду та одягу для ляльок (дитсадки № 160 м. Одеси, №№ 1, 7 м. Білгород-Дністровського, № 9 та № 2 м. Ізмаїла). У багатьох яслах-садках був дуже обмежений асортимент настільно-поліграфічних ігор, а в деяких (№ 7 м. Білгород-Дністровського, № 9, № 2 м. Ізмаїла) їх **не** було зовсім. Дані перевірки засвідчили обмежений набір технічних та спортивно-моторних іграшок в усіх перевірених дошкільних закладах. Було відзначено, що в групах мала кількість іграшок, які сприяють інтелектуальному розвитку дітей, формуванню конструктивного мислення, винахідливості, вольових якостей, іграшок для розвитку малих м'язів руки, пальців, координації рухів, окоміру та інших якостей, необхідних для навчання в школі [400].

Вказувалося й на те, що в дошкільних закладах області мало уваги приділяється методичному аспекту розміщення й зберігання іграшок у групових кімнатах. У дітей не виховується бережливе ставлення до них. Непоодинокі випадки, коли іграшки стають прикрасою приміщень, а діти у процесі ігор їх не використовують (ясла-садки №№ 7, 1 м. Білгород-Дністровського, № 2 м. Ізмаїла) [400].

За даними вивчення архівних джерел встановлено, що планування ігрової діяльності не відповідало змісту програми, плани не розкривали завдання всебічного виховання дітей у процесі гри, спектр методів і прийомів виховного впливу, що збагачують зміст ігор та здійснюють позитивний вплив на розвиток взаємовідносин дітей у грі був обмежений. У проаналізованих архівних джерелах наголошено, що у планах роботи вихователів – це одноманітний формальний запис переліку іграшок для використання дітьми, як-от: «Організувати сюжетно-рольову гру “Поліклініка”, виховувати моральні якості,

пізнавальні здібності та інтерес дітей. Для творчих ігор дітей роздати ляльки, м'ячі, машинки, лопатки для пісочниці» (дитячі садки № 160 м. Одеси, № 7 м. Білгород-Дністровського) [400]. У дошкільних закладах був відсутній взаємозв'язок повсякденної роботи з ігровою діяльністю, а тому зміст занять, екскурсій, спостереження не забезпечував збагачення змісту ігор та набуття дітьми нових вражень.

Планування будівельно-конструктивних ігор не пов'язувалось з відповідними заняттями з конструювання, формування елементарних математичних уявлень тощо, в планах не відображувалася послідовність ускладнення ігрового матеріалу. Вихователі майже не планували таких видів роботи, як подача нових іграшок та ігор, роз'яснення правил користування і поводження з ними. Не планувалася спільна підготовка атрибутів для сюжетно-рольових ігор, не передбачалась участь вихователя в іграх дітей старшого дошкільного віку [400].

Виявлені недоліки в організації ігрової діяльності були наслідком незадовільного контролю керівництва нею з боку завідуючих дошкільними закладами і методистів. Встановлено також недостатність здійснення контролю за роботою вихователів, відсутність допомоги в організації ігрової діяльності. У документації завідувача не відображено й аналіз виконання вихователями програмових завдань, ознайомлення їх з новинками методичної літератури. Саме тому ігрова діяльність виступала лише епізодичним засобом навчальної діяльності і не стала однією з провідних форм організації діяльності дітей в дошкільному закладі [400].

Аналіз річних планів роботи дошкільних закладів Одеської області підтвердив висновки комісії про те, що проблемі ігрової діяльності не приділялася належна увага. До тематики педрад у деяких яслах-садках зовсім не включалися питання, пов'язані з організацією ігрової діяльності (дитсадки №№ 2, 9 м. Ізмаїла, № 7 м. Білгород-Дністровського). Відзначено відсутність уваги завідуючих до створення відповідних умов для ігрової діяльності в дошкільних закладах, в урізноманітненні асортименту іграшок [400].

Вивчення архівних матеріалів дозволило встановити, що, враховуючи результати перевірки діяльності дошкільних закладів, з метою поліпшення організації ігрової діяльності та забезпечення оптимального виконання «Програми виховання в дитячому садку» Управління дошкільного виховання Міністерства освіти УРСР ініціювало низку заходів:

- посилити контроль з боку органів народної освіти за станом ігрової діяльності відповідно до «Програми виховання в дитячому садку»;
- вжити заходів, що спрямовані на надання конкретної методичної допомоги дошкільним закладам;
- забезпечити ясла-садки потрібним асортиментом іграшок;
- завідуючим дошкільними закладами забезпечити систематичний і плановий контроль за виконанням відповідного розділу програми;
- надавати практичну допомогу вихователям, проводити перегляди, обговорення, консультації, передбачати в річних планах вивчення та обговорення стану справ на педагогічних нарадах;
- раціонально використовувати час, відведений на ігри;
- створити необхідні умови для організації ігор, поновити асортимент іграшок, розподілити їх між групами за віковим призначенням, укомплектувати ігрові набори;
- забезпечити майданчики ясел-садків ігровим обладнанням [413, с. 59–60].

З аналізу довідок «Про стан виконання раніше прийнятих рішень з питань роботи з педагогічними кадрами дошкільних закладів, їх підготовки і раціонального використання в Дарницькому, Жовтневому, Шевченківському районах м. Києва» за 1979 рік, встановлено, що Дарницький, Жовтневий, Шевченківський РК КП України та виконавчі комітети зазначених районних рад депутатів трудящих у десятій п'ятирічці спрямовували діяльність відділів народної освіти на організацію роботи з утілення в життя рішень XXV з'їзду КПРС та XXV з'їзду Компартії України, на комплексне вирішення завдань

діяльності дошкільних закладів, підвищення ефективності організації навчально-виховного процесу.

Перевірка, що проводилась з 15 по 23 березня 1979 р. інспектором-методистом Управління дошкільного виховання Л. Воробйовою та методистом Республіканського учбово-методичного кабінету дошкільного виховання З. Плохій, включала, зокрема, перевірку роботи райвно, методичного кабінету та 14 дошкільних закладів Дарницького району м. Києва. Аналіз стану змісту роботи дошкільних закладів засвідчив, що виховна робота проводиться згідно з «Програмою та методичними настановами виховання дітей дошкільного віку». Однак за результатами перевірки було встановлено, що педагоги мало уваги приділяють сюжетно-рольовими іграми, тому зміст творчих ігор дуже обмежений [420, с. 1–9].

У більшості перевірених дошкільних закладів (№ 400, 255, 126, 483, 382, 490) Жовтневого району м. Києва, за даними перевіряючих, були створені умови для всебічного виховання дітей, зокрема організація ігрової діяльності. Відзначені успіхи у вирішенні питань організації ігор у дошкільному закладі № 126, зафіксовано оптимальність створення ігрових зон для організації всіх видів ігор, відповідає вимогам і добірка іграшок. Зазначено, що у дошкільних закладах № 400, 333, 383, 483, проводиться робота для збагачення змістовності сюжетно-рольових ігор дітей, що було наслідком організації та роботи школи передового досвіду з проблеми [420, с. 1–9].

Поряд з цим в організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку в дошкільних закладах цього району було виявлено низку недоліків:

- вихователі не володіють засобами активізації ігрової діяльності;
- в окремих дошкільних закладах в осінньо-зимовий період під час прогулянки не виносять на подвір'я іграшок для різних видів ігор, у більшості випадків діти змушені задовольнятися беззмістовною біганиною;
- відсутня інтеграція між ручною працею та іграми дітей. Зокрема, діти підготовчої групи не граються у швейну майстерню (при наявності атрибутів), оскільки у них відсутні навички роботи з тканиною;

- у дошкільних закладах не встановлений взаємозв'язок між навчанням, працею та грою [421, с. 10–16].

Під час перевірки з 18 по 23 березня 1979 р. Шевченківського відділу народної освіти та 11 дошкільних закладів (№№ 420, 115, 31, 20, 429, 104, 155, 428, 40, 544, 518) виявлено, що педагогічні колективи дошкільних закладів у своїй роботі керуються положеннями Конституції СРСР, інструктивно-методичними рекомендаціями Міністерств освіти СРСР, УРСР, Програмою виховання в дошкільному закладі.

Проте у здійсненні навчально-виховної роботи в дошкільних закладах м. Києва було виокремлено багато недоліків. Передусім результатами перевірок було зазначено, що гра як основний вид діяльності дітей дошкільного віку не посіла належного місця в дошкільних закладах. У більшості випадків діти навіть старшого віку лише маніпулювали іграшками і не вміли самостійно розподілити ролі. Вихователі не керували творчою грою, тобто не створювали умов для стимулювання дитячої гри, не проводили підготовчої роботи (дошкільні заклади №№ 31, 428, 40, 518, 556) [422, с. 17–27].

У 1979 р. на основі вивчення стану навчально-виховної роботи, зокрема організації ігрової діяльності дошкільних закладів міст Львова, Червонограда, Сокальського та Радехівського районів (Інспектор управління дошкільним вихованням МО УРСР З. Зайцева; методист республіканського учбово-методичного кабінету дошкільного виховання Н. Буркіна) [246, с. 26–38], встановлено, що за роки дев'ятої п'ятирічки і три роки десятої п'ятирічки у Львівській області відбулися зрушення у розвитку суспільного дошкільного виховання. Львівський обком Компартії України та облвиконком спрямовували діяльність відділів народної освіти на організацію роботи для втілення в життя рішень XXV з'їзду КПРС та XXV з'їзду КП України щодо комплексного вирішення питань подальшого розвитку дошкільних закладів, забезпечення їх кваліфікованими кадрами, ефективності організації навчально-виховного процесу [423, с. 26–38].

Велике значення надавалося питанню розвитку мережі дошкільних закладів у сільській місцевості. Так, на виконання Постанови Ради Міністрів Української РСР від 27 вересня 1974 р. № 466 «Про стан і заходи по дальшому розвитку мережі дошкільних закладах у колгоспах області», відділом народної освіти розроблено заходи щодо реалізації рішень зазначеної постанови. Крім того, у лютому 1976 р. бюро Львівського обкому Компартії України та облвиконкомом було поставлено на обговорення питання про розвиток суспільного дошкільного виховання в області, за результатами обговорення прийнято відповідну постанову («Про заходи по дальшому розвитку мережі дошкільних закладів, поліпшення виховання та обслуговування дітей дошкільного віку» 18 лютого 1976 р.).

Аналіз роботи дошкільних закладів Львівської області показав, що більшість педагогічних колективів спрямовувала свою роботу на втілення в життя рішень XXV з'їзду КПРС, XXV з'їзду КП України, постанов Ради Міністрів УРСР «Про організацію дошкільного виховання в республіці», ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про вдосконалення навчання і виховання учнів загальноосвітніх шкіл та підготовку їх до праці». Особлива увага протягом кількох років в області була акцентована на використанні ефективних методів і прийомів в організації ігрової діяльності, здійсненні комплексного підходу до організації різних видів ігрової діяльності та створення умов для ігрової діяльності дітей дошкільного віку.

Аналіз стану навчально-виховної роботи засвідчив, що педагогічними колективами надається пріоритетність саме грі. У багатьох дошкільних закладах широко використовуються різноманітні види ігор як засіб морального виховання, і в цьому плані відмічено дошкільні заклади с. Лучиці колгоспу ім. М. Кузнецова Сокальського району (вихователька Л. Криштоф), №№ 8, 13 м. Червонограда, №№ 121, 140 м. Львова).

Проте було виявлено і суттєві недоліки в організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку в дошкільних закладах. Наголошувалося на недостатності реалізації програмових вимог, що містилися в розділі «Гра»;

недооцінка ролі будівельних ігор для розвитку творчості й просторових уявлень дітей. Причина полягала в тому, що дошкільні заклади не були забезпечені в достатній кількості іграшковим будівельним матеріалом; у сільській місцевості була обмежена чисельність тематичних конструкторів; простежувалась одноманітність тематики сюжетно-рольових ігор; несформована самостійність дітей в організації творчих ігор та ігор з правилами, відсутність планування щодо закріплення правил вуличного руху (дошкільний заклад № 16 м. Червонограда). Аналіз ігрової діяльності засвідчив той факт, що добір ігор та іграшок не завжди відповідав віковим особливостям дітей [423, с. 26–38].

Отже, аналіз довідок стану роботи дошкільних закладів у різних областях УРСР дозволив виокремити спільні позитивні напрацювання й типові недоліки в організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку в дошкільних закладах. Зокрема, серед позитивних здобутків указувалися такі: створено умови для всебічного виховання дітей дошкільного віку в організації ігрової діяльності (сформовано ігрові зони для організації всіх видів ігор; відзначено ефективність методичного керівництва ігровою діяльністю). Серед недоліків зафіксовано: неповне й малоефективне педагогічне керівництво ігровою діяльністю, недостатнє використання засобів активізації дітей у розгортанні ігрової діяльності, відсутність комплексного підходу до організації ігрової діяльності тощо.

Таким чином, для 1-го етапу (1958–1983 рр.) – підпорядкування програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку законодавчій базі радянського періоду характерними були як значні здобутки, так і часткова стереотипність у використанні форм і методів керівництва ігровою діяльністю дітей.

На відміну від результатів перевірок дошкільних закладів, потужність і динаміка змін у реалізації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку відзначалися в матеріалах передового педагогічного досвіду, що друкувалися у збірниках «З досвіду роботи

вихователів дитячих садків» та педагогічній пресі (журнал «Дошкільне виховання»).

Так, у збірнику «З досвіду роботи вихователів дитячих садків» (1958), який було розраховано на вихователів та завідуючих дошкільних закладів, широке коло батьків та працівників органів народної освіти, друкувалися доповіді, виголошені учасниками республіканських педагогічних читань, присвячених питанням дошкільного виховання, зокрема такому його напрямку, як ігрова діяльність дітей дошкільного віку. Так, зокрема автори З. Скибіна, вихователь дитячого садка арматурно-ізоляторного заводу м. Слов'янська, К. Підлозна, вихователь дитячого садка шахти «Пролетарська–Глибока» тресту Макіїввуголь та Н. Симон, вихователь дитячого садка № 32 м. Львова, у доповідях: «Ігри дітей молодшої групи», «Виховання поведінки дитини в грі» та «Керівництво творчими іграми в старшій групі» на сторінках збірника аналізували та узагальнювали досвід своєї роботи щодо педагогічного керівництва ігровою діяльністю дітей молодшого й старшого дошкільного віку. На їхнє переконання, ефективне педагогічне керівництво різними видами ігор здатне забезпечити розвиток гри, її осмисленість та змістовність. Постійні спостереження за дитячими іграми допомогли педагогам краще вивчити своїх вихованців, їхні індивідуальні особливості, риси характеру, що оптимізувало добір ігор та методи виховного впливу на дітей.

Ці публікації з питань передового педагогічного досвіду переконливо свідчать про залежність ефективної організації ігрової діяльності від оптимального вибору вихователями методичних прийомів керівництва грою [151, с.70–97].

Центром популяризації та розповсюдження передового педагогічного досвіду була Виставка досягнень народного господарства (ВДНГ) у Москві. У 1959 р. тут був створений павільйон «Освіта в СРСР». Кожного року, протягом трьох десятиріч, у павільйоні демонструвалися експозиції кращих дитячих садків СРСР. Дошкільні заклади були постійними учасниками виставки. Так, у 1962/1963 н. р. на ВДНГ свій досвід показували 12 дитячих

садків України, у тому числі широко був представлений досвід роботи вихователів дитячих садків Херсонщини [352]. Досвід Р. Сірої «Виховання дитячого колективу в процесі гри», виховательки дитячого садка колгоспу ім. XXI з'їзду КПРС Каховського району, було представлено конкретною творчою грою «В колгоспі». Розкривалися, зокрема, умови організації цієї гри, її вплив на формування колективних взаємовідносин в однокомплектному сільському дитячому садку [137, с. 41–46].

Передовий педагогічний досвід з реалізації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку був широко представлений на сторінках журналу «Дошкільне виховання». Зокрема, В. Болбат (дитячий садок № 25 м. Єнакієва) у статті «Виховання позитивних взаємовідносин між дітьми в рольовій грі» (1963) розкривала досвід використання гри не лише як засобу виховання, а й як форми організації життєдіяльності дітей, звертаючи увагу на вплив змісту гри на виховання дітей, формування їхніх взаємовідносин, самостійності. Крім того, в грі відбувається природне формування емоційної сфери дошкільників [55, с. 12–17].

Автор публікації переконана, що реалізація проекту нової програми виховання в дошкільному закладі (1962) здатна змінити ставлення педагога до гри. Керівництво новою програмою виховання спонукало вихователів до забезпечення необхідним асортиментом іграшок (фабричних та саморобок); обов'язкового дотримання часу, відведеного для ігор у режимі дня, кількості ігор, різноманітності та доцільності їх використання; надання ігровій діяльності пріоритетного характеру [55, с. 12–17]. Звичайно, одна стаття не могла розкрити всю систему роботи щодо керівництва ігровою діяльністю дітей, а лише окреслила окремі прийоми педагогічного впливу на взаємовідносини дітей у рольовій грі.

Слід зазначити, що на той час чітко визначений зміст програми у розділі «Гра» спонукав практиків до створення умов, за яких гра виконувала свою навчально-виховну функцію, а сприйняття гри як форми організації життя дітей

і засобу виховання сприяло вдосконаленню її змісту. Саме тому вихователі дбали про багатство та якість дитячих вражень, постійно вивчали, як діти сприймають події, з якими зустрічаються в житті, і своєчасно уточнювали й спрямовували їхній досвід. Уявлення про довкілля, враження дітей від спостережень, спілкування з дорослими – це той ґрунт, на якому розвивається гра. Цим було обґрунтована, необхідність тісного зв'язку і взаємодії ігор з заняттями, працею, з організацією побутової діяльності дітей, у процесі яких вони здобувають враження, що стають згодом матеріалом для гри [55, с. 12–17].

Для того, щоб діти адекватно, в потрібному для виховання напрямку відображали у своїх іграх довкілля, актуалізується необхідність керівництва процесом гри та взаємовідносинами між її учасниками. Наголошувалося, що цей процес не повинен пригнічувати дитячу самостійність, а також порушувати хід гри. Одним із прийомів безпосереднього керівництва, на думку В. Болбат, є участь вихователя в грі у певній ролі. Це дозволяє, не порушуючи ігрову ситуацію, спрямовувати дії дітей у потрібному напрямку. Також до прийомів керівництва грою поза її межами належать: обговорення гри з дітьми, уточнення уявлення про те, що відображається в грі, повідомлення дітям необхідних знань і формування умінь, зокрема вміння виготовити іграшку, здійснити добір іграшок та ін. З метою здійснення морального виховання дітей, зазначає автор публікації, важливо створювати умови для спільної гри дітей різного віку не тільки в змішаних групах, а й там, де групи комплектуються однолітками [55, с. 12–17].

Важливим висновком для практичного досвіду стало твердження про те, що жоден із прийомів педагогічного керівництва діяльністю дітей у грі сам по собі, ізольовано від інших та без узгодження з усією системою виховання, не може забезпечити стійкого і ґрунтового результату. Окремі прийоми мають одноразову дію. Досвід показав, що лише весь комплекс педагогічних заходів, а не окремі прийоми, можуть впливати на формування особистості дитини. Саме застосування вихователями різноманітних прийомів комплексно та у взаємозв'язку мало вплив на поведінку й відносини між дітьми у всіх видах

дитячої діяльності, забезпечувало збагачення змісту ігрової діяльності дітей. У статтях практиків зазначалось, що у рольових іграх, виконуючи ролі робітника, учителя, лікаря та представників інших професій, діти багаторазово вправляються у моральних вчинках, доброзичливому ставленні один до одного і незмінно переживають при цьому почуття задоволення. В інтелектуальній, моральній, емоційній насиченості та діяльності дитини полягає велика виховна цінність рольової гри [55, с. 12–17].

У статті Л. Бобильової «Виховання дітей в рухливих іграх» (1963) представлений досвід організації підготовчої роботи до проведення рухливих ігор та особливості методики проведення рухливої гри з урахуванням індивідуальних особливостей дітей молодшого дошкільного віку [40, с. 26–29].

Творчий підхід до реалізації програми було впроваджено вихователем дитячого садка № 51 м. Дніпропетровська Ю. Радзевич у статті «Гра веселих і спритних» (1965), де представлений досвід проведення авторської гри з елементами змагання «Гра веселих і спритних» для підготовчої групи [310, с. 29–30]. Складаючи конспект цієї гри, вихователь керувалася «Програмою виховання в дитячому садку» та збірником рухливих ігор. Крім того, педагогом пропонувалася ідея реалізації інтегрованих завдань для дітей з різних розділів програми: ознайомлення дітей з порами року, зі свійськими й дикими тваринами; квітами на луках, на клумбах, у полі; знання про назви квітів, їх колір, де вони ростуть, а також про назви дерев та ін. Реалізовувалися педагогом і мовні завдання, наприклад: збагачення словника дітей словами, які називають різні професії: *механік, радист, машиніст, капітан, матрос, бібліотекар, учитель, доярка, тракторист, конюх, комбайнер*; ознайомлення з творчістю письменників О. Пушкіна, Т. Шевченка, В. Маяковського, Н. Забіли, М. Познанської, С. Маршака, Н. Чуковського та ін. [310, с. 29–30].

Підсумовуючи, наголошуємо, що на той час це був інноваційний підхід, адже, організовуючи «Гру веселих і спритних», педагог виховувала в дітей кмітливість, спостережливість, розвивала почуття товарищескості, колективізму і багатьох інших позитивних рис характеру; сприяла збагаченню словника дітей,

їхніх уявлень, закріплювала знання дітей, які вони отримували на заняттях та у повсякденному житті, тобто комплексно вирішувала завдання з різних розділів програми.

Про значення практичного досвіду свідчить той факт, що він вивчався і узагальнювався Інститутом удосконалення вчителів м. Полтави. Досвід Глобинського району Полтавської області було вивчено й узагальнено у 1975 р. цим інститутом та представлено на пересувній педагогічній виставці, де було широко подано кращі описи ігор, методичні поради щодо організації ігрової діяльності дошкільних закладів сільської місцевості Глобинського району [54, с.11-16].

Слід зазначити, що численні статті (Л. Фоменко, завідувача дитячим садком № 158 м. Запоріжжя, «Керівництво і контроль за ігровою діяльністю у дошкільному закладі» [361, с. 17–19]; С. Бирюкової, методиста дошкільного закладу № 86 м. Миколаєва, «Методична допомога вихователю з питань ігрової діяльності» [38, с. 22–24]; М. Шкляревської, вихователя дитячих ясел-садка № 23 м. Хмельницька, «Виховання моральних та рольових якостей в рухливих іграх» [372, с. 25–28]; Н. Чекулаєвої, інспектора з дошкільного виховання Слов'янського райвню Донецької області, «Модельно-символічні дії у розвитку творчої спрямованості гри дошкільників» [367, с. 28–31]; Л. Мартинової «Ігрова діяльність дошкільнят» [227, с. 6–10]; В. Полянської, вихователя дитячих ясел-садка № 1 м. Авдіївки Донецької області, «І гра, і відкриття» [276, с. 31–32]) практичних працівників дошкільних закладів, які друкувалися під рубрикою «З досвіду» у журналі «Дошкільне виховання» (1976–1977 рр.) відображали пошуки практиків у вдосконаленні методичного керівництва ігровою діяльністю, комплексного вирішення змісту різних розділів програми, запровадження гри як важливої форми організації життєдіяльності дітей. Приділялась увага й розповсюдженню досвіду роботи через періодику, стенди, використовувалося взаємовідвідування занять, обговорювались питання на педрадах; постійна увага приділялась втіленню передового досвіду в діяльність вихователів.

Вихователі дошкільних закладів працювали над тематикою ігор, розширенням їх змісту, визначаючи ігрову діяльність як своєрідну школу, у якій дитина творчо й активно засвоює норми та правила поведінки, розмаїття видів праці, про це, наприклад, писали вихователі дошкільного закладу № 25 м. Горлівки Донецької області Т. Левченко, П. Хорольська у статті «Школа почуттів» (1981) [210, с. 20].

Подальший аналіз передового педагогічного досвіду засвідчив, що велика увага приділялась і взаємозв'язку ігрової й трудової діяльності. Засобами реалізації цих завдань слугували сюжетно-рольові ігри («Сім'я», «Школа», «Річковий вокзал», «Аерофлот», «Пошта», «Зоопарк»). Виокремлювалась реалізація змісту програмових завдань у певній послідовності й системі (Н. Загрудна, Л. Фоменко. Гра і праця (1983) [153, с.14–15]). Необхідно наголосити на вдалому поєднанні педагогів ігрової діяльності з ручною працею, наприклад, виготовлення виробів з дерева пов'язувалося з грою «Річковий вокзал»: планувалось майстрування човна, катера, теплохода, баржі; з грою «Швейна майстерня» – шиття й вишивання; із грою «Зоопарк» – пошиття м'яких іграшок.

Проведена педагогами робота показала: взаємозв'язок гри і праці мав позитивні результати у взаємозбагаченні цих видів діяльності дітей дошкільного віку, формуванні ігрових дій, у вихованні дитячого колективу. Досвід дошкільного закладу № 158 м. Запоріжжя було узагальнено й рекомендовано для поширення Республіканським учбово-методичним кабінетом ігор та іграшок МО УРСР [153, с.14–15].

Аналіз передового педагогічного досвіду переконав нас у тому, що велика увага приділялась і організації ігрової діяльності з дітьми раннього віку. Організація ігрової діяльності та обладнання групової кімнати тематичними ігровими зонами з відповідним ігровим матеріалом для дітей 3-го року життя розкрито у публікаціях 1979–1980 рр.: Г. Хотюк, вихователя Великоглибочицьких дитячих ясел-садка Тернопільської області, «Граються малята» [362] та Р. Носенко, медична сестра-вихователька ясел-садка «Червона

шапочка» радгоспу ім. 50-річчя Великого Жовтня Новомосковського району Дніпропетровської області, «Гра – це серйозно» [251]. Питання щодо створення умов, про контроль і керівництво ігровою діяльністю в групах раннього віку, висвітлюються в статті Т. Чуприни та М. Свистун «Гра – пізнання» (1981) [370, с. 16–17].

Таким чином, підсумовуючи результати аналізу, зазначаємо, що вивчення досвіду роботи педагогів-практиків дошкільних закладів України дає підстави стверджувати, що їхня діяльність була спрямована на удосконалення методичного керівництва ігровою діяльністю, комплексну реалізацію у грі завдань з різних розділів програми, активізацію діяльності дітей дошкільного та раннього віку.

Особливості реалізації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку зафіксовано і на 2-му етапі (1984–1990 рр.) зазначеного періоду. Протягом цього етапу органи народної освіти і педагогічні колективи дошкільних закладів Івано-Франківської, Закарпатської, Київської, Кіровоградської, Миколаївської, Одеської, Полтавської, Сумської, Тернопільської, Черкаської, Черновецької, Чернігівської областей та м. Києва проводили цілеспрямовану роботу на виконання рішень XXVII з'їзду КПРС та XXVII з'їзду КП України, постанов партії та керівництва про освіту, основних напрямів реформування загальноосвітньої і професійної школи [425, с. 17–18]. Аналіз стану дошкільного виховання в цих областях та в м. Києві засвідчив значні досягнення в організації та здійсненні суспільного виховання дітей дошкільного віку.

Однак залишилися невирішеними деякі проблеми, у тому числі - виготовлення підприємствами обладнання для дитячих ігор, тобто оснащення для ігрової діяльності, а також деякі аспекти реалізації змісту й вимог програми [426]. Підтвердженням цього стала довідка «Про деякі питання розвитку народної освіти в Київській області, червень 1990 р.», у якій наголошується на тому, що за 1990-ті роки у Київській області зафіксовано значні відставання

матеріальної бази дошкільних закладів, зокрема розвивально-ігрового середовища, від сучасних вимог [427, с. 30].

Матеріали довідок 2-го етапу (1984–1990 рр.) радянського періоду переконливо свідчать про те, що в більшості дошкільних закладів України було створено оптимальні умови для всебічного виховання дітей та організації ігрової діяльності в тому числі. Водночас загальним недоліком було визнано недостатню увагу, яку педагоги приділяли ігровій діяльності дітей, оскільки гра так і не стала для дітей дошкільного віку засобом практичного застосування одержаних на заняттях знань про норми і правила моральної поведінки, практичних навичок з конструювання або ручної праці. Це знижувало в цілому ефективність виховної роботи, підготовку дітей до школи. Слід зазначити, що цей факт відзначався на тлі підвищення вимог до підготовки дітей до школи з урахуванням реформування освіти в Україні (1984 р.).

Оскільки протягом 2-го етапу – демократизації та реформування змісту програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку (1984–1990 рр.) у практиці дошкільного виховання значного розвитку набуває вивчення й поширення передового педагогічного досвіду, діяльність науковців і практичних працівників характеризувалася творчими пошуком, комплексним підходом до педагогічного керівництва ігровою діяльністю та до реалізації актуальних завдань підготовки дітей шестирічного віку до школи за новою програмою. Слід зазначити, що позитивним на цьому етапі стала співпраця науковців з практичними працівниками, тобто здійснювався науковий супровід практичної діяльності педагогів дошкільних закладів.

Підтвердженням цього стала науково-практична конференція «Комплексний підхід до здійснення актуальних завдань підготовки дітей шестирічного віку до школи за новою програмою» (м. Харків, 1986 р.), на якій широко розглядалися питання, винесені в назву конференції. З результатами наукових пошуків щодо вирішення актуальних питань дошкільного виховання на засіданнях виступили: В. Котирло, завідувача лабораторією психології дошкільного виховання НДІ психології УРСР, кандидат психологічних наук;

О. Джемелей, старший викладач Харківського педагогічного інституту ім. Г. Сковороди. У виступах педагогів-практиків були озвучені різні аспекти навчально-виховної роботи з вихованцями підготовчих груп, а саме, створення умов для впровадження нової програми й контроль за її виконанням тощо. Учасникам конференції була запропонована виставка дидактичних посібників, електроігор, іграшок та представлено кінофільми про досвід роботи колективів дошкільних закладів №№ 273, 130 м. Харькова.

Особливості реалізації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в дошкільних закладах України відображено у фаховому журналі «Дошкільне виховання» зазначеного етапу, зокрема у статтях Т. Пржегодської «Будівельні ігри» (1984) – про організацію будівельних ігор та керівництва з боку вихователя [281]; С. Воронцової «Настільно-поліграфічні ігри» (1985) – про значення та методику проведення настільно-поліграфічних ігор [79]; Н. Кавки «Помічник електрограф» (1986) – про використання електроігор у навчанні старших дошкільників [174]; Н. Паламарчук «Наш маленький театр» (1989) – про розвиток фантазії та формування моральних якостей в іграх-драматизаціях [261].

Вивчення надбань передового педагогічного досвіду впровадження програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності протягом 2-го етапу (1984–1990 рр.) дало можливість констатувати, що організація ігрової діяльності з дітьми дошкільного віку здійснювалась відповідно до існуючого програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності з врахуванням комплексного підходу до педагогічного керівництва ігровою діяльністю представленого у дослідженнях науковців (Л. Артемова, Ж. Борщ). Слід наголосити на тому, що окремі теоретичні та методичні здобутки вказаного періоду не втратили актуальності й на подальших періодах розвитку дошкільного виховання.

Таким чином, аналіз матеріалів із архівних фондів ЦДАВО України, публікацій фахового журналу «Дошкільне виховання», описів передового педагогічного досвіду радянського періоду (1958–1990 рр.) у межах 1-го (1958–

1983 рр.) та 2-го (1984–1990 рр.) етапів становлення програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку на законодавчому ґрунті дав можливість дійти висновку про те, що зазначений період можна схарактеризувати як новаційний у контексті створення програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності та його реалізації в практиці суспільного дошкільного виховання. Ігрова діяльність дітей дошкільного віку розглядалась як метод навчання, виховання й розвитку дітей та окремим розділом була введена до програм різних років з певним означеним програмовим змістом. Це зобов'язувало вихователя організовувати ігрову діяльність згідно навчально-виховного плану і завдань освітнього процесу в групі й оптимізувати вибір способів ефективного керівництва нею.

Однак, незважаючи на новаційні зрушення в питаннях організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку, пошуки й здобутки науковців, поширення й упровадження передового педагогічного досвіду, пріоритетним завданням суспільного дошкільного виховання став не розвиток особистості, а підготовка дітей до школи, тобто увага акцентувалася на формуванні готовності дитини дошкільного віку до школи.

Зміна концептуальних підходів неоднозначно сприймалася як науковим співтовариством, так і практичними працівниками. З одного боку, реформування освіти, використання системи дошкільного виховання як трампліну для успішного навчання в школі було спрямоване на загальне підвищення якості освіти. З іншого боку, введення у дошкільних закладах занять як щоденної форми організації навчально-виховної роботи з дітьми спричинило мобілізацію зусиль вихователів на підвищення якості підготовки дитини до школи, а не на всебічний розвиток особистості дитини, що найбільш успішно здійснюється в ігровій діяльності. Оцінку тогочасних змін у системі дошкільного виховання знаходимо в публікаціях Л. Артемової, яка наголошувала на тому, що факт уведення обов'язкових щоденних занять «фактично не залишав грі навіть того мізерного часу, який їй відводився в

режимі дня» [22]. Хвилювали науковця й питання самобутності гри та формування самостійності дітей у грі.

У період змін педагогіки-практики не отримали чітких, науково обґрунтованих методичних рекомендацій щодо розв'язання програмових завдань виховання й розвитку дітей в ігровій діяльності.

Аналіз результатів дослідження переконливо свідчить про те, що обидва етапи радянського періоду були присвячені пошукам ефективних шляхів реалізації програмових вимог як з боку науковців, так і з боку педагогів-практиків. Водночас робота педагогів з чітко регламентованим програмою змістом, уведення до режиму дня обов'язкових щоденних занять, відсутність методичних рекомендацій щодо реалізації завдань та змісту програми спричинили обмеження можливостей практичних працівників творчо реалізувати визначені завдання. Це не сприяло забезпеченню ефективного взаємозв'язку між навчанням, працею та грою у практиці організації навчально-виховного процесу дошкільних закладів.

Необхідно констатувати, що реалізація програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності в радянський період певною мірою відобразила ідеологізацію та політизацію основних базових засад ідей розвитку дошкільного виховання, зокрема його складової – програмово-методичного забезпечення гри (ігрової діяльності). Характерною ознакою цього періоду стала декларація гуманістичних принципів, заштампованість навчально-виховного процесу дошкільних закладів попри теоретичне обґрунтування значущості гри у розвитку особистості, масштабності дослідження питань педагогічного керівництва грою та апробація практиками інновацій у галузі дошкільної освіти.

Результати ретроспективного аналізу дозволили визначити умови реалізації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку радянського періоду (1958–1990 рр.), до яких відносимо:

- ідеологічні – розвиток ігрової діяльності дітей дошкільного віку відповідно до декларативних держаних цінностей, змін у законодавстві та основних напрямів стратегії розвитку комуністичного суспільства;

- педагогічні – осмисленість педагогами-практиками сутності удосконалення форм і методів роботи з дітьми дошкільного віку в процесі організації ігрової діяльності; використання вихователями різних видів ігор – творчих та ігор з правилами. Зазначимо, що згідно проведеного аналізу було констатовано: вихователі більше уваги приділяли сюжетно-рольовим іграм для формування у дітей уявлення про професії дорослих або дидактичним, які сприяли ефективності підготовки дітей до школи. Водночас у дошкільних закладах здійснювалася апробація педагогами методики комплексного підходу до педагогічного керівництва ігровою діяльністю дітей дошкільного віку. Але регламентована змістом програми тематика ігор, щоденне проведення занять, інтенсивна підготовка дітей до школи та часткове обмеження творчості, ініціативності, самостійності й індивідуальних потреб кожної дитини виступали негативними характеристиками процесу реалізації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей в дошкільному закладі.

Висновки до другого розділу

Відповідно до передумов становлення програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в Україні у другій половині ХХ ст. визначено його періодизацію та схарактеризовано поетапний процес впровадження в практику роботи дошкільних закладів освіти.

Перший радянський період – становлення програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку на законодавчому ґрунті (1958–1990 рр.). У межах радянського періоду виокремлено два етапи: 1-й (1958–1983 рр.) – етап підпорядкування програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку законодавчій базі; 2-й (1984–1990 рр.) – етап демократизації та реформування програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку.

Встановлено, що перший радянський період (1958–1990 рр.) характеризувався становленням програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку на нормативно-правових основах та науко-методичних засадах відповідно до науково обґрунтованих загальних теорій ігрової діяльності. Це – найбільш тривалий період системного, поступового та поліфункціонального становлення програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку.

Дослідження зазначеної проблеми у радянський період (1959–1990 рр.) були різнобічними та характеризувались висвітленням широкого кола питань – вдосконаленням теорії ігрової діяльності, дослідженням методики розвитку гри, яка передбачала формування особистості дитини, зацікавлення дошкільника певними суспільними явищами, подіями, діяльністю людей, літературними персонажами та збагачення новими методами педагогічного керівництва ігровою діяльністю дітей дошкільного віку.

Розробка та наповнення програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в радянський період суттєво залежала від суспільно-політичних та економічних умов, а також стану педагогічної науки, та здійснювалася з урахуванням жорстко регламентованих нормативно-правових документів, прийнятих партією та урядом як Радянського Союзу, так і УРСР.

Характеристика чинних у радянський період програм (усі вони мали подібні типізовані назви – «Програма виховання і навчання в дитячому садку» (1962 р., 1966 р., 1971 р.); «Типова програма виховання і навчання в дитячому садку» (1984 р.), «Програма навчання та виховання в підготовчій групі дитячого садка» (1985 р.)) зумовлює висновок про те, що в розділі «Гра» були відображені основи педагогічного керівництва ігровою діяльністю дітей дошкільного віку, пов'язані з науковими здобутками періоду, в який видавалась програма: врахування вікових особливостей дітей дошкільного віку, місце ігор у режимі дня, класифікація ігор – творчі (сюжетно-творчі, сюжетно-рольові, будівельні ігри, ігри з природним матеріалом) та ігри з правилами (дидактичні,

рухливі), добір ігор та іграшок.

Аналіз матеріалів із архівних фондів ЦДАВО України, публікацій фахового журналу «Дошкільне виховання», описів передового педагогічного досвіду радянського періоду (1958–1990 рр.) у межах виокремлених 1-го етапу (1958–1983 рр.) – підпорядкування програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку законодавчій базі та 2-го (1984–1990 рр.) етапу – демократизація та реформування змісту програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку дав можливість простежити реалізацію програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в практиці дошкільних закладів у різних областях України. З'ясовано, що реалізація програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку була зумовлена як об'єктивними (розвиток ігрової діяльності дітей дошкільного віку відповідно до змін у законодавстві та основних напрямів стратегії розвитку комуністичного суспільства), так і суб'єктивними, пов'язаними з проблемами дошкільної освіти (ініціювання Міністерством освіти УРСР перевірок, низки заходів для підвищення кваліфікації педагогів з проблеми вдосконалення форм і методів у процесі організації ігрової діяльності; апробація педагогами комплексного підходу до методики керівництва ігровою діяльністю дітей дошкільного віку на основі регламентованої програмою, тематики ігор; авторитарним керівництвом грою на суб'єкт–об'єктній взаємодії педагога і дитини; щоденним використанням такої форми організації навчання дітей як заняття; інтенсивною підготовкою дітей до школи та частковим обмеженням творчості, ініціативності, самостійності та індивідуальних потреб кожної дитини) умовами.

Науковий аналіз дозволив виокремити *трансформації*, що впливали на становлення програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності на законодавчому ґрунті упродовж радянського періоду, а саме: базування системи дошкільного виховання на ідеології наукового комунізму; розвиток науково-методичного доробку ігрової діяльності дітей дошкільного віку на

основі наукових теорій гри, передового педагогічного досвіду; визначення змісту ігрової діяльності дітей дошкільного віку типовими програмами, розробленими НДІ дошкільного виховання АПН СРСР та відділом дошкільного виховання НДІП УРСР; задекларованість всебічного розвитку особистості в контексті інтенсивної підготовки дітей до школи, що нівелювала провідну роль гри у формуванні творчості, ініціативності, самостійності дітей; спрямованість педагогів-практиків на адаптацію педагогічних методів та прийомів щодо організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку, визначення провідної ролі вихователя у цьому процесі.

Радянський період характеризувався розвитком програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку на основі ґрунтовних наукових здобутків у вивченні актуальних проблем ігрової діяльності та реалізацією комплексної методики керівництва ігровою діяльністю дітей дошкільного віку для вирішення розвивальних, освітніх і виховних завдань цього процесу. Провідними завданнями дошкільного виховання в радянський період були визначені всебічний розвиток дитини; прицільна підготовка дитини дошкільного віку до навчання в школі, що нівелювала провідну роль гри у формуванні особистості, але при цьому ігрова діяльність визнавалася складовим компонентом зазначеного процесу.

Основні результати дисертаційного дослідження відображено в публікаціях автора [118; 127; 130; 132].

РОЗДІЛ 3

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПРОГРАМОВО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ (1991–2012 рр.)

3.1. Особливості змін програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку

Політичні й соціально-економічні зміни, що сталися у 90-х роках минулого століття, зокрема, розпад авторитарної держави (СРСР), проголошення в 1991 р. незалежності України, демократизація суспільних відносин, спричинили зміну стратегії розвитку системи освіти, у тому числі й дошкільної. Звичайно, плюралізм у наукових підходах не міг не позначитися на модернізації системи дошкільного виховання. Виникла необхідність змінити в системі освіти традиційні консервативні освітні парадигми на ті, котрі відповідали б новітнім викликам часу та рівневі розвитку суспільства – демократичні, людиноцентричні, гуманістичні й інноваційні [218]. Ці динамічні зміни вплинули й на програмово-методичне забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в Україні, що стрімко набувало нових суттєвих ознак та особливостей в умовах становлення незалежності нашої держави й модернізації системи дошкільної освіти. Відтак, виникає необхідність розгляду цієї проблеми в означених хронологічних межах в аспекті нашого дослідження.

Другий період незалежної України (1991–2012 рр.) – характеризується модернізацією програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку на законодавчому національному ґрунті. У його тривалості так само, як і в першому періоді, виокремлюємо два етапи: *1-й етап* (1991–2000 рр.) – наукових пошуків та програмотворення; *2-й етап* (2001–2012 рр.) – стандартизації дошкільної освіти [218].

На 1-му етапі (1991–2000 рр.) – наукових пошуків та програмотворення – зміст дошкільної освіти в Україні у перші роки її незалежності визначався

низкою державних актів і розвивався відповідно до визначення нових концептуальних засад і стандартів. У цей час створювалася нова нормативно-правова база, що визначала основні тенденції подальшого реформування й розвитку дошкільного виховання в Україні. Стратегія розвитку та завдання у галузі дошкільного виховання були визначені у Законі України «Про освіту» (1991 р., з наступними змінами та доповненнями), Законі України «Про охорону здоров'я дітей» (1992), Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») (1993), Концепції дошкільного виховання в Україні (1993) та Концепції національного виховання (1994).

Етап, що вивчається, органічно пов'язаний із змінами, які відбулися з прийняттям Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття») у 1993 році. Як зазначає академік А. Богуш, уперше в науковий і практичний обіг було введено поняття «дошкільна освіта» як вихідна ланка неперервної освіти, становлення і розвитку особистості [52, с. 20–23.].

На цьому етапі вперше в історії розвитку дошкільного виховання в Україні були створені програми для дошкільних навчальних закладів, які містили нові ідеї та змістове наповнення. Авторами цих документів були провідні науковці у галузі дошкільного виховання. Відповідно до Наказу Міністерства освіти України квінтесенцією новизни цих новостворених програм стала «національна ідея», тобто створення нових програм відбувалося на «національному та науковому ґрунті».

Під керівництвом Міністерства освіти України в ці роки створено три творчі групи науковців і педагогів-практиків для розробки варіативних програм: у лабораторії дошкільного виховання Інституту педагогіки АПН України (науковий керівник – З. Плохій, кандидат педагогічних наук, завідувач лабораторії дошкільного виховання УНДІ педагогіки); у Запорізькому обласному інституті удосконалення вчителів (науковий керівник – Н. Денисенко, кандидат педагогічних наук (науковий керівник другого видання програми – К. Крутій, доктор педагогічних наук); у Київському міжрегіональному інституті удосконалення вчителів (науковий керівник –

доцент Інституту педагогіки, кандидат психологічних наук, один з провідних дитячих психологів України О. Проскура) [332, с. 339].

Першою українською комплексною програмою для дітей дошкільного віку новітнього спрямування стала програма «Малютко» (Інститут педагогіки, Інститут психології Академії педагогічних наук України, 1991 р.). У «Передмові» до програми зазначалось: «З відродження національних культур, очищення джерел історичної пам'яті, відновлення принципів гласності, демократизації, гуманізації активізується природний процес пошуку педагогами нового, ефективного у вихованні дітей. Створення одного з варіантів нової програми є результатом такого пошуку, кроком до вдосконалення навчально-виховного процесу в дошкільних закладах в Україні» [225, с. 3]. У цій програмі вперше було змінено структуру викладу матеріалу – він був укладений не за віковими групами, як це склалось традиційно, а за розділами. Протягом восьми років програму «Малютко» успішно втілювали в дошкільних закладах нашої держави. Враховуючи потреби практики, особливості розвитку системи дошкільної освіти в Україні, авторський колектив уніс відповідні корективи та доповнення і 1999 р. запропонував друге, оновлене видання програми «Малютко». Усі доповнення до програми та корективи в її змісті апробовано в практиці навчально-виховної роботи з дітьми. У структурі розділів конкретизовано завдання виховання й основні результати навчально-виховної роботи.

Складовими розділу «Гра» (автор Л. Артемова) визначено завдання: для дітей першої молодшої групи – формування рольової гри як основи розвитку позитивних взаємин дітей, вміння діяти узгоджено, поступатися, допомагати один одному, ділитися своїми враженнями, перейматися радістю товариша тощо; для другої молодшої групи виокремлені такі вміння: самостійно обирати гру, активно виражати й задовольняти ігрові інтереси, визначати мету гри, планувати ігрові завдання та їх виконувати; приєднуватися до задумів однолітків, гратися в невеликих ігрових групах; відображати в іграх повсякденний побут і діяльність людей, а також казкові образи, події.

У середній групі одним із завдань зазначено формування у дітей вміння втілювати свій інтерес до довколишнього світу в ігрових задумах, сюжетах, ролях; здійснювати ігровий задум за допомогою предметно-ігрового середовища, рольової поведінки, уявлених ситуацій, спілкування; особлива увага приділяється вихованню дружніх взаємин з однолітками, вмінню виявляти взаємодопомогу, розгортаючи гру, спілкуватися доброзичливо, з повагою один до одного, поєднувати інтереси та задовольняти бажання кожного.

У роботі з дітьми старшого дошкільного віку (старша та підготовча групи) серед завдань розділу «Гра» виокремлено: вміння самостійно обирати гру з різних видів чи інших видів діяльності; творчо реалізовувати уявлення про оточуючий світ в ігрових діях, взаєминах, образах, сюжетах; створювати різноманітні ігрові завдання, відшукувати способи їх реалізації в грі; учити створювати в грі моделі моральних, гуманних взаємин між партнерами (трудові, особисті) тощо [225].

Істотним доповненням розділу «Гра» програми «Малютко» стала розробка підрозділу «Народні ігри» (автор М. Мельничук). Народні ігри уособлюють у собі своєрідну «малу академію» народознавства, що старанно зберігала і передала дошкільнятам III тисячоліття попередній багатовіковий досвід використання ігор, забав та розваг у царині виховання. Свідченням цього є дитячий фольклор, який містить найрізноманітніші твори, що мають виховну цінність: колискові, забавлянки, заклички, промовки, звуконаслідування, прозивалки, мовчанки, колядки, щедрівки, пісні, вірші, скоромовки, лічилки, ігри тощо. Підрозділ «Народні ігри» поступово творчо доповнювався добіркою традиційних регіональних ігор. За твердженням М. Мельничук, культивування народних ігор у практичній роботі дошкільних закладів може стати містком між народною, сімейною та офіційною педагогікою на благо духовного, фізичного та емоційного зростання дитини [231]. До народних ігор входять спонтанні ігри самих дітей та спеціально створені дорослими розваги й ігри: різноманітні рухливі, мовні, хороводні, сюжетно-рольові та ін. ігри, розваги–

забави. Кожна гра збагачується відповідно лічилкою чи пісенькою, що робить її неповторною й оригінальною [225].

Таким чином, створення першої комплексної програми «Малятко» в незалежній Україні було результатом оновленого наукового пошуку з урахуванням освітніх принципів гласності, демократизації, гуманізації, українонародознавчості, особистісно орієнтованого підходу, концептуальних засад взаємодії виховання, навчання й розвитку та прагненням педагогів удосконалювати навчально-виховний процес у дошкільних закладах, зокрема й організацію ігрової діяльності.

До програми «Малятко» у 1993 р. було укладено методичні рекомендації нового зразка, в яких автори (Л. Артемова, М. Мельничук) окреслили основні питання доцільної організації та розвитку ігрової діяльності, знайдені у процесі психолого-педагогічних досліджень і перевірені практикою роботи дошкільних закладів. Новий підхід відкрив можливості у кожному регіоні України при організації ігрової діяльності дітей враховувати неповторну історію рідного краю, звертатися до народних традицій та ігор, що побутують у тій чи іншій області, що, в свою чергу, відкрило шлях до творчості вихователів, які намагалися не використовувати у своїй роботі шаблони.

Ця позиція означена у висловлюванні Ш. Амонашвілі, який, зокрема, зазначав, що слід **удосконалювати педагогічний процес** і, звичайно, зміст програм, методичної літератури з позицій гуманізації та демократизації освіти. «Методичний смог», на думку відомого педагога-новатора Ш. Амонашвілі, у радянський період щільно навис над практичними працівниками. Він являв собою детальні методичні розробки (конспекти всіх видів занять, спостережень, ігор тощо), які були рекомендовані для використання в усіх закладах освіти, що не сприяло творчості педагога [4].

У зазначених методичних рекомендаціях до програми «Малятко» авторами було визначено напрямки реалізації кожного розділу програми та, зокрема й розділу «Гра», на основі діяльнісного підходу до організації навчально-виховної роботи з дітьми дошкільного віку. У методичних

рекомендаціях Л. Артемовою (автор розділу «Гра») та М. Мельничук (автор підрозділу «Народні ігри») була представлена методика організації творчих ігор (сюжетно-рольових, театралізованих, конструктивних) та ігор з правилами. Водночас Л. Артемова наголошувала, що кожен вид ігор має й свою специфіку, що породжує їх використання у педагогічному процесі. Знаковим є і те, що Л. Артемовою було розроблено показники рівня розвитку гри відповідно до кожної вікової групи. У підрозділі «Народні ігри» М. Мельничук вперше подала орієнтовну тематику народних ігор на основі сезонного принципу їх добору, а також опис правил. Наприклад, для весни характерними були такі ігри: «Шум», «Гуси», «Подоланочка», «Кривий танець» тощо [235].

У 1991 р. видано й другу комплексну програму «Дитина в дошкільні роки (Керівництво для вихователів дитячих садків та батьків)», укладену працівниками Запорізького обласного інституту удосконалення вчителів. Ця програма була доопрацьована відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України і після її схвалення (протокол №1/11-185 від 20.01.2004 р.) перевидана у 2004 р. Програма «Дитина в дошкільні роки» була зорієнтована на цінності й інтереси дитини, врахування вікових можливостей, збереження дитячої субкультури, збагачення, ампліфікацію дитячого розвитку, взаємозв'язок усіх сторін життя дошкільника. Метою програми було забезпечення повноцінного фізичного, соціального, пізнавального та естетичного розвитку зростаючої особистості; полегшення входження дитини в широкий світ і розвиток її внутрішніх сил. Основне завдання програми «Дитина в дошкільні роки» – озброєння дитини наукою життя; формування базових якостей особистості. До базових якостей особистості авторський колектив (К. Крутій, А. Богущ, О. Аматыєва, О. Байєр, Е. Вільчковський, Н. Гавриш та ін.) відносять: компетентність, креативність та ініціативність, довільність, самостійність, відповідальність, безпеку й незалежність поведінки, самосвідомість і здатність особистості до самооцінки [112].

У основу цієї програми покладено концепцію психологічного віку. За цією концепцією (О. Байєр), згідно якої існують стадії дитячого розвитку, що

характеризується своєю структурою і динамікою. Кожен психологічний вік охоплює якісно особливі, специфічні відносини між дитиною та дорослим («Створенням фонду “Хочу”»), тобто залучення дитини до системи вироблених людством цінностей, організацію умов для її духовного зростання, формування основ ціннісного ставлення до дійсності; визначення ієрархії видів діяльності та провідних їх типів («Створення фонду “Можу”»), тобто засвоєння дитиною знань, оволодіння вміннями й навичками, формування культури пізнання, здатність практичного використання набутого в житті досвіду; основні психологічні досягнення дитини, які свідчать про розвиток її психіки, самосвідомості, особистості («Показники компетенції дитини»), тобто обов’язковий мінімум набору елементарних знань, уявлень, практичних умінь і навичок, які гарантують дитині адаптацію до життя, здатність орієнтуватися в ньому, адекватно реагувати на явища, події, людей. Показники компетенції дитини виступають мінімальним освітнім ядром, рівень засвоєння якого відбувається в якісно-кількісних показниках діяльності й поведінки дитини. У програмі виокремлено психологічні періоди: раннє дитинство (перший рік життя – ранній вік, переддошкільний вік – від одного до трьох років); дошкільне дитинство – 3 до 6 (7) (молодший, середній, старший вік). Програма «Дитина в дошкільні роки» складається з двох частин: програма для раннього та переддошкільного віку – «Малюточко» і програма для дітей дошкільного віку.

«Малюточко» – програма розвитку, навчання й виховання дітей раннього та переддошкільного віку. Ця програма ґрунтується на положенні, що ранній та переддошкільний вік – це унікальний період, пов’язаний з високою сенситивністю малюка щодо формування більшості специфічних людських якостей та здібностей. Згідно з цим було виокремлено завдання розвитку: від 0 до 1 року – формування у дитини засобів та способів спілкування з дорослою людиною; від 1 до 3-х років – засвоєння суспільно вироблених засобів використання предметів, розвиток емоційного та мовленнєвого спілкування. Отже, пріоритетними завданнями у ранньому та переддошкільному віці у

програмі «Маляточко», що є складником програми «Дитина в дошкільні роки», визначено засвоєння людських способів використання предметів та розвиток мовлення [114, с. 6–8]. Серед засобів розвитку було виокремлено дидактичні ігри, народні ігри з предметами та іграшками.

У змісті програми «Маляточко» виокремлено чотири розділи: «Фізичний розвиток. Здоровий малюк», «Когнітивний розвиток», «Розвиток особистості», «Естетичний розвиток». Враховуючи специфіку дослідження, розглянемо розділ «Розвиток особистості», параграф «Соціалізація», який включає напрям «Гра», де серед інших зазначені завдання щодо формування власне ігрової діяльності, використання предметів-замінників (другий рік життя); формування способів ігрової діяльності – вироблення умінь використовувати ігрові дії з іграшками, що об'єднані нескладним сюжетом; самостійно добирати 1-2 предмети для гри, зайняти себе грою, зосереджено діяти з ігровим матеріалом за зразком і простими правилами; гратися не тільки поруч, а й разом з іншою дитиною; застосовувати найпростіші форми рольової поведінки (мама, водій, лікар): використовувати як партнера гри ляльки, ведмедика, перетворюючи іграшку у персонаж (третій рік життя). У цьому віці для групи ігор з правилами визначено такі завдання: а) до дидактичних ігор – здійснювати сенсорний розвиток дитини через накопичення чуттєвого досвіду; формувати уявлення про якості предметів: колір, форму, величину, числові уявлення, про розміщення в просторі; розвивати вміння групувати, порівнювати, узагальнювати предмети; учти складати з частин ціле, збирати пірамідки з різнокольорових кілець, бочечок, кубів; б) до рухливих ігор – учти виконувати нескладні правила, погоджувати свої дії з діями дорослого та інших дітей; відтворювати рухи знайомих персонажів; формувати навички у рухах: бігати зграйкою, ходити навшпиньки, підстрибувати на місці, кружляти, прокочувати, кидати м'яч тощо [114, с. 40].

У програмі «Дитина в дошкільні роки» для дітей дошкільного віку завдання розвитку, навчання й виховання були подані за чотирма розділами: фізичний, соціальний, пізнавальний та естетичний розвиток дитини.

У розділі «Розвиток особистості» акцентувалась увага на напрямі «Гра», в якому виділено завдання для дітей кожної вікової групи. Для молодшого дошкільного віку: а) в сюжетно-рольових іграх збагачувати ігровий досвід через ознайомлення з довкіллям (побут сім'ї, дитячого садка, епізоди художніх творів); сприяти розвитку гри кожної дитини, враховуючи особисті інтереси, життєвий досвід; заохочувати до рольової взаємодії, ігрового відображення дійсності (дидактичні ігри, ігри-інсценування, ігри-імітації та ін.); формувати вміння організовувати предметно-ігрове середовище – змінювати й ускладнювати його, використовуючи для цього рівноцінні за тематикою іграшки, предмети-замісники, уявні предмети, рольові атрибути; б) ігри з правилами: викликати інтерес до гри, радість від загальної гри; формувати передумови самостійної гри – уміння діяти опосередковано, виконувати одне-два правила; створювати умови для самостійної гри за простими правилами (у парах); учити дітей слідкувати за виконанням правил, дотримуватися їх; формувати позитивні відносини між учасниками гри; організовувати різні види ігор з правилами (рухливі, настільні та ігри з простими результативними предметними діями, де дорослий – обов'язковий учасник гри).

У середньому дошкільному віці: а) в сюжетно-рольових іграх розширювати й поглиблювати уявлення дітей про предмети та явища довкілля (спостереження, екскурсії, бесіди тощо); збагачувати зміст ігор, які виникають з ініціативи дітей; формувати різноманітні стійкі ігрові інтереси, враховувати реальні інтереси дітей (диференціювати інтереси хлопчиків та дівчаток); правильно організовувати й перетворювати предметно-ігрове середовище з метою створення ігрових предметних ситуацій щодо спонукання дитини вирішувати ігрові завдання; б) ігри з правилами: сприяти формуванню ігор з правилами як специфічної діяльності (наявність виграшу, відносини між учасниками у змаганні, наявність правил); забезпечення дітей готовими правилами, формування уявлень про виграш, орієнтування на його досягнення; участь вихователя в грі як партнера (пояснення правил дії та правил визначення переможця).

У старшому дошкільному віці: а) в сюжетно-рольових іграх продовжувати формувати уявленнь про довкілля, виявляти та конкретизувати інтереси дітей до життя дорослих, подій; збагачувати ігровий досвід дошкільників; враховувати особливості розвитку старших дошкільників під час організації предметно-ігрового середовища, його зв'язку зі знаннями дитини; учти дітей обговорювати й оцінювати рольову поведінку, тих хто грається, виходячи з правил; спілкуватися в грі з дітьми задля зв'язку сюжетів гри, ігрових моментів, зміни предметно-ігрового середовища тощо; б) ігри з правилами: формувати в дітей уміння самостійно організовувати ігри; розкривати перед дітьми правила гри, формувати ставлення до останніх як обов'язкових для учасників гри, контролювати їх виконання, учти придумувати нові варіанти гри [114, с. 79–80; 123–124; 192–193].

Визначені зміст та завдання розділу переконливо свідчить про послідовність їх ускладнень та використання для особистісного розвитку дітей відповідно до їхніх вікових можливостей.

Враховуючи детальний аналіз змістового аспекту цієї програми, а саме напряму «Гра», можна діяти таких висновків: програма спрямована на всебічний розвиток особистості дитини; зміст напряму «Гра» розроблений з урахуванням діяльнісного та компетентнісного підходів до організації ігрової діяльності дітей на кожному віковому періоді розвитку; різноманіття зазначених видів ігор дає можливість більш конкретно спланувати підготовчу роботу щодо проведення ігрової діяльності з дітьми різного віку.

У 1993 р. було опубліковано комплексну «Програму виховання і навчання дітей від двох до семи років «Дитина» [111] (далі – Програма «Дитина»), підготовлену Київським міжрегіональним інститутом удосконалення вчителів імені Б. Д. Грінченка, яка була доопрацьована відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України та двічі перевидана – у 2003 та 2012 рр. [115]. Основними принципами, що визначають зміст цієї програми, є: орієнтація вихователя на особистість дитини, її вікові й індивідуальні особливості; узгодження колективних та індивідуальних форм і

методів роботи з дітьми всіх вікових груп з метою принципового збільшення питомої ваги індивідуальної роботи; урахування здобутків психологічної науки про роль таких напрямів діяльності, як спілкування з дорослими, діяльність з предметами, гра, організовані й самостійні заняття; зв'язок з традиціями народної педагогіки, фольклором, різновидами національного та світового мистецтва; забезпечення умов для формування творчої особистості [111].

Інноваційні особливості програми, як видно з аналізу, визначаються в структурі та змісті розділів, що розраховані для дітей дошкільного віку від двох до семи років. Уперше в цій програмі, на відміну від інших, назви груп мають нетрадиційні назви: «Діти раннього віку», «Наші малята» (друга молодша група), «Дослідники, чомусики» (середня група), «Від гри до навчання» (у виданні 2012 р. – «Наші старші діти») (підготовча до школи група) та назви розділів вирізняються неординарністю, емоційною насиченістю, наприклад: «Зростаємо дужими» (фізичне виховання), «Мова рідна, слово рідне» (розвиток мовлення), «Дитина у довкіллі» (ознайомлення з довкіллям), «Художня література» (виокремлено у виданні 2012 р.), «Граючись, зростаємо» (гра), «Чарівні фарби і талановиті пальчики» (образотворча діяльність) та ін.

У розділі «Граючись, зростаємо», як засвідчив аналіз його змісту, передбачено різноманітні види ігор, кожний з яких містить відповідне виховне завдання; різні види ігор з правилами; ігри-драматизації тощо. Зміст розділу «Граючись, зростаємо» передбачає кілька аспектів виховної роботи: ознайомлення дітей різних вікових груп із творами народного і професійного мистецтва; розвиток різних видів образотворчої, художньої діяльності самих дітей, що передбачає оволодіння відповідними для малювання, ліплення, аплікації прийомами та навичками створення зображення; створення умов для творчої діяльності; прилучення дітей старшого дошкільного віку до художньої творчості; організація систематичних факультативних занять за інтересами з метою індивідуалізації виховного процесу, розвитку творчих здібностей дітей [111].

Особливе місце у групі ігор з правилами посідають народні та інтелектуальні ігри. Народні ігри, за визначенням Н. Кудикіної, яка є автором зазначеного розділу, створювалися у процесі культурно-історичного розвитку народу на ґрунті усної народної творчості, національних обрядів і звичаїв, чим зумовлюється їх важливе педагогічне значення як засобу національно-культурної ідентифікації дитячої особистості [203, с. 22].

За численними дослідженнями О. Проскури, В. Котирло, С. Ладивір, обґрунтовано: закономірністю розвитку дітей старшого дошкільного віку є їхня інтелектуалізація, згідно з якою особливе значення для дітей старшого дошкільного віку мають інтелектуальні ігри, котрі дають можливість оперативно спланувати роботу щодо корекції пізнавальних інтересів дітей та на діагностичній основі здійснювати особистісно орієнтований підхід до дошкільника [256, с. 21].

Відзначимо, що детальний аналіз розділу «Граючись, зростаємо» Програми «Дитина» засвідчив, що змістове наповнення цього розділу загалом не відрізняється від змісту попередньо розглянутих програм, але водночас має суттєві відмінності – зміст означеного розділу зорієнтований на реалізацію інтегрованого, народознавчого й українознавчого підходів до змісту й організації ігрової діяльності дітей всіх вікових груп. Специфікою розділу «Граючись, зростаємо» є розробка змісту до інтелектуальних ігор, які спрямовані на задоволення особистісних потреб та інтересів дітей старшого дошкільного віку.

У 1992 р. було опубліковано перше видання «Методичних рекомендацій та матеріалів до програми «Дитина». Протягом останніх років (у 2004 та 2013 рр.) вийшли друком доопрацьовані й доповнені друге й третє видання методичних рекомендацій до «Програми виховання і навчання дітей від двох до семи років «Дитина». Відзначимо, що особливість методичних рекомендацій до Програми «Дитина», зокрема розділ «Гра – джерела радості, мудрості й добра» (автор Н. Кудикіна) полягає у спрямуванні педагогів на методику проведення творчих ігор та ігор з правилами на основі активізації всіх компонентів

пізнавальної діяльності: змістового, мотиваційного, процесуального, контрольної-оцінювального. Зокрема, автором уперше подана тематика й опис інтелектуальних ігор (наприклад, «Відгадай шахову фігуру за описом», «Розрізні картинки») [110].

Проаналізовані три варіанти комплексних програм, зміст яких розроблено українськими науковцями, містили окремий розділ з ігрової діяльності дітей дошкільного віку, який включав тематику і зміст, різноманітні види ігор, у тому числі й народних, як регіональних, так і загальнонаціональних, та відповідно до стану розвитку технічного прогресу й соціальних запитів – інтелектуальні. Завдання ігор орієнтовані на формування особистості дитини, врахування її вікових та індивідуальних особливостей. Знаковим є перша наукова спроба цілісно обґрунтувати методику організації творчих ігор та ігор з правилами у методичних рекомендаціях до програм «Малятко» та «Дитина».

Демократичні процеси розбудови держави в цілому та освітньої системи зокрема зумовили активізацію наукових пошуків, реалізацію педагогами власного бачення змісту дошкільної освіти й уможливили створення варіативних програм навчання й виховання дітей раннього і дошкільного віку, в яких були реалізовані різні підходи авторів до визначення змісту й засобів реалізації освітніх завдань. Це був суттєвий реформаторський крок у розвитку програмово-методичного забезпечення провідної діяльності дітей дошкільного віку – ігрової. Так, з 1991 по 1996 рр. ХХ ст. було створено близько 30 варіантів як загальних, так і регіональних програм у різних областях України («Українське дошкілля», «Ладки», «Зернятко», «Надія», «Ранній інтелектуальний розвиток дитини», «Веселка» та ін.), які не отримували грифи Міністерства освіти і науки України, але використовувались у практиці дошкільних навчальних закладів як регіональні та парціальні.

Враховуючи гуманістичну спрямованість навчально-виховного процесу, обґрунтовану необхідність формування морально-психологічних основ особистості дитини, ідею запровадження особистісно орієнтованого виховання, була створена нова комплексна регіональна програма навчання і виховання

дітей у дошкільних закладах «Українське дошкілля» (Управління освіти Львівської облдержадміністрації, 1999 р.).

Ця програма визначала завдання, зміст виховання та навчання дітей від 3 до 7 років. Навчально-виховний матеріал у документі розподілено за різними розділами, серед яких аналізуємо й розділ «Гра». У цьому розділі конкретизовано зміст діяльності, який включає види ігор (сюжетно-рольові, дидактичні, рухливі, будівельно-конструктивні), визначено завдання та надано перелік конкретних назв ігор з урахуванням віку дітей, що, безперечно, стало у пригоді молодим фахівцям, які не мають досвіду практичної роботи [349].

У другій половині 1990-х років ХХ ст. було підготовлено низку парціальних програм майже з кожного розділу загальної програми. Аналіз цього виду програм засвідчив, що у завданнях розкрито здебільшого результати експериментальних досліджень науковців або втілено досвід роботи практиків. Такими є програми А. Богуш [50]; А. Богуш, Г. Григоренко, В. Іжестойкова [350]; Е. Вільчковського [298]; Н. Денисенко [297]; Т. Степанової [331] та ін.

Гра як засіб, форма організації й метод навчання ввійшла до складу різних за спрямуванням програм. Так, відповідно до Закону України «Про мови в Україні» (28.10.1989 р. №8312-ХІ), [289] вітчизняними вченими було розроблено чотири варіанти парціальних програм з навчання дітей української мови: «Розвиток українського мовлення дошкільників», науковий керівник А. Богуш (1991) [50]; «Розвиток українського мовлення у дошкільників», наукові керівники: К. Стрюк, О. Кириченко; «Програма розвитку українського мовлення дітей для дошкільних закладів з російським мовним режимом», частина I, наукові керівники: О. Хорошковська, В. Мовчанюк (1991) [296]; «Програма з розвитку українського мовлення для дошкільних закладів з російським мовним режимом», частина II, наукові керівники: О. Хорошковська, Н. Кудикіна (1992) [296]; «Розвиток українського мовлення у дошкільників з українським мовним режимом», науковий керівник Н. Дзюбишина-Мельник (1991) [304]. Аналіз означених програм дав підстави наголосити, що завдання і методичні рекомендації до системи занять та добірки ігор, що висвітлені у цих

програмах з навчання дітей дошкільного віку української мови, розроблені з урахуванням принципу домінуючої ролі гри в ході навчання другої мови, де відповідно до мовних ліній (словник, звукова культура, граматична правильність, зв'язне мовлення) широко використовуються дидактичні ігри, ігрові вправи, ігрові ситуації, ігри, драматизації; у повсякденному житті – рухливі, народні, хороводні, сюжетно-рольові ігри, під час яких ознайомлюють дітей з національною українською культурою, літературою, традиціями й обрядами українського народу. Завдяки усім цим видам ігор відбувається засвоєння зразків української літературної мови [50, с. 3].

У 1993 р. вийшла парціальна програма «Мій рідний край, моя земля. Українське народознавство в дошкільному закладі». Її уклав колектив науковців Одеського педагогічного інституту імені К. Ушинського під науковим керівництвом А. Богуш. Ця програма доопрацьовувалась і перевидавалась п'ять разів [350]. Вказана програма побудована за регіональним принципом і включає розділ «Народні ігри».

Підсумовуючи вищезазначене, переконуємося, що у парціальних програмах була закладена україномовна та народознавча спрямованість, в них реалізовувався принцип домінуючої ролі гри, враховувалися вікові та індивідуальні особливості дитини.

Таким чином, маємо всі підстави для ствердження, що для етапу оновлення програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку, який розглядається, характерним є пріоритетність гри у системі дошкільної освіти як цілком природного та емоційно насиченого засобу і методу розвитку особистості дитини, як унікальної форми організації її життєдіяльності. Отже, як спільну ознаку комплексних, парціальних та регіональних програм відзначаємо національну спрямованість навчально-виховної роботи з дітьми дошкільного віку, ознайомлення дітей з народознавчими традиціями, народними іграми, як регіональними, так і загальнонаціональними. Варто відзначити, що активне створення комплексних, парціальних і регіональних програм для дошкільних закладів та методичних

рекомендацій до них засвідчує демократичні зміни, пріоритетність відновлення національних ігрових традицій у змісті ігрової діяльності дітей дошкільного віку.

З урахуванням цього Республіканським кабінетом при МО України було видано ряд методичних листів, навчально-методичних посібників з народознавства, – програм та методичної літератури, а саме: «Старшим дошкільникам про народні ремесла, звичаї та обряди, символи й обереги дому» (1992), «Ознайомлення дошкільників з народними звичаями та обрядами» (1993), «Український музичний фольклор та народні традиції в житті дошкільнят» (1992), «Історія України» (1992), «Чиста криниця» (1992), «Хрестоматія з народознавства для дітей дошкільного віку» (1992), що безпосередньо й опосередковано впливало на зміст підготовчої роботи до організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку та збагачувало її.

З огляду на вагоме місце народних ігор у навчально-виховному процесі дошкільних закладів, зусилля науковців були спрямовані на подальше дослідження методичних основ їх організації. Так, у 1992 р. вийшли книги В. Скуратівського, Н. Луцан «Народні ігри», О. Яницької «Українські народні рухливі ігри для дітей дошкільного віку» та ін. [332, с. 354–359]. Природа дитячої гри та її роль у психічному розвитку дитини; розвиток через гру трудових навичок і творчих здібностей дітей дошкільного віку – ці питання розглядаються в книзі Н. Михайленко, Н. Короткової «Як гратися з дитиною» (1991) [237].

Таким чином, до 1993 р., за образним визначенням О. Сухомлинської, «спостерігалось лавиноподібне виверження найрізноматніших програм» [336, с. 5], котрі розроблялися вітчизняними вченими, їхніми групами та колективами. Ці програми відповідали запитам системи дошкільного виховання на початку становлення незалежності України (1991–1993 рр.) та віддзеркалювали зміст ігрової діяльності дітей дошкільного віку. Як наслідок – дошкільні заклади й педагоги України відтепер були забезпечені вітчизняними програмами й методичними рекомендаціями, посібниками до них. На думку

Т. Степанової, «до 1993 р. завершилось програмотворення народознавчої та україномовної спрямованості» [332, с. 368]. У 1993 р. на замовлення Міністерства освіти України колективом учених було розроблено й опубліковано проект «Концепції дошкільного виховання в Україні» під редакцією Л. Артемової [188], в основі якого було прописано ідею розбудови національного дошкільного закладу. У «Вступному слові» зазначалося, що «є прагнення кожного цивілізованого народу мати свій національний дитячий садок, який забезпечує етнізацію особистості, тобто природне входження дитини в духовний світ і традиційне життя рідного народу, в культуру нації як складової загальнолюдської культури. Він будується на ґрунті загальнолюдських ідей гуманізму й демократизму, органічного взаємозв'язку народного й національного, збереження національних та прилучення до загальнолюдських цінностей, орієнтації на перспективу розвитку особистості» [188, с. 3].

Мета й завдання дошкільного виховання були спрямовані на формування основ духовності особистості та національно-духовне виховання [188]. Авторами проекту розкрито вихідні засади розбудови національного дошкільного закладу, що полягають у: збереженні національної психології, генотипу, який сформувався упродовж століть у певних природно-географічних та історичних умовах як сукупність спадкових психічних і фізичних структур, що передавалися нацією з покоління в покоління й зумовили її національний характер; оволодінні рідною мовою як найціннішим скарбом нації, плекання любові до материнського слова як першого й могутнього наставника людини, як найдієвішого вияву національної культури та історії, додержання статусу української мови відповідного до чинного закону про мови в Україні [188, с. 5]. З урахуванням зазначених основних засад у третьому розділі Концепції подавався зміст національного виховання і засоби, які мають застосовувати педагоги дошкільних закладів, працюючи за різними змістовими лініями («Рідна мова», «Природа рідного краю», «Рідна історія», «Державна і народна символіка», «Фольклор», «Національне мистецтво», «Народний календар»,

«Родинно-побутова культура», «Народні традиції»), серед яких виокремлена й змістова лінія «Гра та іграшка».

Ця змістова лінія відображає частину культури, її особливості й зміни, при цьому гра розглядається з двох позицій: а) у широкому розумінні (обряди, культи, мистецтво); б) у вузькому розумінні (ігри дітей, дорослих). Гра визначається авторами як невимушений спосіб залучення дітей до народних звичаїв і традицій, оскільки всі народні ритуали ґрунтуються на ігрових засадах. У змістовій лінії «Гра та іграшка» велика увага приділена народним іграм з правилами як засобу лагідного поводження з дітьми, прагнення їх порадувати, потішити, спонукати до звуконаслідування та емоційної виразності міміки й мови. Авторами ґрунтовно розкрито значення ігор і розваг з народною іграшкою та їх вплив на розвиток особистості дитини. Ґрунтуючись на аналізі змісту Концепції, зазначаємо, що в цьому документі чітко визначені завдання ігрової діяльності як ефективного засобу національного виховання дітей. Адже відновлення ігрових традицій є оптимальним засобом передачі культурного досвіду від покоління до покоління, зростання національної самосвідомості, спрямованої на відновлення національної культури в дитячому товаристві [188, с. 7–8].

У ході дослідження встановлено, що оновлення змісту програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку відбувалося стрімко завдяки демократичному поступу суспільства, відходу від «єдиного типового» підходу до виховання і навчання в закладах дошкільної освіти. Науковці й практики, враховуючи власні пошуки, досвід і надбання, отримали можливість вираження власного бачення змісту програм та методичних основ їх реалізації.

Відтак, з метою систематизації здобутків наукових колективів авторів, забезпечення базисної основи становлення і розвитку особистості дитини, наступності вимог стосовно всіх вікових періодів життєдіяльності дитини та з метою врахування Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття»), у якій вперше розглядалось питання щодо нагальної потреби

визначення базисного компонента дошкільної освіти, виникла необхідність стандартизації дошкільної освіти, що й стало причиною розробки Базового компонента дошкільної освіти в Україні [49].

Слід наголосити, що у цей період вперше в Україні відбулася знакова подія в галузі дошкільної освіти, а саме: 25 квітня 1998 р. на спільному засіданні Колегії Міністерства освіти України та АПН України затвердили Стандарти дошкільної освіти (Базовий компонент дошкільної освіти в Україні) (далі – Базовий компонент) [26, с. 6–9]. Керівник групи розробників зазначених стандартів О. Кононко наголошувала, що вперше «метою розробки Базового компонента стало визначення вимог до змісту, рівня, обсягу дошкільної освіти, встановлення норм, що узгоджують інтереси дитини й потреби суспільства стосовно освіченості особистості» [186, с. 3–6]. Таким чином, в останні роки ХХ ст. в Україні запроваджується стратегічно вагомий принцип навчально-виховної роботи – особистісно орієнтовний підхід, за яким можливості, здатності, здібності, бажання та інтереси дітей узгоджуються з потребами суспільства, а не навпаки. Зміст ігрової діяльності за Базовим компонентом спрямовувався на досягнення стандарту дошкільного рівня освіти, що забезпечувало основу цілісного розвитку особистості дитини, її інтересів, нахилів та особистісних потреб тощо [26, с. 6–9].

Починаючи з 1990-х років, наукові розвідки на теренах дошкільної педагогіки, зокрема у сфері ігрової діяльності дітей дошкільного віку, ґрунтуючись на здобутках плеяди вітчизняних та зарубіжних учених, здійснювалися з урахуванням динамічних змін у суспільстві та в системі освіти, визнання самоцінності дошкільного дитинства та міждіяльнісних інтеграційних процесів освітньо-виховного простору дошкільного навчального закладу. У той же час, докорінно змінилися акценти у дослідженнях науковців зазначеного етапу, де увага хоч і була прикута до вдосконалення організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку, однак перевага надавалась інтерактивній взаємодії дошкільників у спільній грі, залежності успішності формування взаємин від ефективності запровадження інноваційних підходів до організації

педагогічного процесу загалом; пошуку шляхів активізації самостійної діяльності дітей та зростання ролі їхньої активної діяльності [378].

Слід зазначити, що для I-го – етапу наукових пошуків та програмотворення (1991–2000 рр.), характерним було поглиблене дослідження методичного аспекту ігрової діяльності дітей дошкільного віку. Підтвердженням цього є дослідження питань організації ігрової діяльності Н. Кудикіною [199]; наукові пошуки К. Щербакової, яка розглядала гру як модель життя [378], Н. Короткової, Н. Михайленко, які особливу увагу звертали на використання гри для підготовки дітей до школи [237] та ін.

Як позитивний факт, що мав місце упродовж цього етапу, слід зазначити висвітлення досвіду запровадження змісту програм «Малютко» та «Дитина», у тому числі й щодо організації ігрової діяльності, працівниками дошкільних навчальних закладів на сторінках журналів «Дошкільне виховання», «Палітра педагога» та ін. Таким чином, забезпечувалося розповсюдження передового педагогічного досвіду, напрацювань і творчих здобутків педагогічних колективів.

Підсумовуючи результати аналізу, виокремлюємо характерну особливість I-го етапу наукових пошуків та програмотворення (1991–2000 рр.) – це створення нової нормативної бази системи дошкільної освіти на основі зміни ідеології, концептуальних підходів до організації виховання та навчання дошкільників. Зміни стосувалися й організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку, що прослідковується через активне оновлення змісту й структури програм та методичних рекомендацій, підручників і посібників створених у контексті національно-культурного відродження України.

Для 2-го етапу – стандартизації дошкільної освіти в Україні (2001–2012 рр.) характерним було переосмислення наявного науково-теоретичного потенціалу ігрової діяльності та його відображення у програмово-методичному забезпеченні ігрової діяльності дітей дошкільного віку з позицій гуманістичної парадигми освіти.

Початок ХХІ ст. збігся із глобалізаційними процесами в суспільстві і ознаменувався входженням України в європейський освітній простір. Цей етап характеризується динамічністю змін соціально-економічного розвитку, що зумовили необхідність подальшого розвитку системи освіти та визначення принципово нових підходів до її змісту й методів виховання. Це сприяло розробці нових ідей, положень, технологій навчання, виховання й розвитку особистості дитини. Досліджуваний період ознаменувався прийняттям законів України «Про дошкільну освіту» (2001), Постанови Кабінету Міністрів України «Положення про дошкільний навчальний заклад» (2003), Наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Примірного статуту дошкільного навчального закладу» (2003).

Усі ці законодавчо-нормативні документи визначали стратегічні напрями й перспективи розвитку дошкільної освіти. Відповідно до означеної нормативної бази були розроблені інструктивно-методичні рекомендації та методичні листи МОН України, що конкретизували шляхи організації ігрової діяльності в дошкільних навчальних закладах [285, с. 3–6].

Уперше в Україні було прийнято Закон України «Про дошкільну освіту» від 11.07.2001 № 2628–III [285, с. 5]. Цей Закон визначав правові, організаційні та фінансові засади функціонування й розвитку системи дошкільної освіти, яка забезпечує розвиток, виховання і навчання дитини, ґрунтується на поєднанні сімейного та суспільного виховання, досягненнях вітчизняної науки, надбаннях світового педагогічного досвіду, сприяє формуванню цінностей демократичного правового суспільства в Україні.

У Законі України «Про дошкільну освіту» в ст. 4 подано обґрунтування сутності дошкільної освіти, яка є обов'язковою первинною складовою частиною системи безперервної освіти в Україні [285, с. 5]. У цій самій статті Закону визначено, що дошкільна освіта – це цілісний процес, спрямований на забезпечення різнобічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних

особливостей, культурних потреб; формування у дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду [285].

Метою дошкільної освіти було визнано формування бази особистісної культури дитини через відкриття нею світу в його цілісності та різноманітності. Основними завданнями дошкільної освіти виступили: забезпечення права дитини на доступність і безоплатність здобуття дошкільної освіти; забезпечення необхідних умов функціонування й розвитку системи дошкільної освіти; визначення змісту дошкільної освіти; визначення органів управління дошкільною освітою та їх повноважень; визначення прав та обов'язків учасників навчально-виховного процесу, встановлення відповідальності за порушення законодавства про дошкільну освіту; створення умов для благодійної діяльності у сфері дошкільної освіти [285].

Відзначимо, що вперше у Законі «Про дошкільну освіту», у ст. 11 «Дошкільний навчальний заклад та його повноваження», п. 1 узаконено нову назву «дошкільний навчальний заклад» на зміну попередньої назви «дошкільний заклад», тобто було додано слово «навчальний» і визначено його повноваження (навчальний заклад, що забезпечує реалізацію права дитини на здобуття дошкільної освіти, її фізичний, розумовий і духовний розвиток, соціальну адаптацію та готовність продовжувати освіту).

Пріоритетні напрями розвитку освіти і науки в Україні (доступна якісна освіта, формування духовності, демократизація освіти, соціальний захист учасників навчально-виховного процесу, інноваційний розвиток) знайшли відображення у «Концепції розвитку дошкільної освіти на 2010-2016 рр.: проект» (2008), що ґрунтується на наукових засадах та ідеї національного відродження [189, с. 2–7]. Вагомим здобутком того часу стало визначення національних пріоритетів дошкільної освіти: виховання здорової та життєво компетентної особистості; забезпечення якісної і доступної дошкільної освіти; широке розповсюдження пізнавальної інформації з питань розвитку й виховання дошкільників та передових педагогічних технологій серед батьків і громадськості [189, с. 2–7].

Починаючи з 2010 р., питання дошкільної освіти обговорювалися на найвищих рівнях державної влади. Знаковою подією того часу стало проведення у м. Києві першого Всеукраїнського з'їзду педагогічних працівників дошкільної освіти (05.11.2010 р.), на якому ухвалено концепцію Державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року [187].

Система ідей і положень, що визначають модернізацію дошкільної освіти на основі створення повноцінної правової бази, розвитку стратегічних наукових досліджень у галузі дошкільної освіти, нового педагогічного мислення, викладена в концепції Державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року. У ній, зокрема, зазначалось, що стратегія дошкільної освіти повинна відповідати прийнятій у світі та визнаній в Україні гуманістичній парадигмі, що втілюється через пріоритетність завдань гармонійного розвитку, самоцінності дошкільного дитинства та розширення життєвого простору дошкільника [187, с. 3–4].

Відстоювання позиції компетентнісного підходу у вихованні дітей дошкільного віку прослідковуємо у працях А. Богуш, І. Беха, О. Зайцевої, О. Кононко та ряду інших. Під керівництвом О. Кононко колектив авторів створив інноваційну базову програму «Я у Світі», яка впродовж 2004–2005 рр. проходила апробацію в дошкільних навчальних закладах, а 21 березня 2008 р. була схвалена Колегією Міністерства освіти і науки України та затверджена Наказом МОНУ від 29.01.2009 р. № 41 (згідно з цим наказом дошкільні навчальні заклади розпочинали поетапну роботу за новою програмою з урахуванням можливостей кожного закладу) [25].

Слід зазначити принципову відмінність цієї програми від комплексних та регіональних програм, що розроблялися в період, який розглядається. Структура та зміст програми «Я у Світі» носять концептуальний, інноваційний характер, відображає особливе бачення науковцями змісту дошкільної освіти та компонентів діяльності.

Авторами програми започатковано цілісний ціннісний підхід до формування дитячої особистості, для реалізації якого виокремлено лінії розвитку дошкільника, серед яких також є ігрова. Основні показники зрілих форм активності дитини молодшого та старшого дошкільного віку вміщено у сфері життєдіяльності «Природа», «Культура», «Люди», «Я Сам» [25].

Виділяючи «Світ гри» як одну із субсфер сфери «Культура», програма «Я у Світі» привертає увагу педагогів до необхідності повернути ігровій діяльності її провідне місце в життєдіяльності дитини зазначеного віку, актуалізує необхідність уточнити ті особистісні характеристики дошкільника, які пов'язані з розвитком ігрової діяльності та які засвідчують компетентність дитини в царині цієї діяльності [25]. Особливим є те, що в старшому дошкільному віці поряд із сюжетно-рольовою грою як провідною діяльністю дедалі більшого значення набувають інші види творчої гри, ігри з правилами (рухливі з елементами спорту, дидактичні, пізнавальні, хороводні, українські народні, найпростіші інтелектуальні ігри – загадки, кросворди, танграми, анаграми, ребуси, криптограми, шахи, комп'ютерні ігри тощо). Домірна представленість у побуті дитини шостого-сьомого років життя доступних їй віку форм творчих ігор, їх зв'язок з реаліями сучасності та сферами життєдіяльності – це запорука повноцінного становлення компетентності особистості на етапі старшого дошкільного віку. Базова програма «Я у Світі» створила простір для творчого використання різних педагогічних технологій, сприяла проявам творчості й гнучкості педагога стосовно дитини [25].

Незважаючи на те, що в цілому інноваційна базова програма містить зміст освіти, у тому числі й ігрової діяльності, її структура настільки специфічна, що важко виокремити детальний зміст ігрової діяльності дітей різних вікових груп. Будучи ґрунтовним концептуальним доробком, ця програма містить загальні рекомендації й підходи щодо організації життєдіяльності дітей дошкільного віку. Проте деталізувати зміст цього документа за звичними видами діяльності дитини, зокрема й ігровою діяльністю, досить складно. Практика функціонування цієї програми свідчить

про значні труднощі в її реалізації в освітньому процесі дошкільних навчальних закладів, що пов'язані насамперед з плануванням роботи з дітьми молодшої, середньої та старшої груп, оскільки зміст роботи у програмі спрямований на дві групи дітей: молодшого та старшого дошкільного віку.

За період дії чинного Базового компонента дошкільної освіти (з 1999 по 2011 рр.) в освітянському просторі України відбулися істотні зміни, серед яких:

- забезпечення реалізації принципу дитиноцентризму;
- парадигмальні зміни від знанневої моделі освіти до особистісно зорієнтованої, «центрованої на світі дитинства» із збереженням його унікальності, самоцінності, неповторності;
- спрямованість на забезпечення наступності змістових ліній дошкільної і початкової ланок освіти з метою безкризового розвитку дітей у новій для них соціальній ситуації – шкільному навчанні;
- усталення принципу варіативності програмово-методичного забезпечення Державних стандартів освіти та компетентнісного підходу, що якнайповніше віддзеркалює сутність модернізації цих процесів у сфері освіти. Усе це стало підґрунтям для оновлення Базового компонента дошкільної освіти (2012) [52, с. 20].

Позитивом є той факт, що оновлений Базовий компонент дошкільної освіти (2012) як державний стандарт діяльності першої освітньої ланки в Україні декларує спрямованість уваги педагога на організацію життєдіяльності дітей з урахуванням завдань, висвітлених у освітніх змістових лініях вказаного документу, включених до інваріантної та варіативних складових, що дає змогу забезпечити належний рівень соціально-особистісного розвитку дошкільників.

Варто зазначити, що у редакції Базового компонента дошкільної освіти 2012 р. вперше виокремлено в самостійну освітню лінію розділ, який має назву «Гра дитини». Проаналізований у попередніх розділах матеріал дозволяє визначити, що цей документ є першим в історії програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку, у якому гра набула самобутнього, пріоритетного статусу. Зміст цього розділу спрямований на

формування у дітей творчих здібностей, самостійності, ініціативності, організованості, формування сталого інтересу до пізнання довкілля та реалізації себе в ньому. У змісті розділу наголошено, що гра забезпечує задоволення ігрових уподобань кожної дитини, сприяє виникненню дружніх, партнерських стосунків та ігрових об'єднань за інтересами, спонукає до обміну думками, оцінювання себе й інших, заохочує до імпровізації, висловлювання власних оцінно-етичних суджень [27, с. 43–64].

Уперше в нормативному документі освітня лінія «Гра дитини» завершується узагальнено визначеним результатом освітньої роботи. Мова йде про сформованість ігрової компетенції, тобто вправність дитини в основному виді своєї діяльності. Сутність її полягає у зацікавленому ставленні до ігрової діяльності, використанні власного досвіду для створення ігрових задумів; реалізації в них своїх пізнавальних, соціальних, моральних, естетичних потреб; відтворенні знань та моральних уявлень, задоволенні інтересів щодо довкілля, творчому відображенні діяльності, взаємин дорослих, реальні та уявлювані події, ситуації у власній грі; активному відтворенні дитиною своїх життєвих вражень у рольовій грі з використанням виразних засобів; самостійній реалізації власних ігрових задумів, виборі гри, іграшок; участі у різних видах ігор: сюжетно-рольових, конструкторсько-будівельних, дидактичних, словесних, настільно-друкованих, рухливих зі співом і діалогом, режисерських, театралізованих, українських народних іграх; грі на самоті, об'єднанні з однолітками на основі ігрового задуму, рольової взаємодії, особистих уподобань; дотриманні рольових способів поведінки, норм та етикету спілкування [27, с. 43–64].

Таким чином, маємо всі підстави стверджувати, що зміст освітньої лінії «Гра дитини» розроблено відповідно до визначених цим документом мети й завдань ігрової діяльності. Заслугує на увагу доступність викладу матеріалу, поданого у вигляді таблиці, де чітко й лаконічно представлені зміст і результати освітньої роботи педагогів з організації ігрової діяльності дітей.

У контексті реалізації вимог оновленої редакції Базового компонента дошкільної освіти були створені та оновлені комплексні додаткові програми загальноукраїнського рівня, зокрема: «Дитина в дошкільні роки» (науковий керівник К. Крутій), «Дитина» (наукові керівники О. Проскура, Л. Кочина, В. Кузьменко, Н. Кудикіна), «Впевнений старт» (керівник Т. Панасюк), «Українське дошкілля» (науковий керівник О. Білан) [113; 115; 300; 301].

Зокрема, у комплексній освітній програмі «Дитина в дошкільні роки», рекомендована Міністерством освіти і науки України (лист №1/11-1178 від 8 грудня 2010 р.), змістове наповнення програми диференційовано за роками життя дитини та розподілено на інваріантну (обов'язкову) та варіативну (додаткову) частини, що дає змогу уникнути фізичних та психічних перевантажень дітей, орієнтує дошкільні заклади та сім'ї на Державний освітній стандарт і визначає обсяги виходу за його межі з урахуванням інтересів, бажань, нахилів дітей, запиту батьків і конкретних умов діяльності дошкільних навчальних закладів, інших соціальних інституцій, які надаватимуть освітні послуги. Зміст цієї програми систематизовано за чотирма розділами. Структурною складовою розділу «Розвиток особистості» є напрям «Ігрова діяльність», віднесений до варіативної частини. В основу програми, і зокрема напряму «Ігрова діяльність», покладено концепцію психологічного віку як етапу, стадії дитячого розвитку, що характеризується своєрідною структурою й динамікою та на кінець старшого дошкільного віку передбачає:

- формування у творчих іграх уявлень про довкілля («Створення фонду “Хочу”»), тобто залучення дитини до системи вироблених людством цінностей; формування основ ціннісного ставлення до дійсності; організацію умов для її духовного зростання; збагачення ігрового досвіду в сюжетно-рольових, театралізованих іграх та іграх з правилами;

- вміння самостійно організувати змістові творчі (сюжетно-рольові ігри, театралізовані) ігри; усвідомлювати доцільність виконання правил для реалізації ігрового задуму, використовувати різні форми гри та ігри за правилами (дидактичні, народні, електронні, комп'ютерні тощо); в іграх з

правилами – самостійно організовувати ігри, об'єднуватися в невеличкі групи (2-4 дитини); творчо і самостійно вирішувати ігрове завдання, контролювати як свої, так і чужі дії у грі відповідно до правил. Також дитина може у творчих іграх, зокрема сюжетно-рольових, самостійно використовувати різні джерела (екскурсії, художню літературу, фільми, життєвий досвід) у створенні та реалізації ігрових задумів; відтворювати взятую на себе роль, вступати в рольову взаємодію з іншими персонажами чи учасниками гри; вільно використовувати різні засоби ігрового заміщення (дії з реалістичними та умовними іграшками, предметами-замісниками, виразні жести, слова тощо); використовувати різні зображувальні засоби в театралізованих іграх: міміку, жести, виразну мову, рухи тіла; в іграх з правилами – свідомо використовувати правила черговості й різних типів жеребкування під час організації гри та вибору ведучого; прагнути виграти в грі; пояснити зміст і правила гри одноліткам; самостійно оцінювати свої дії та дії інших дітей;

- основні психологічні досягнення дитини, що свідчать про розвиток її психіки, самосвідомості, особистості – «Показники компетенції дитини», тобто обов'язковий мінімум набору елементарних знань, уявлень, практичних умінь і навичок у творчих іграх (сюжетно-рольових), які передбачають здатність змістовно гратися наодинці; дитина може об'єднуватися в грі на основі особистих уподобань, ігрового задуму; уміє самостійно розгорнути гру, творчо відобразити діяльність та взаємини дорослих; дотримується рольових способів поведінки, етичних норм спілкування; взаємодіє з партнерами в ході гри, підкоряється правилам; свідомо використовує для розгортання сюжету іграшки-замісники, саморобки, предмети, творчо використовує предметно-ігрове середовище для реалізації задумів; самостійно знаходить засоби вирішення конструктивних завдань; вільно грається в різноманітні ігри; у театралізованих іграх дитина демонструє набуття навичок з таких показників компетенції: розподіляє ролі в грі, якісно їх виконує, імпровізує; володіє прийомами ляльководіння; володіє навичками театральної культури (знає назву театру, театральні професії, правила поведінки в театрі); відображає отримані

враження (від художньої літератури, театральних вистав, від навколишнього життя) в самостійній театралізованій діяльності, включає інсценування в сюжетно-рольові ігри; самостійно обирає засоби художньої виразності стосовно передачі образу; показники компетенції дитини в іграх з правилами: самостійно організовує ігри з однолітками; виконує правила гри як обов'язкові; підкоряється в грі вимогам гравців; прагне виграти; виконує ролі ведучого, погоджує свої дії з діями партнерів; має адекватну самооцінку [113, с. 142–144].

У зв'язку з прийняттям Закону України від 06.07.2010 р. № 2442–VI «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу», розробленням Державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року, постала проблема надання обов'язкової дошкільної освіти всім дітям, які досягли п'ятирічного віку. Для її розв'язання передбачалося запровадження різних форм охоплення дітей дошкільною освітою, зокрема через організацію груп повного або короткотривалого перебування у дошкільних навчальних закладах різних типів і форм власності, з різним режимом роботи, у тому числі сезонним, а також груп підготовки до школи при загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладах, соціально-педагогічного патронату тощо. Вказується також, що, враховуючи різну періодичність, тривалість охоплення дітей організованими освітніми впливами в умовах тієї чи іншої форми здобуття дошкільної освіти, необхідно диференціювати обсяги розвивальних, виховних, навчальних завдань освітньої роботи з дітьми старшого дошкільного віку.

У комплексній програмі розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» (2012) відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту» втілено вимоги щодо рівня розвиненості, вихованості, навченості дітей дошкільного віку, які визначаються на основі Базового компонента дошкільної освіти України [301]. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» відображала запити практиків та, враховуючи кращі на цей період теоретичні й методичні рекомендації, пропонувала орієнтири змістового

наповнення освітньої роботи з дітьми, націлювала педагогів і батьків на особистісний розвиток дітей за основними напрямками, робила окремий акцент на ігровій діяльності – провідному виді діяльності для всього дошкільного дитинства, незамінному засобі розвитку дітей. Саме таким підходом зумовлена структура програми. Основний програмовий зміст упорядковано за розділами: «Фізичний розвиток», «Пізнавальний розвиток», «Мовленнєвий розвиток», «Художньо-естетичний розвиток», «Ігрова діяльність». У кожному розділі окреслюються ключові освітні завдання, надаються поради батькам стосовно організації спільного буття дорослих та дітей і визначаються показники розвитку дітей [301].

У розділі «Ігрова діяльність» акцентується на грі як найбільш відповідній дошкільному дитинству формі організації життєдіяльності, ефективному методі й засобі реалізації освітніх завдань з усіх напрямів розвитку особистості дитини. В освітніх завданнях врахована специфіка впливу на старших дошкільників різних видів ігор (творчих, з правилами), а саме, рекомендується: створити умови для вільної самостійної ігрової діяльності дітей; використовувати різні види ігор, навчати розрізняти їх за змістом, характерними особливостями; стимулювати й заохочувати прагнення дітей відображати своє ставлення до дійсності в грі; створювати передумови розвитку сюжетно-рольової гри; допомагати дітям опановувати способами рольової поведінки – встановлювати множинні зв'язки ролей, легко переходити від однієї ролі до іншої тощо; граючись з дитиною, активізувати її уяву і стимулювати творчість шляхом включення в один сюжет реальних і вигаданих персонажів; спонукати дітей до ігор-фантазій, у процесі яких вони можуть «діяти» лише в мовному плані, зі схваленням ставитися до включення в сюжет гри; сприяти виникненню в грі дружніх, партнерських відносин та ігрових об'єднань за інтересами [301].

Пріоритетне місце у цьому розділі програми «Впевнений старт» відведено сюжетно-рольовій грі з огляду на її особливе значення, потенційні можливості для особистісного зростання старшого дошкільника. Цінним є те,

що перелік ігор педагог визначає на власний розсуд, самостійно, з урахуванням інтересів дітей [301].

Розроблені педагогічні поради батькам щодо вибору іграшок для дітей, що спрямовані на формування у батьків вмінь: купити ті ігри й іграшки, які є педагогічно цінними у даному віці, не мають негативного впливу на психіку й розвиток дітей; виготовляти власноручно разом з дітьми ігри та іграшки, пропонувати їх для ігор дітям, гратися разом з ними; цікавитись досвідом інших батьків щодо виготовлення іграшок власними руками, використовувати цей досвід у сімейному колі; спонукати самостійність дитини у виборі ігор та іграшок; читати й обговорювати сюжети казок, характери героїв, навчати дітей творчо відображати реальні життєві та казкові ситуації; влаштовувати вдома театральні вистави за змістом прочитаного, баченого або вигаданого сюжету; оберегати дітей від ігор та іграшок, пов'язаних з проявом агресії, жорстокості, тих, які можуть спровокувати аморальні вчинки [301].

У додатках до цього розділу рекомендуються різні види ігор для роботи з дітьми: сюжетно-рольова гра, дидактична гра, бізнес-клуб, ярмарка, лото, гра-презентація, гра-стратегія, задачі-головоломки, гра-етюд, логічні задачі, кросворди, ребуси, шаради, логічна розминка, розмірковування вголос, логічні ланцюжки, екологічні стежини, пазли, складанки, плутанина, домальовки, олімпіади, креслення, фокуси, брейн-ринг, танаграм, Колумбове яйце, Піфагор, «перевір себе», робота з енциклопедією, проблемні ситуації, КІТ (креативно-інтелектуальний тренінг), диктант, фотографічні малюнки, вистави, перфокартки, «Клуб допитливих», математичні вузлики, гра-експеримент, виставки, складання творчих розповідей, ігротека, гра-аукціон, виготовлення моделі, створення альбому, книжки з дитячих робіт тощо, складання листа, складання твору-роздуму, спонтанний танок, складання пам'ятки, складання збірки дитячих розповідей, «тлумачний словничок», гра-інтерв'ю, складання «дитячого паспорта», книга скарг, маршрутна гра, вікторини, «екран спостережень», обговорення проектів, режисерські ігри, творчі ігри, моделювання середовища для об'єкта, «ігротека словотворчості», витівниці-

небилиці, дизайн, хвилинка творчих роздумів, хвилинки фантазії, «школа ейдетики», «Клуб веселих і кмітливих», «центр творчості», «екскурсійне бюро» [301].

Таким чином, зміст додаткової комплексної програми розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт», зокрема розділу «Ігрова діяльність», спрямований на створення різноманітної ігрової діяльності за видами, формою, змістом, що виступає критеріальною оцінкою як емоційного благополуччя життя дитини, так психологічно оптимальної атмосфери організації життєдіяльності дитини.

У відповідності до сучасних вимог змісту розділу «Ігрова діяльність» програми розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт», авторами (Т. Маценко, В. Сухар, Н. Юрченко) укладено ряд посібників: «Дитяча ігротека для дошкільників 5-6 років»; «Дидактичні ігри для майбутнього першокласника»; «Ігрова діяльність старших дошкільників» для вихователів ДНЗ. У контексті визнання обов'язкової дошкільної освіти для дітей п'ятирічного віку ці посібники допоможуть вихователям реалізувати теоретичні та методичні засади організації ігрової діяльності дітей п'ятирічного віку. У зазначених посібниках містяться добірки різноманітних ігор для дітей шестирічного віку, які сприяють розвитку пізнавальної та рухової активності дошкільників, їх емоційно-вольових якостей. Саме ці якості допомагають дітям використовувати отриманий досвід у підготовці до шкільного життя.

У 2012 р. побачило світ третє видання комплексної «Програми виховання і навчання дітей від 2 до 7 років «Дитина», про яку мова вже йшла вище. Встановлено, що Програма «Дитина» ґрунтовно доопрацьована співробітниками Київського університету імені Бориса Грінченка (наукові керівники проекту О. Огнев'юк та К. Волинець; наукові керівники О. Проскура, Л. Кочина, В. Кузьменко, Н. Кудикіна) та доповнена відповідно до вимог сучасності, відповідає Базовому компоненту дошкільної освіти. У змісті доопрацювань, які досить значні та суттєві, викладено інформацію

оптимального обсягу та відповідну віковим можливостям дітей дошкільного віку, враховані сучасні тенденції розвитку дошкільної освіти [115].

В оновленій Програмі виховання і навчання дітей від двох до семи років «Дитина» уперше в підрозділі «Граючись, зростаємо» закладено основи компетентнісного підходу, описано, яким чином ігрова діяльність як провідна має впливати на розвиток ключових компетенцій дитини [115]. В освітніх завданнях виокремлено творчі ігри та ігри з правилами, у яких діти відповідно до вікових особливостей привчаються до спільних дій, набувають умінь товаришувати, дружити, помічати й розуміти один одного, підтримувати, допомагати, творчо себе реалізовувати; інші ігри мають дидактичне спрямування, під керівництвом педагога вони сприяють оволодінню мовою, математичним змістом, закріплюють знання про навколишній світ, вправляють у рухах тощо; розкрито умови успішної педагогічної роботи з врахуванням світогляду дітей через педагогічні методи й форми роботи з дітьми кожної вікової групи; у змісті педагогічної роботи рекомендовано ігри двох системоутворювальних груп (творчі та ігри з правилами) з ускладненням для кожної вікової групи: за змістом, за тематикою, за видами ігор, зокрема ігри з правилами (інтелектуальні та комп'ютерні ігри у розділах «Дослідники, чомусики» (середня група) та «Наша старша група») [115].

Особливе місце в Програмі «Дитина» у підрозділі «Граючись, зростаємо» у вихованні дітей дошкільного віку посідають народні ігри як універсальна скарбниця духовних надбань народу. Народні ігри розроблено за науково обґрунтованою класифікацією українських народних ігор (за Н. Кудикіною) та визначено місце традиційних дитячих ігор малих форм. Ігри розподілено на такі види: лічилки, скоромовки, заклички, примовки, небилиці, мирилки, дражнилки, звуконаслідування, жеребкування, забавлянки тощо; календарно-обрядові (веснянки, купальські та жнивварські хороводи, щедрівки, колядки). Позитивним є те, що зазначена орієнтовна тематика різних видів ігор відповідає віковим особливостям дітей.

Означено й розвивально-ігрове середовище відповідно до різного віку дітей; обґрунтовано рекомендації для батьків (рубрика «У родинному колі») у яких наголошується на змінюваних вікових особливостях дітей, наприклад, батькам пропонується разом з дітьми гратися в різні види ігор; варіювати, поступово ускладнювати сюжети ігор, збагачувати враження про навколишнє середовище. У Програмі «Дитина» також зазначено показники компетентності дітей, надані характеристики дітей з особливими потребами та дітей, які потребують особливої уваги. Відповідно до поданих характеристик вказані методи й форми роботи з такими дітьми, розкрито можливості опанування ними програми [115].

Методичним забезпеченням до Програми виховання і навчання дітей від двох до семи років «Дитина» є початково-методичний посібник «Ігрова діяльність у дошкільній освіті п'ятирічних дітей (педагогічний супровід до програми «Дитина»), який укладено з урахуванням сучасних тенденцій у галузі дошкільної освіти, зокрема положення Міністерства освіти і науки щодо внесення змін до Закону України «Про дошкільну освіту» (2628-14) №2442-VI від 6 липня 2010 р. у частині забезпечення обов'язковості здобуття дошкільної освіти п'ятирічного віку. Необхідність видання цього навчально-методичного посібника викликана також тим, що внесення змін до законодавства у галузі освіти потребує методичного забезпечення щодо здобуття дошкільної освіти п'ятирічними дітьми.

У зв'язку з цим авторським колективом (Г. Беленька, В. Вертугіна, Ю. Волинець, С. Довбня, Л. Гаращенко, І. Карабаєва, О. Коваленко, Н. Кудикіна, О. Мартинчук, М. Машовець, А. Пасічник, О. Половіна та ін.) запропоновано сучасний погляд на використання ігрової діяльності в навчально-виховному процесі дошкільного навчального закладу, який сприятиме формуванню особистості дитини, розвитку її творчих здібностей, набуттю нею соціального досвіду, вміння перебувати у колективі, що сприятиме психологічній підготовці дитини до майбутнього навчання в школі; подано рекомендації щодо методики керівництва ігровою діяльністю

п'ятирічних дітей; розміщено підбір авторських, сучасних дидактичних ігор з розкриттям їх змісту у відповідності до програмових завдань розділу «Граючись, зростаємо» програми «Дитина» [122. с. 3-4].

Комплексна регіональна програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля», подаючи освітні завдання крізь призму Базового компонента дошкільної освіти й Державної базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» за основними лініями розвитку, розширює змістовий компонент ігрової діяльності з дітьми раннього, молодшого і старшого дошкільного віку за рахунок розкриття етнічних, історичних, соціокультурних особливостей Західного регіону України [300].

Вивчення й аналіз сучасних програм у контексті оновленого Базового компонента дошкільної освіти дали можливість виділити у програмотворчому просторі загальні умови розвитку змісту ігрової діяльності дітей дошкільного віку, як-от:

- особистість дитини – центральна фігура в освітньому процесі;
- відповідність змісту ігрової діяльності особливостям дітей та специфіці їхнього розвитку в різні періоди дошкільного дитинства;
- визнання ігрової діяльності як базисної основи, що впливає на розвиток ключових компетенцій дитини дошкільного віку;
- модернізація видів ігор як інноваційний шлях у забезпеченні ігрової діяльності освітнього процесу в дошкільних навчальних закладах.

Саме на початку XXI ст. спостерігається посилена увага до проблем формування суспільної спрямованості дитини дошкільного віку у грі, розвитку моральних стосунків у творчих іграх тощо. Науковий пошук (Н. Гавриш, Г. Григоренко, Н. Захарова, С. Ладивір, І. Карабаєва, К. Карасьова, Н. Кудикіна, О. Тельчарова, А. Сазонова, К. Щербакова) спрямовувався на оновлення змісту програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності, який буде здійснюватися з урахуванням видових особливостей ігор, створення розвивально-виховного ігрового середовища, сприяння ефективному функціонуванню всіх структурних компонентів гри та шляхом продуктивного

педагогічного супроводу ігрової діяльності, виходячи з актуальних потреб дітей дошкільного віку.

Слід зазначити, що для 2-го етапу (2001–2012 рр.) – стандартизації дошкільної освіти було характерним розроблення тематичних збірників, наприклад, «Збірник ігор для дошкільнят» (2005) за ред. Т. Вороніної [159]; навчальних посібників, наприклад: «Сюжетно-рольова творча гра. Середня група» (2008) за ред. С. Якименко [338]; «Ігрова скарбничка. Дидактичні ігри для дошкільників» (2010) [172]; К. Карасьова «Світ дитячої гри» (2010) [177]; К. Крутій «Скарбничка ігор для розумних батьків і кмітливих дітлахів» (2010) [198] та ін. з інноваційними підходами до проблеми організації творчих ігор та ігор з правилами дітей дошкільного віку. Це давало можливість педагогам і батькам дітей дошкільного віку цілеспрямовано використовувати програмово-методичне забезпечення для вирішення завдань виховання і навчання дошкільників засобами гри.

Отже, підсумовуючи результати наукового аналізу, зазначаємо: провідними чинниками, що впливали на особливості модернізації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в другому періоді незалежної України (1991–2012 рр.) – були: зміни в політичному, соціально-економічному та організаційно-педагогічному розвитку держави, а саме: оновлення змісту дошкільної освіти шляхом програмотворення (розробка комплексних, додаткових і регіональних програм) та створення Базового компонента як першого Державного стандарту дошкільної освіти України; орієнтація дошкільної освіти на цілісний загальний розвиток дитини у контексті гуманістичної парадигми; спрямованість наукових пошуків на формування компетентності дитини, визначення шляхів засвоєння дитиною практичного досвіду та визнання дитини як суб'єкта власної активності; забезпечення умов для ігрової діяльності дитини, у яких реалізуються її фізичний, психологічний та соціальний потенціал.

Важливим здобутком періоду є оновлення змісту Базового компонента дошкільної освіти в Україні (2012), що визначає вимоги до змісту, рівня й

обсягу дошкільної освіти з метою забезпечення входження дитини у суспільство, формування ігрової компетенції на основі врахування особистісно орієнтованого підходу до дітей дошкільного віку.

Таким чином, другий період незалежної України (1991–2012 рр.) – характеризується модернізацією програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дошкільної освіти з урахуванням змін, а саме: динамічного розвитку дошкільної освіти, утвердження нової системи цінностей, оновленої законодавчо-правової основи на національному ґрунті, наукових пошуків та гуманістичного принципу дитиноцентризму в розвитку дитини.

З'ясування змін і закономірностей розвитку програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку може слугувати методологічною основою модернізації дошкільної освіти. Зміни в програмово-методичному забезпеченні ігрової діяльності дітей дошкільного віку відбулися відповідно до вимог часу, не зачіпаючи основ, сталих і таких, що виправдали себе, основних програмових положень, збагативши їх новими, прогресивними ідеями.

3.2. Впровадження програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в освітній процес дошкільних навчальних закладів

Другий період – незалежної України (1991–2012 рр.) – ознаменований переходом до утвердження нової системи цінностей в суспільстві, створенням національно зорієнтованої законодавчо-правової основи системи освіти, програмотворенням змісту дошкільної освіти спрямованої на розвиток особистості дитини, впровадженням компетентнісної парадигми. Нові пріоритети й цінності мали вплив на впровадження програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в сучасну педагогічну практику дошкільних навчальних закладів.

Концептуальні положення дошкільної освіти, впровадження програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в сучасну педагогічну практику, удосконалення фахової майстерності вихователів у нових соціально-економічних умовах обґрунтовано у наукових працях провідних вітчизняних дослідників Л. Артемової [11], Г. Беленької [37], А. Богуш [49], О. Кононко [186], Т. Поніманської [278], Н. Кудикіної [200] та ін.

Цінними для нашої роботи є обґрунтовані в науковому доробку І. Зязюна напрями впровадження результатів наукових досліджень в освітню практику [163], зокрема такі:

- підготовка аналітичних матеріалів і доповідних записок щодо шляхів підвищення якості освіти за матеріалами проведених досліджень;
- підготовка підручників, навчально-методичних посібників, методичних рекомендацій;
- видання різного виду наукових, науково-методичних праць (монографії, посібники, довідники, статті, звіти, інформації тощо) в загальнонаціональних і регіональних журналах, збірниках, газетах; у зарубіжних виданнях;
- інформаційні повідомлення з використання інтернет-технологій (сайти, електронні журнали, портали);
- організація й участь у масових заходах: проведення конференцій, семінарів з упровадження результатів наукових досліджень, круглих столів, виставок, прес-конференцій, симпозіумів, форумів, майстер-класів, тренінгів тощо [163, с. 8–13].

Урахування наукових доробків Л. Артемової [11], А. Богуш [49], О. Кононко [186], Т. Поніманської [278], Н. Кудикіної [200], І. Зязюна [163] та узагальненого передового досвіду дошкільних навчальних закладів (№ 4 «Волошка» м. Умані Черкаської обл.; № 1 «Дзвіночок» м. Шостки Сумської обл., с. Доброводи Уманського р-ну Черкаської обл. та ін.) й окремих педагогів (З. Бондарчук, вихователь-методист ДНЗ «Веселка» м. Володарськ-

Волинського Житомирської обл.; О. Олійник, вихователь ДНЗ № 4 м. Тальне Черкаської обл.; Л. Дєлова; Л. Панченко; Н. Горох, вихователь-методист ДНЗ № 106 «Вишенька» м. Миколаєва, Н. Гніленко, вихователь ДНЗ №106 «Вишенька» м. Миколаєва, Т. Штефан та О. Левко з ДНЗ № 30 м. Жовті Води Дніпропетровської обл. та ін.) з організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку дозволило визначити два усталені та розширені напрями впровадження програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в сучасний навчально-виховний процес дошкільних навчальних закладів.

Упровадження оновленого програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в сучасний освітній процес дошкільних навчальних закладів другого періоду (1991–2012 рр.) – незалежної України та його етапів: 1-го (1991–2000 рр.) – наукових пошуків та програмотворення й 2-го (2001–2012 рр.) – стандартизації дошкільної освіти відображено у фахових виданнях «Дошкільне виховання», «Дитячий садок», «Бібліотечка вихователя дитячого садка», «Палітра педагога» за двома напрямами, а саме:

I напрям – описи різних видів ігор педагогами-практиками;

II напрям – узагальнення теоретичних напрацювань з питань змісту й організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку та висвітлення передового досвіду дошкільних навчальних закладів та окремих педагогів.

I напрям – описи різних видів ігор педагогами-практиками – був характерним для 1-го (1991–2000 рр.) етапу – наукових пошуків та програмотворення. З урахуванням змісту програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності, вперше на зазначеному етапі втілено ідею «особистісно зорієнтованого» підходу, а саме: проведення індивідуальних форм роботи з дітьми протягом дня та орієнтація вихователів на застосування майстерності, творчості. Як зазначає В. Кремень, людина (як у молодшому, так і в дорослому віці), повинна бути критично й творчо мислячою, громадянсько активною і відповідальною, тобто мотивованою до свого розвитку, навчання, освіти [39, с. 10].

Описи різних видів ігор педагогами-практиками для організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку в навчально-виховний процес дошкільних навчальних закладів другого періоду та його 1-го етапу (1991–2000 рр.) відображено у фаховому виданні «Дошкільне виховання».

У статтях педагогів-практиків (І. Товкач «Хто в будиночку жив». Дидактична гра (1998) [346]; Л. Олійник «Давайте пограємо! Дидактичні посібники для розвитку сенсорики [Дидактичні ігри]» (1998) [254]; І. Товкач «В піжмурки на галявині. Дидактичні ігри для дітей старшого дошкільного віку» (1999) [345] та ін.) акцент спрямовувався на методичні розробки дидактичних ігор за змістом ігрової діяльності чинних програм: «Малютко» (1991); «Дитина в дошкільні роки» (1991); «Програма навчання і виховання дітей від двох до семи років “Дитина”» (1993); «Українське дошкільля» (1999) з урахуванням національних та регіональних підходів, що сприяли як вирішенню завдань розумового розвитку так і вихованню громадських почуттів; були спрямовані на формування в дітей старшого дошкільного віку вміння мислити самостійно, творчо; зосереджувати, розподіляти й переключати увагу; запам'ятовувати й відтворювати, знаходити нестандартні рішення тощо.

II напрям – узагальнення теоретичних напрацювань з питань змісту й організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку та висвітлення передового педагогічного досвіду роботи дошкільних навчальних закладів та окремих педагогів є особливістю 2-го етапу (2001–2012 рр.) і також відображено в періодичних виданнях («Дошкільне виховання», «Дитячий садок», «Бібліотечка вихователя дитячого садка», «Палітра педагога»).

Враховуючи актуальні проблеми дошкільної освіти зазначеного етапу (впровадження принципу дитиноцентризму, діяльнісно-компетентнісного підходу; національні та регіональні чинники; орієнтація на духовний розвиток особистості), що мали місце у змісті програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності, сучасні українські автори (О. Богініч, 2002 [41]; А. Бурова, 2001 [60]; 2002 [61; 62; 65]; 2007 [64]; 2009 [63]; І. Прус, 2002 [308]; О. Корнев, 2002 [190]; Т. Дудова, 2003 [143]; 2004 [142]; Н. Водолага, 2004 [76];

Л. Вадченко, 2005 [67] С. Северина, 2005 [325]; Н. Гордійчук, 2006 [92]; Г. Кравцов, 2006 [193]; Г. Карнюк, 2007 [178]; М. Шуть, 2007 [377]; Н. Кудикіна, 2008 [201]; О. Павлушкіна, 2008 [260]; К. Петрова, 2009 [267; 268]; Т. Ревягіна, 2010 [313]; М. Савченко, 2011 [320]) у своїх публікаціях розкривають:

- теоретико-методологічні засади організації ігрової діяльності;
- психолого-педагогічні особливості включення дітей дошкільного віку в ігровий процес;
- роль гри в особистісному розвитку дитини;
- особливості дидактичних, рухливих ігор та українських народних дитячих ігор малих форм у контексті їх навчально-виховного потенціалу;
- методичні аспекти організації творчих ігор й ігор з правилами.

Авторським колективом ДНЗ № 1 «Дзвіночок» м. Шостки Сумської обл. презентовано новий апробований та узагальнений передовий досвід «У світі дитячої гри», у якому передбачено сприяння формуванню особистості дитини, розвитку її творчих здібностей, набуттю нею соціального досвіду, формуванню вміння перебувати у колективі (бути членом колективу, дотримуватися встановлених у ньому правил та водночас зберігати індивідуальність), що, у свою чергу, сприятиме психологічній підготовці дитини до майбутньої навчально-пізнавальної діяльності [347].

У передовому досвіді дошкільного навчального закладу № 4 «Волошка» м. Умані Черкаської обл., педагогами було запропонована авторська система проведення сюжетно-рольових ігор для дітей середнього дошкільного віку [109]. Для цієї системи характерним було збагачення змісту ігор, формування різних способів рольової поведінки, навчання дітей умінню підтримувати дружні стосунки та регулювати свою поведінку в різних типах стосунків між рольовими позиціями – управління, підкорення, рівноправності. Використовуючи ситуацію спільної гри з дітьми, педагоги формували у них вміння співвідносити назву ролі з певним набором дій і іграшок, а також виділяти різні «набори» ролей (паралельні та взаємодоповнюючі). Також

вихователі сконцентрували увагу на взаєминах дітей навколо ролі й виконання правил, що відповідали справжнім людським стосункам [109, с. 62–96]. Такий підхід до організації дитячої гри є свідченням усвідомленого ставлення вихователів до даного виду діяльності як провідної у формуванні навичок моральної поведінки.

З метою розвитку вільного володіння дітьми старшого дошкільного віку основними розумовими операціями, логічними прийомами, способами розв'язання завдань на шашківниці, а також удосконалення пізнавальної діяльності дітей, її активізації й виховання у дошкільників дисциплінованості, інтересу до гри представлений досвід роботи З. Бондарчук, вихователя-методиста ДНЗ «Веселка» м. Володарськ-Волинського Житомирської обл., у якому розроблений авторський план роботи гуртка «Граємо в шашки» [152, с. 3–8]. Це засвідчує творчий підхід вихователів до організації та змісту ігрової діяльності дітей дошкільного віку.

З досвіду роботи О. Олійник, педагога дошкільного навчального закладу № 4 м. Тальне Черкаської обл., бачимо, що в дошкільному віці важливим засобом естетичного виховання є ігрова діяльність, яка спрямована на:

- отримання емоційного задоволення, поповнення джерел натхнення;
- активізацію інтересу до діяльності й розвитку творчого потенціалу;
- освоєння діалектики спілкування;
- переживання ситуації успіху;
- подолання різних труднощів, які виникають в інших видах діяльності;
- виявлення відхилень від нормативної поведінки, сапопізнання в процесі гри;
- внесення позитивних змін до структури особистісних показників інтелектуального та морального розвитку;
- засвоєння загальнолюдських соціально-культурних цінностей толерантного співіснування;
- включення в систему суспільних відносин, засвоєння норм колективної взаємодії з однолітками [255, с.9].

На думку педагога, саме в процесі авторських дидактичних ігор, які розроблені за темами: «Згадай красиву квітку, тварину, пісню»; «Хто красивіший»; «Чарівні картинки»; «Розкажи про мене казку» (квітка, метелик тощо) діти не тільки розуміють красу дійсності, а й набувають умінь та навичок красиво оформити свої дії, використовувати наявні знання, порівнювати й об'єднувати предмети за найрізноманітнішими ознаками, гнучко і динамічно мислити [255, с. 23–35].

Узагальнений та поширений передовий досвід організації сюжетно-рольових ігор дітей дошкільного віку широко представлений у журналах «Дошкільне виховання», «Палітра педагога» та в газеті «Дитячий садок» за 2004–2008 рр., а саме: публікуються описи організації сюжетно-рольових ігор соціального характеру для дітей середнього та старшого дошкільного віку: «Цирк» для дітей середнього дошкільного віку, Л. Делова, 2004 [105, с. 45.]; багатсюжетні рольові ігри для дітей дошкільного віку («Будівельники», «Лікарня», «Аптека», «Магазин», «Перукарня», «Пошта», «Таксі», «Бібліотека» «Інспектор ДАІ», «Банк», «Ательє»), О. Шуда, 2007 [375]; «Бібліотечка» для дітей дошкільного віку, Л. Панченко, 2007 [265]; «Супермаркет» для дітей дошкільного віку, М. Земелюк, 2007 [161]; «Пожежники» для дітей старшого дошкільного віку, Н. Горох, вихователь-методист ДНЗ № 106 «Вишенька» м. Миколаєва, 2007 [97]; «Зоопарк» для дітей старшого дошкільного віку, Н. Гніленко, вихователь ДНЗ №106 «Вишенька» м. Миколаєва [88], у яких вихователі ознайомлюють дітей із сучасними професіями дорослих та звертають особливу увагу на формування у дошкільників уміння спільно будувати і розвивати ігровий сюжет, розуміти партнерів по грі та узгоджувати свої дії з їхніми тощо.

Особливістю 2-го етапу було те, що вперше 14 жовтня 2003 р. Головним управлінням освіти і науки Київської міської державної адміністрації з метою реалізації програми «Столична освіта (на 2001–2005 рр.)» було проведено міський конкурс на кращу розробку авторської гри для дітей дошкільного віку. Це свідчить про підвищення уваги педагогів до дитячої гри й пошук шляхів її

популяризації. У цьому конкурсі авторської гри взяли участь педагогічні колективи дошкільних навчальних закладів м. Києва та окремі педагоги. На конкурс було представлено понад сто авторських ігор у десяти номінаціях:

- ранній вік;
- творчі ігри;
- фізичне виховання;
- безпека життєдіяльності;
- основи екології, ознайомлення з природою;
- розвиток мовлення, ознайомлення з навколишнім;
- формування елементарних математичних уявлень та інтелектуальні ігри;
- музичне виховання;
- корекційна робота;
- ділові ігри для педагогів.

Зазначене вище дозволяє дійти висновків про те, що педагогічна мета представлених авторських ігор різних видів була інтегрована в процес сенсорного виховання, мовленнєвого розвитку, ознайомлення дітей дошкільного віку з навколишнім світом, формування елементарних математичних уявлень тощо.

Заслужують на увагу авторські ігри, розроблені в рамках зазначених номінацій педагогічними колективами дошкільних навчальних закладів м. Києва та окремими педагогами, що сприяють розширенню світогляду дитини, передачі пізнавального й життєвого досвіду, формуванню ігрових умінь на кожному етапі гри, спонукають до творчого пошуку (Н. Макаренко, «Вправні пальчики», ДНЗ № 31, Голосіївський р-н; Л. Бойко, Є. Овсяннікова, килимок «Мозаїка», ДНЗ № 590, Оболонський р-н; Н. Кривушина, «Склади з частин ціле», ДНЗ №265, Печерський р-н; Н. Мовчан, «Розклади подарунки для білочки», ШДС «Всесвіт», Дарницький р-н; О. Ясменко, В. Земнухова «Піф-циркач», ДНЗ 679, Подільський р-н; Т. Матвійчук «Місто майстрів», ДНЗ №591, Дніпровський р-н та ін.) [103].

Цей досвід дозволяє стверджувати, що педагогічними колективами м. Києва були забезпечені умови організації життя дітей у дошкільних навчальних закладах, що відповідали сучасним потребам. Особистісно орієнтований підхід до організації ігрової діяльності спрямовувався на мовленнєвий, емоційний, комунікативний, розумовий розвиток дитини, спонукав педагогів-практиків до творчого пошуку, створення авторських ігор, які формують у дітей самостійну діяльність й здійснюються за особистісною ініціативою дитини; розвивають пізнавальну активність, допитливість, швидкість розумових операцій, ініціативу в прийманні рішень, творчі здібності та емоційність.

Враховуючи зміст і завдання розділу «Гра» у чинних програмах, якими передбачається проведення сюжетно-рольових ігор за самостійним задумом дітей, що розкривається через відповідні події (сюжет, фабула) і розігрування ролей ігор-драматизацій за змістом літературних творів й дидактичних ігор, які зорієнтовані на те, щоб навчати й розвивати дітей через ігровий задум. Це спонукало педагогів-практиків розробити оригінальні авторські творчі ігри («Зоопарк», «Магазин іграшок», «Прем'єра вистави» тощо), які було укладені у добірки дидактичних ігор з нестандартним матеріалом та ігор-драматизацій, представлених у досвіді роботи як дошкільних навчальних закладів, так і окремих педагогів, як-от: педагогічного колективу ДНЗ с. Доброводи Уманського р-ну Черкаської обл., 2006 [95]; Л. Єніної, завідуючої ДНЗ № 303, Дніпровського р-ну м. Києва, 2008 [147]; Н. Кривошлик, 2008 [196]; К. Петрової, 2009 [268]; Г. Заренок, 2001 [156]; О. Валько, 2003 [68]; Г. Малай, 2006 [223; 224] та ін.

Для реалізації основних завдань та змісту Базового компонента (2008) вихователями м. Харкова було представлено низку авторських ігор різних видів, що спрямовані на формування гармонійно розвинутої особистості. Зокрема, В. Ачківська – переможець конкурсу «Вихователь року–2008», вихователь ДНЗ № 35 Ленінського р-ну м. Харкова, розробила авторські дидактичні ігри та вправи для сенсорного виховання дітей дошкільного віку,

що забезпечують розвиток у дітей спостережливості, уваги, пам'яті, сенсорних орієнтацій дітей у величинах, формах, кольорах, максимально задіюють інтелектуальний потенціал у пізнанні світу і себе [134, с. 20–48].

З урахуванням змісту ігрової діяльності й Базової програми «Я у Світі» [25] та спрямування на реалізацію завдань усіх ліній розвитку й можливості демонстрування дітям інтеграції однієї професії у різні сфери людської діяльності вихователями Т. Штефан та О. Левко з ДНЗ № 30 м. Жовті Води Дніпропетровської обл. було запропоновано конспект авторської сюжетно-рольової гри «Ми – водії» для середнього дошкільного віку, яка може розвиватися впродовж кількох днів та об'єднує вихованців групи завдяки розмаїттю сюжетів, ситуацій та ролей, що забезпечить максимальні можливості для вияву уваги, нестандартного мислення, ініціативи дітей [374, с. 20–21].

Таким чином, характерним для 2-го етапу (2001–2012 рр.) було те, що педагоги дошкільних навчальних закладів, ураховуючи оновлений зміст програм з ігрової діяльності (Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (2008); «Українське дошкілля» (2011 рр.); «Впевнений старт» (2012); «Дитина» (2012)), створювали інноваційну авторську тематику, розробки та планування ігрової діяльності, що забезпечувало оптимальні умови організації життя дітей та діяльності педагогічного колективу, які відповідають потребам виховання й освіти кожної дитини, оскільки звернені до її сутності, здібностей та особливостей, що забезпечується реалізацією принципу дитиноцентризму.

Підсумовуючи результати впровадження програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в сучасну педагогічну практику з урахуванням узагальненого та поширеного передового досвіду організації ігрової діяльності, можемо стверджувати, що всі розробки авторських ігор різних видів та планування ігрової діяльності дітей дошкільного віку ґрунтуються на наукових розробках у площині ігрової діяльності дошкільників (використання гри як провідної діяльності дітей

дошкільного віку, як засобу формування дитячої особистості, ігрової компетенції).

Головним завданням сучасного дошкільного навчального закладу, на думку вітчизняних науковців (Л. Артемова, А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Кудикіна, Т. Поніманська, Т. Степанова) є формування в дітей ігрової компетенції, що, у свою чергу, є невід'ємним компонентом їхньої загальної компетентності (соціальної, комунікативної, інформативної, когнітивної, загальнокультурної, спеціальної) тощо [11; 49; 186; 278; 200; 332].

Проте істотною ознакою сучасного програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку, за твердженням І. Беха, О. Газмана, Н. Кудикіної [36; 86; 202], є трансформація ролі педагога – від безпосереднього керівництва дорослого ігровою діяльністю дітей, її чіткої регламентації та планування до психолого-педагогічного супроводу гри як цілісного процесу створення необхідних соціальних та психолого-педагогічних умов для успішного гармонійного розвитку кожної дитини.

За твердженням К. Зворигіної, зміст ігрової діяльності дітей у кожному віковому періоді має свої особливості, що передбачає використання специфічних форм і методів педагогічного супроводу нею, а саме:

- формування практичного досвіду дитини дошкільного віку;
- оновлення ігрового середовища, зміст якого покликаний відтворити в пам'яті дитини недавні враження, спрямовувати її на самостійне вирішення ігрового завдання, спонукати до різних способів відтворення дійсності;
- організація спілкування з дітьми, яке спрямоване на формування притаманних для кожного вікового періоду ігрових способів, дій [160].

Завдання педагогічного супроводу – створювати умови для успішного й продуктивного руху дитини її життєвим шляхом, допомога їй в усвідомленні свого «Я», розумінні себе й інших, засвоєнні взаємовідносин з однолітками, іншими дітьми, дорослими (рідними та іншими). Такий супровід забезпечує ефективність впливу гри на формування особистості дитини:

- розвиток сприйняття, рухливість, фізичну силу та координацію;

- гра дає дитині зрозуміти, як влаштовані речі, як люди ставляться один до одного, а також спробувати себе у новій ролі;
- сприяє одночасному розвитку фізичних, соціальних та мовних навичок, бажання пізнавати; ігровий процес спонукає до творчості, дає волю уяві;
- під час гри у дітей формується самооцінка, самоконтроль та система цінностей; гра надає чудові можливості вдосконалення мови та навичок спілкування;
- гра спонукає малюків до практики важливих соціальних навичок, таких як здатність ділитися, вести переговори та взаємодіяти з іншими;
- гра стимулює здатність мислити й вирішувати складні завдання, пробуджує в дитини цікавість та посилює її увагу, приносить дитині радість, задоволення, сприяє релаксації та робить дитину щасливою [274].

Відтак, традиційне педагогічне керівництво ігровою діяльністю дітей дошкільного віку змінив сучасний педагогічний супровід ігрової діяльності, що, за дослідженнями Н. Кудикіної, «має системну організацію бінарного характеру. Один її блок презентує діяльність дітей, інший – діяльність педагога». На думку науковця, беззаперечною умовою педагогічного супроводу ігрової діяльності є, з одного боку, сприяння розгортанню активної й самостійної діяльності дітей, з іншого – добір системи педагогічних методів і прийомів, за допомогою яких здійснюється динамічна мобілізація всіх структурних компонентів ігрової діяльності на досягнення позитивного результату [203, с. 11–25].

Отже, сучасний педагогічний супровід ігрової діяльності – це спосіб досягнення мети освітнього процесу шляхом цілеспрямованого застосування системи педагогічних прийомів, адекватних особливостям конкретної гри, який спрямований на визнання дитини як суб'єкта педагогічного процесу за рахунок зміщення центру виховного процесу з вихователя на дитину та передбачає знання вікових та індивідуальних особливостей розвитку дитини, формування її особистості, також знання розвитку ігрової діяльності в усі вікові періоди.

Таким чином, суттєвий вплив на впровадження програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в сучасну педагогічну практику дошкільних навчальних закладів другого періоду (1991–2012 рр.) та його етапів: 1-го (1991–2000 рр.) та 2-го (2001–2012 рр.) мали:

- національні та регіональні підходи до визначення змісту ігрової діяльності дітей;
- орієнтація на духовний розвиток особистості й реалізація принципу дитиноцентризму;
- організація ігрової діяльності на основі суб'єкт–суб'єктної взаємодії між педагогом та дітьми дошкільного віку;
- узагальнення та поширення передового педагогічного досвіду з ігрової діяльності дітей дошкільного віку;
- формування професійно-педагогічної культури педагогів, прирощення знань, продукування нових педагогічних ідей, технологій тощо.

Висновки до третього розділу

Аналіз висвітлення проблеми модернізації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку на законодавчому національному ґрунті, що охоплює 1991–2012 рр., дозволив у межах виокремленого другого періоду виділити два етапи: *1-й етап* (1991–2000 рр.) – наукових пошуків та програмотворення; *2-й етап* (2001–2012 рр.) – стандартизації дошкільної освіти.

Другий період у політичному та соціально-економічному житті України ознаменувався значними змінами реформування дошкільної освіти, які вплинули на її подальший розвиток у межах усієї системи освіти України. Трансформація змісту дошкільної освіти була зумовлена дією таких важливих нормативно-правових документів, як Закон України «Про освіту» (1991), Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХ століття») (1993), Концепція національного виховання (проект) (1994). Вагомою віхою у розвитку суспільного дошкільного виховання стало прийняття Закону України «Про

дошкільну освіту» (2001), а також затвердження нового «Положення про дошкільний навчальний заклад» (2003). Це позначилося на оновленні програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в Україні, яке було розроблено з урахуванням принципу домінуючої ролі гри під час навчання та виховання дітей дошкільного віку й з урахуванням національної самобутності регіону та особливостей його економічного розвитку.

Переломним етапом у впровадженні програмово-методичного забезпечення дошкільної освіти стало створення у 1998 р. Базового компонента дошкільної освіти – основного нормативного документа, який визначав вимоги до змісту дошкільної освіти в Україні (Державний стандарт дошкільної освіти). Згідно першого варіанту БКДО ігрова діяльність була інтегрована в чотири основні сфери життєдіяльності дитини: «Природа», «Культура», «Люди», «Я сам». Методичне забезпечення розвитку дитини за всіма сферами вміщувало матеріали з використання гри як засобу навчання та виховання дітей. За період дії чинного Базового компонента дошкільної освіти (з 1999 по 2012 рр.) в освітянському просторі України відбулися істотні зміни, що стали підґрунтям для оновлення його редакції як Державного стандарту дошкільної освіти в Україні (2012).

Уперше в редакції Базового компонента дошкільної освіти 2012 р. виокремлено в самостійну освітню лінію розділ «Гра дитини», а також з урахуванням її змісту і результатів освітньої роботи відображені показники сформованості ігрової компетенції, що полягають у зацікавленому ставленні дитини до ігрової діяльності, використанні власного досвіду для створення ігрових задумів; реалізації в них своїх пізнавальних, соціальних, моральних, естетичних потреб; відтворенні знань та моральних уявлень, задоволенні інтересів до довколишнього, творчому відображенні діяльності, взаємин дорослих, реальних та уявлених подій, ситуацій у власній грі; активному відтворенні своїх життєвих вражень у рольовій грі з використанням виразних засобів; у самостійній реалізації власних ігрових задумів, виборі гри, іграшок;

участі в різних видах ігор, об'єднанні з однолітками на основі ігрового задуму, рольової взаємодії, особистих уподобань; дотриманні рольових способів поведінки, норм та етикету спілкування.

У контексті реалізації вимог Базового компонента дошкільної освіти (2012) були оновлені комплексні додаткові програми загальноукраїнського рівня впровадження, зокрема: «Дитина в дошкільні роки» (науковий керівник К. Крутій), Програма «Дитина» (наукові керівники О. Проскура, Л. Кочина, В. Кузьменко, Н. Кудикіна), «Впевнений старт» (керівник Т. Панасюк), «Українське дошкілля» (науковий керівник О. Білан), у яких чітко визначено зміст щодо формування у дітей дошкільного віку ігрової компетенції.

На основі теоретичного й практичного доробку педагогів, який відображено у фахових виданнях («Дошкільне виховання», «Дитячий садок», «Бібліотечка вихователя дитячого садка», «Палітра педагога» та ін.), визначено напрями впровадження програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в освітній процес дошкільних навчальних закладів другого періоду (1991–2012 рр.) у межах двох етапів: 1-й етап (1991–2000 рр.); 2-й етап (2001–2012 рр.). I напрям – описи різних видів ігор педагогами-практиками; II напрям – узагальнення теоретичних напрацювань з питань змісту й організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку та висвітлення передового досвіду роботи дошкільних навчальних закладів та окремих педагогів.

Зазначені напрями охарактеризовані впровадженням модернізованого програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в сучасну педагогічну практику з урахуванням напрацьованого передового досвіду, розробок авторських ігор різних видів та планування ігрової діяльності дітей дошкільного віку, що ґрунтується на наукових доробках у площині ігрової діяльності дітей дошкільного віку (використання гри як провідної діяльності дітей дошкільного віку, як засобу формування дитячої особистості, організація ігрової діяльності з урахуванням педагогічного супроводу на суб'єкт–суб'єктній взаємодії між педагогом та дитиною).

Встановлено, що зазначені напрями впровадження програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в сучасну педагогічну практику спрямовані на формування професійно-педагогічної культури педагогів, прирощення знань, продукування нових педагогічних ідей, технологій, узагальнення й поширення передового педагогічного досвіду та покликані задовольнити потреби розвитку й оновлення дошкільної справи, а також інтереси педагога у постійному підвищенні фахового рівня відповідно до кон'юнктури ринку педагогічної праці, можуть виступати засобом соціального захисту і забезпечити потреби розвитку освіти України у висококваліфікованих конкурентоспроможних спеціалістах.

Аналіз другого періоду – незалежної України (1991–2012 рр.) у межах двох його етапів дозволив встановити трансформації, що впливали на модернізацію програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку на законодавчому національному ґрунті, до яких відносимо: зміни в соціально-економічному розвитку держави; створення законодавчо-правової основи дошкільної освіти; набуття національного і регіонального характеру програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку; домінантність особистісно-орієнтованого підходу щодо програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку; орієнтація на полікультурність (забезпечення рівних умов існування й створення такої системи виховання, при якій пріоритетним напрямком було б виховання взаємоповаги й толерантного ставлення між представниками різних релігійних, культурних та мовних груп) у програмово-методичному забезпеченні ігрової діяльності дітей дошкільного віку.

Основні результати дослідження відображено в публікаціях автора [118; 121; 122; 127; 128; 129; 133].

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичний аналіз проблеми трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в педагогічній теорії і практиці дошкільних навчальних закладів (друга половина XX – початок XXI століття: з'ясовано й обґрунтовано передумови становлення програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку, що спричинили його трансформації в другій половині XX – на початку XXI століття, схарактеризовано особливості трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку та визначено їх періоди та етапи (друга половина XX – на початку XXI століття). Результати проведеного дослідження засвідчили вирішення поставлених завдань і дали підстави для таких висновків:

1. Окреслення еволюції обраної теми засвідчує відсутність комплексного та системного дослідження трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в Україні (друга половина XX – початок XXI століття) як окремої педагогічної проблеми. Це підтверджує необхідність розкриття становлення й модернізації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку впродовж досліджуваного періоду в системі постійно змінюваних соціально-педагогічних характеристик.

Узагальнений аналіз наукових здобутків учених і методичних підходів педагогів-практиків другої половини XX – початку XXI ст., що виступили джерельною базою вивчення стану досліджуваної проблеми, надав можливість стверджувати, що результати дослідження трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку та визначення основних чинників його становлення на законодавчому ґрунті і модернізації на національному ґрунті, є визначальними для стратегії впровадження програмово-методичного забезпечення в сучасну освітню практику дошкільних навчальних закладів.

2. Дослідження обґрунтовано й вибудовано на основі загальнонаукових, педагогічних, теоретичних засад, сукупності відповідних дослідницьких методів і поняттєво-термінологічного апарату дослідження програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності, що уможливило уточнення понять «трансформація», «ігрова діяльність», «програма», «методичне забезпечення» та визначення сутності феномена «програмово-методичне забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку».

Трансформацію як педагогічну категорію уточнено як гармонійну єдність наукового знання і педагогічної практики, що спроможна втілити наукові знання у практичний результат.

Ігрову діяльність розглянуто як різновид активної діяльності дітей дошкільного віку, що складає основний зміст їхнього життя є провідною діяльністю та базисом для навчальної діяльності у наступному віковому періоді.

Програму схарактеризовано як нормативний документ, у якому визначено зміст навчання, виховання і розвитку дітей дошкільного віку за відповідними розділами.

Методичне забезпечення розкрито як складову дошкільної освіти, що виступає основою для реалізації змісту навчання, виховання і розвитку дітей та пов'язаної із осмисленим вибором педагога різноманітних форм організації навчально-виховного процесу в дошкільному навчальному закладі.

Визначено сутність феномена «програмово-методичне забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку» як взаємозалежне утворення системного характеру, що відображає зміст програми з ігрової діяльності і є підґрунтям для створення навчально-методичних видань фахової спрямованості, узагальнення та поширення передового досвіду, що забезпечує організацію ігрової діяльності дітей дошкільного віку в навчально-виховному процесі дошкільних навчальних закладів.

3. З'ясовано передумови становлення програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку, що спричинили його

трансформації в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття:

- розвиток наукової думки, що був забезпечений державною освітньою політикою (партійно-інструктивне керівництво в радянській системі науки);
- педагогічні пошуки практики, що відбувалися на тлі динамічної перебудови суспільно-економічного життя країни (створення нового соціально-економічного устрою та орієнтир на побудову комуністичного суспільства);
- формування нормативно-правової системи дошкільного виховання;
- розвиток мережі дошкільних закладів, що зумовив потребу у створенні й поліпшенні якості програмово-методичного забезпечення в цілому та ігрової діяльності, зокрема (програми навчання, виховання дітей дошкільного віку, основних видів видань, безпечного ігрового обладнання тощо).

Установлено, що наукові надбання системи дошкільного виховання та її розвиток, навіть, за умов уніфікації забезпечили необхідний рівень розробки програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в радянський період. Вони стали базою для подальшого розвитку програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності в системі дошкільного виховання.

4. Схарактеризовано трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в Україні у другій половині ХХ – початку ХХІ ст. та визначено його основні періоди: *перший період – радянський* (1958 – 1990 рр.); *другий період – незалежної України* (1991–2012 рр.).

Періодизація обґрунтована з урахуванням особливостей державної освітньої політики та суспільно-економічного розвитку, законодавчо-правових документів у галузі дошкільної освіти, науково-методичного підґрунтя розвитку ігрової діяльності дітей дошкільного віку та забезпечення умов для її розвитку. Установлено, що перший – радянський період (1958–1990 рр.) був найбільш тривалим періодом системного, поступового та поліфункціонального становлення змісту програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку на законодавчому ґрунті. У межах означеного періоду

розкрито трансформації поетапного становлення програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку: на *першому етапі (1958–1983 рр.)* – підпорядкування програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку законодавчій базі; на *другому етапі (1984–1990 рр.)* – демократизація та реформування змісту програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку.

Встановлено, що зміст програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей та трансформації його розвитку в дошкільних закладах упродовж радянського періоду (1958–1990 рр.) було зорієнтовано на систему цінностей комуністичного ладу, тематика ігор була регламентована змістом програми і відображала соціальну дійсність радянського суспільства.

У межах другого періоду – незалежної України (1991–2012 рр.) – виокремлено трансформації модернізації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку на законодавчому національному ґрунті, що здійснювалось у два етапи: *перший етап (1991–2000 рр.)* – наукових пошуків та програмотворення; *другий етап (2001–2012 рр.)* – стандартизації дошкільної освіти.

Зміст програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в другому періоді – *незалежної України (1991–2012 рр.)* був збагачений на основі оновленої законодавчо-правової бази, розробки цілісної теорії ігрової діяльності дітей, утвердження нової системи виховних цінностей, реалізації особистісно зорієнтованого та компетентнісного підходів (гуманізації та індивідуалізації, спрямованості на розвиток особистості).

Виявлено особливості реалізації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку, що було розроблене впродовж досліджуваних хронологічних меж у навчально-виховний процес дошкільних навчальних закладів України.

У межах першого – радянського періоду (1958–1990 рр.) визначено особливості реалізації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей у дошкільних закладах, а саме: апробація вихователями методики

керівництва ігровою діяльністю дітей дошкільного віку з урахуванням регламентованої програмою тематики ігор; формування мотивації дітей до організації ігрової діяльності відповідно авторитету вихователя та без урахування бажань, захоплень, інтересів, особистісних потреб кожної дитини; створення педагогічних умов для організації ігрової діяльності на основі суб'єкт–об'єктної взаємодії педагога і дитини.

У другому періоді – незалежної України (1991–2012 рр.) домінували такі особливості впровадження програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку: зорієнтованість ігрової діяльності дітей дошкільного віку на культурно-історичні цінності українського народу; урахування передового педагогічного досвіду організації та оновлення змісту творчих ігор й ігор з правилами в освітньому процесі дошкільного навчального закладу; переоцінка значущості ігрової діяльності в розвитку дитини і підхід до неї як до провідної діяльності дітей, засобу формування особистості в дошкільному віці; системний підхід до формування ігрової компетенції дітей дошкільного віку; науково обґрунтоване створення педагогічних умов, що спрямовані на гармонізацію суб'єкт–суб'єктної взаємодії учасників педагогічного процесу, задоволення актуальних потреб дитини, реалізації її особистісного потенціалу; активне впровадження в освітнє середовище дошкільного навчального закладу методичного супроводу ігрової діяльності, розробленого на системних засадах; оновлення розвивально-виховного ігрового середовища.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. Напрямами подальших наукових розвідок можуть слугувати такі актуальні питання: відображення гендерного підходу в змісті ігрової діяльності дітей дошкільного віку; дослідження педагогічного супроводу ігрової діяльності в зарубіжних освітніх системах; джерела національного компонента ігрової діяльності і їх вплив на формування національної свідомості особистості тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамсон С.Г. История дошкольного воспитания на Украине : автореф. дисс. канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 – общая педагогика, история образования и педагогики / С.Г. Абрамсон. – Х., 1950. – 19 с.
2. Авансова В.Н. Дидактические игры / В.Н. Авансова // Сенсорное воспитание в детском саду : метод. указания. – М., 1969. – С. 176–212.
3. Адаменко О.В. Розвиток педагогічної науки в Україні (1950–2000 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О.В. Адаменко ; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2006. – 44 с.
4. Амонашвили Ш.А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса : научное издание / Шалва Александрович Амонашвили. – Минск : Университетское, 1990. – 560 с. – (Университет – школе) . – Библиогр. : С. 294–303. – На рус. яз. – ISBN 5-7855-0238-0.
5. Аніщенко О.В. Наукові дослідження з історії професійної освіти та історії педагогіки : метод. рекомєнд. науковцям-початківцям / О.В. Аніщенко. – Ніжин : Вид-во НДПУ ім. М. Гоголя, 2003. – 49 с. – С. 23–25.
6. Аркин Е.А. Беседы о воспитании / Ефим Аронович Аркин. – М. : Молодая гвардия, 1945.– 202 с.
7. Аркин Е. А. Дошкольный возраст / Ефим Аронович Аркин. – Изд 5-е, доп. и перераб. – М. : Учпедгиз, 1948. –334 с. : ил.
8. Артемова Л. В. Ігрова діяльність в дитячому садку / Любов Вікторівна Артемова // Дошк. виховання. – 1970. – № 10. – С. 18–20.
9. Артемова Л.В. Формирование общественной направленности ребенка дошкольного возраста в игре /Л. В. Артемова. – К. : Рад. школа, 1988. – 160 с.
10. Артемова Л.В. Ознайомлення з навколишньою діяльністю – засіб збагачення ігор дітей (друга молодша група) : [Методичний лист] / Л. В. Артемова. – К. : Рад. школа, 1977. – 80 с.

11. Артемова Л.В. Програма «Методика викладання дошкільної педагогіки в ступеневій підготовці магістрів» / Любов Вікторівна Артемова // Наук. записки Кіровоград. держ. пед. ун-ту, 2001. – Вип. 31. – Ч. 1. – С. 54–59.
12. Артемова Л.В. Історія педагогіки України : підруч. / Любов Вікторівна Артемова. – К. : Либідь, 2006. – 424 с.
13. Артемова Л.В. Дидактичні ігри і вправи в дитячому садку / Л.В. Артемова, О.П. Янківська. – К. : Рад. школа, 1977. – 127 с.
14. Артемова Л.В. До питання про ігрові відносини дітей у дидактичних іграх / Л. В. Артемова // Дошк. виховання. – 1961. – № 8. – С. 8–12.
15. Артемова Л.В. Комплексне здійснення програмових завдань в ігровій діяльності дошкільнят / Л. В. Артемова // Дошк. виховання. – 1976. – № 5. – С. 6–10.
16. Артемова Л.В. Пізнання і гра: взаємозв'язок і взаємозбагачення / Л. В. Артемова // Дошк. виховання. – 1978. – № 11. – С. 11–12.
17. Артемова Л. В. Розвиток теорії та практики дитячої гри / Л. В. Артемова // Дошк. виховання. – 2001. – № 7. – С. 18–19.
18. Артемова Л.В. Виховання поведінки дітей в іграх / Л. В. Артемова. – К. : Рад. школа, 1964. – 32 с.
19. Артемова Л. В. Наука – практиці / Л. В. Артемова // Дошк. виховання. – 1981. – № 1. – С. 2–3.
20. Артемова Л. В. Нові дослідження дошкільної педагогіки в Україні / Любов Вікторівна Артемова // Дошк. виховання. – 1971. – № 11. – С. 36–38.
21. Артемова Л.В. Педагогические условия развития сюжетно-ролевых игр / Л.В. Артемова // Игра и ее роль в развитии ребенка дошкольного возраста : сб. науч. трудов ; АПН СССР ; НИИ общей педагогики. – М., 1978. – С. 74–83.
22. Артемова Л.В. Розвиток теорії та практики дитячої гри / Л.В. Артемова // Дошк. виховання. – 2001. – № 7. – С. 18–19.
23. Артемова Л.В. Содержание игры как средство формирования общественной направленности детей дошкольного возраста / Л. В. Артемова //

Педагогические и психологические проблемы руководства игрой дошкольника : сб. науч. трудов. – М., 1979. – С. 47–55.

24. Артемова Л.В. Сюжетно-рольова гра: педагогічні умови організації / Л.В. Артемова // Дошк. виховання. – 1982. – № 2. – С. 10–12.

25. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / наук. ред. та упоряд. О.Л. Кононко / М-во освіти і науки України ; Акад. пед. наук України. – К. : Світич, 2008. – 430 с.

26. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні // Дошк. виховання. – 1999. – № 1. – С. 6–9.

27. Базовий компонент дошкільної освіти України : схвал. рішенням колегії М-ва освіти і науки, молоді та спорту України 04.05.2012 р. № 5/2-2 // Інформ. зб. та коментарі М-ва освіти і науки, молоді та спорту України. – 2012. – № 13/15. – С. 43–64.

28. Баскіна І. Розвиток дошкільної педагогіки / Ірина Баскіна // Дошк. виховання. – 1967. – № 11. – С. 19–20.

29. Батлина Л.В. История дошкольного воспитания в Украинской ССР (1917–1941) : метод. указание к спецкурсу / Л.В. Батлина. – Запорожье : ЗПИ, 1983. – 14 с.

30. Батлина Л.В. Основные периоды развития общественного дошкольного воспитания в Украинской ССР (1917–1941) : метод. рекоменд. для студ. пед. ф-тов/ Л.В. Батлина. – Запорожье : ЗПИ, 1982. – 22 с.

31. Батлина Л.В. Становление и развитие общественного дошкольного воспитания в Украинской ССР (1917–1941 гг.) : дис. канд. пед. наук : 13.00.01 / Л.В. Батлина ; М-во просвещения УССР, Киев. гос. пед. ин-т им. А.М. Горького. – Киев, 1983. – 187 с.

32. Батурина Е.Г. Несколько советов (Как организовать игру) / Е.Г. Батурина. – Дошк. воспитание. – 1970. – № 7. – С. 84–85.

33. Батурина Е.Г. Новые настольные игры / Е.Г. Батурина // Дошк. воспитание. – 1958. – № 12. – С. 7–9.

34. Белова В.Н. Творческие игры / В.Н. Белова // Дошк. воспитание. – 1947. – № 11. – С. 8–14.
35. Березівська Л.Д. Організаційно-педагогічні засади реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Березівська Лариса Дмитрівна ; Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2009. – 505+366 с. – Бібліогр. : С. 423–505.
36. Бех І.Д. Виховний процес з глибинним психозануренням / Іван Дмитрович Бех // Початкова шк. – 2008. – № 11. – С. 7–9.
37. Беленька Г.В. Формування професійної компетентності сучасного вихователя дошкільного навчального закладу : монографія / Ганна Володимирівна Беленька ; Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, Пед. ін-т. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. – 319 с.
38. Бирюкова С. Методична допомога вихователю з питань ігрової діяльності / С. Бирюкова // Дошк. виховання. – № 7. – 1976. – С. 22–24.
39. Біла книга національної освіти України / за ред. В.Г. Кременя. – К. : ТОВ «Інформаційні системи», 2010. – 342 с.
40. Бобильова Л. Виховання дітей в рухливих іграх / Л. Бобильова // Дошк. виховання. – 1963. – № 11. – С. 26–29.
41. Богініч О. Народна скарбниця / Ольга Богініч // Дошк. виховання. – 2002. – № 8. – С. 16–17.
42. Богініч О.Л. Фізичне виховання дітей дошкільного віку засобами гри : навч. посіб. / О.Л. Богініч; М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – 2-ге вид., стереотип. – К. : НПУ, 2003. – 140 с.
43. Богуславская З.М. Дидактические игры / З.М. Богуславская // Дошк. воспитание. – 1940. – № 10. – С. 14–25.
44. Богуславская З.М. Дидактические игры / З.М. Богуславская // Дошк. воспитание. – 1940. – № 11–12. – С. 67–76.
45. Богуславская З.М. Дидактические игры / З.М. Богуславская // Дошк. воспитание. – 1944. – № 8–9. – С. 46.

46. Богуславская З.М. О некоторых недостатках руководства играми / З.М. Богуславская, Д.В. Менджерицкая // Дошк. воспитание. – 1940. – № 5. – С. 7–14.

47. Богуславский М.В. XX век российского образования / Михаил Викторович Богуславский. – М. : ПЕР СЭ, 2002. – 336 с.

48. Богуславская З.М. Подвижные игры для детей дошкольного возраста / З.М. Богуславская. – М. : Учпедгиз, 1946.– 152 с.

49. Богуш А.М. Педагогічні виміри Василя Сухомлинського в сучасному освітньому просторі : монографія / Алла Михайлівна Богуш. – К. : ВД «Слово», 2008. – 272 с.

50. Богуш А. Розвиток українського мовлення у дошкільників / Алла Богуш. – К. : Рад. школа, 1991. – 48 с.

51. Богуш А.М. Наступність, перспективність, спадкоємність – складові неперервності освіти : [із виступу Алли Богуш на II Всеукр. з'їзді працівників освіти, 9 жовт. 2001 р.] / Алла Михайлівна Богуш // Дошк. виховання. – 2001. – № 11. – С. 11–12.

52. Богуш А. Вектор наступності державних стандартів дошкільної і початкової освіти // Алла Богуш. – Дошк. виховання. – 2012. – № 7. – С. 20–23.

53. Бойко О.Д. Історія України / Олександр Дмитрович Бойко. – К. : Академія, 2003. – 656 с.

54. Бойко А. Рівнятись на передових / А. Бойко // Дошк. виховання. – № 9. – 1975. – С. 11–16.

55. Болбат В. Виховання позитивних взаємовідносин між дітьми в рольовій грі / В. Болбат // Дошк. виховання. – 1963. – № 11. – С. 12–17.

56. Бондар О.В. Становлення і розвиток системи дошкільного виховання в УСРР (1919–1933 рр.) : дис. ... канд. пед. наук : 07.00.01 / Олександра Василівна Бондар ; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна – Х., 2006. – 163 с.

57. Бондар А.Д. З історії розвитку народної освіти на Україні за роки Радянської влади / А.Д. Бондар // Укр. іст. ж-л. – 1967. – № 11. – С. 23–33.

58. Бондар А.Д. Розвиток суспільного виховання в Українській РСР (1917–1967) / А.Д. Бондар. – К. : Вид-во КДУ, 1968. – 228 с.
59. Бондаренко А. Воспитание самостоятельности мышления у детей подготовительной группы с помощью словесных дидактических игр / А. Бондаренко. – Дошк. воспитание. – 1970. – № 9. – С. 5–14.
60. Бурова А. Керівництво сюжетно-рольовими іграми / А. Бурова // Дошк. виховання. – 2001. – № 1. – С. 20–22.
61. Бурова А. Граємо разом : [Про виховне значення, ігор, іграшок у житті дитини та участь у них батьків] // Дит. садок. – 2002. – № 18. – С. 8.
62. Бурова А. Дидактичні ігри: організація та керівництво / А. Бурова // Дошк. виховання. – 2002. – № 7. – С. 12–14.
63. Бурова А. Організація ігрової діяльності дошкільників / А. Бурова // Вихователь-методист дошк. закладу : спеціалізов. ж-л. – 2009. – № 1. – С. 29–33.
64. Бурова А. Роль дорослого в розвитку творчих ігор [дітей дошкільного віку] / А. Бурова // Дошк. виховання. – 2007. – № 1. – С. 10–13.
65. Бурова А. Рухливі ігри: організація та керівництво / А. Бурова // Дошк. виховання. – 2002. – № 1. – С. 18–19.
66. Быкова А.И. Методика проведения подвижных игр в детском саду / А.И. Быкова. – М. : АПН РСФСР, 1955. – 111 с.
67. Вадченко Л.І. Застосування сюжетно-рольових ігор : Старша група [наведено гру] / Л.І. Вадченко // Б-ка вихователя дит. садка. – 2005. – Черв. (11/12). – С. 106–115.
68. Валько О. Діти і бджоли : гра-драматизація для ст. віку : [Сценарій, дошк. вік] / О. Валько, Г. Рохман // Дит. садок. – 2003. – Квіт. (№ 16). – С. 30–31.
69. Ваховський Л. Методологія дослідження історико-педагогічного процесу: постановка проблеми / Леонід Ваховський // Шлях освіти. – 2005. – № 2. – С. 7–11.

70. Ващенко Г. Проект системи освіти в самостійній Україні / Г. Ващенко. – Мюнхен : Центр. комітет СУМ, 1957. – 48 с.

71. Венгловська О.А. Розвиток дошкільної освіти на Київщині (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Венгловська Олена Анатоліївна ; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – К., 2013. – 20 с.

72. Вергазова Л.Г. Словесна творчість дошкільників як засіб морального виховання у вітчизняній теорії і практиці (кінець ХІХ – ХХ століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Вергазова Лариса Георгіївна ; Горл. держ. пед. ін-т інозем. мов. – Горлівка, 2010. – 260 с.

73. Вибрані педагогічні твори : у 4 кн. Кн. 4. – Софія Русова ; [упоряд., авт. прим., біблогр.: Є.І. Коваленко, О.М. Гаран ; за заг. ред. Є.І. Коваленко]. – Чернігів : Чернігівські обереги, 2009. – 327 с.

74. Видання. Основні види. Терміни та визначення : ДСТУ 3017-95 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://iub.at.ua/load/dstu_3017_95_vidannja_osnovni_vidi_termini_ta_viznachennja/1-1-0-30. – Назва з екрана.

75. Вільчковський Е.С. Рухливі ігри в дитячому садку / Едуард Степанович Вільчковський. – К. : Рад. школа, 1989. – 176с.

76. Водолага Н. Це моя роль: особливості розвитку спілкування дошкільників у процесі сюжетно-рольових і театралізованих ігор : [Для прикладу наведено ігри] / Н. Водолага // Дит. садок. – 2004. – Лют. – Чис. 8. – С. 9.

77. Волков Л.В. Физические способности детей и подростков / Л.В. Волков. – К. : Здоров'я, 1981. – 140 с.

78. Волкова Е.И. Устраним недостатки в дошкольном воспитании / Е.И. Волкова // Дошк. воспитание. – 1945. – № 4. – С. 1–11.

79. Воронцова С. Настільно-поліграфічні ігри / С. Воронцова // Дошк. виховання. – № 9. – 1985. – С. 18–19.

80. Воспитание детей в игре / сост. А.К. Бондаренко, А.И. Матусик ; под ред. Д.Б. Менджерицкой. – М. : Просвещение, 1979. – 175 с.
81. Воспитание детей в игре : пособ. для воспит. дет. сада / сост. и автор предисл. А.К. Бондаренко, А.И. Матусик. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Просвещение, 1983. – 192 с.
82. Воспитательная работа в младшей группе детского сада : (методическое письмо). – М. : Наркомпрос РСФСР, 1943. – 39 с.
83. Воспитательная работа в старшей группе детского сада и подготовка детей к школе : (методическое письмо). – М. : Наркомпрос РСФСР, 1943. – 24 с.
84. Выготский Л.С. Педагогическая психология / под ред. В.В. Давыдова / Лев Семенович Выготский. – М. : Педагогика, 1991. – 479 с.
85. Гавриш, Н.В. Гра в освітньому просторі дошкільного закладу : [навч.-метод. посіб.] / за ред. Г.С. Тарасенко / Наталія Василівна Гавриш. – К. : ВД «Слово», 2010. – 320 с.
86. Газман О.С. Неклассическое воспитание. От авторитарной педагогики к педагогике свободы / О.С. Газман. – М. : МИРОС, 2002. – 296 с.
87. Гендрихівська А. Класово-ворожі прояви в літературі дошкільного виховання / А. Гендрихівська // За комуністичне виховання дошкільників. – 1934. – № 5. – С. 42–46.
88. Гніленко Н. Зоопарк : [Сюжетно-рольова гра для старшої групи] / Наталія Гніленко // Палітра педагога. – 2008. – № 1. – С. 14–15.
89. Гоголева В. Керівництво творчими іграми дітей / В. Гоголева, Н. Якуга // Дошк. виховання. – 1957. – № 9. – С. 31–36.
90. Головань Т. М. Становление и развитие общественного дошкольного воспитания в Крыму (вторая половина XIX – начало XX века) : дисс. ... канд. пед. наук: [спец.] 13.00.01 – общая педагогика, история образования и педагогики / Головань Татьяна Михайловна ; Ривн. гос. гуманитар. ун-т. – Ривне, 2007. – 221 с.

91. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / голов. ред. С. Головка / Семен Устимович Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 374 с.
92. Гордійчук Н. Методичні рекомендації : Керівництво сюжетно-рольовими іграми [в ДНЗ] / Н. Гордійчук // Дит. садок. – 2006. – Верес. (Чис. 35). – С. 2–3.
93. Горох Н. Гра – восьме диво світу // Н. Горох // Дошк. виховання. – 2007. – № 10. – С. 20–22.
94. Гра дошкільника : теорія і практика. Дайджест 5 / упор. Г.І. Григоренко. – Запоріжжя : ТОВ «ЛПІС ЛТД», 2007. – 196 с.
95. Граючись навчаємось : [Про досвід роботи пед. колективу ДНЗ с. Доброводи (Уман. р-н., Черкас. обл.) із увсебіч. виховання дошкільників за допомогою гри] // Дит. садок. – 2006. – Січ. (Чис. 5). – С. 5.
96. Грицан М. За сьогоднішнім днем – історія / Микола Грицан // Дошк. виховання. – 1994. – № 7. – С. 2–4.
97. Гриценко М.С. Історія педагогіки : навч. посіб. / М.С. Гриценко. – К. : Вища шк., 1973. – 447 с.
98. Гришенцова П. Дидактические игры / П. Гришенцова. – Дошк. воспитание. – 1969. – № 10. – С. 20–26.
99. Губенко Т.А. Творческие игры как фактор умственного воспитания детей дошкольного возраста : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Т.А. Губенко. – К., 1950. – 251 с.
100. Гупан Н.М. Розвиток історії педагогіки в Україні (історіографічний аспект) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Гупан Нестор Миколайович ; Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2001. – 496 арк. – Бібліогр. : арк. 404–486.
101. Гупан Н.М. Українська історіографія історії педагогіки / Нестор Михайлович Гупан. – К. : А.П.Н., 2002. – 224 с.
102. Гупан Н. Актуальні проблеми методології історико-педагогічних досліджень / Н. Гупан // Рідна шк. – 2013. – № 4–5. – С. 53–56.
103. Даниленко Н. Гра – це величезне світло / Н. Даниленко // Дит. садок. – 2004. – Лют. – Чис. 5. – С. 2.

104. Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття») [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>.

105. Дєлова Л.М. Цирк : Сюжетно-рольова гра ТРВЗ. Середня група / Л.М. Дєлова // Розкажіть онуку. – 2004. – Трав. (№ 13/14). – С. 45.

106. Джури́нский А.Н. Размышления над историей педагогики / Александр Наумович Джури́нский // Педагогика. – 2001. – № 6. – С. 72–79.

107. Днепров Э.Д. Современная школьная реформа в России / Эдуард Дмитриевич Днепров. – М. : Наука, 1998. – 464 с.

108. Дидактические игры и занятия с детьми раннего возраста / под ред. Е.И. Радиной. – М. : Просвещение, 1967. – 200 с.

109. Дидактичні ігри // Б-ка вихователя дит. садка. – 2007. – Трав. (5). – С. 62–96.

110. Дитина : метод. рек. до програми виховання і навчання дітей від 2 до 7 р. / [авт. кол.: Е.В. Белкіна та ін. ; наук. кер.: О.В. Проскура, В.У. Кузьменко] ; Київ. міськ. пед. ун.-т. ім. Б.Д. Грінченка. – 2-е вид., доопрац. та доп. – К. : Богдана, 2004. – 230 с.

111. Дитина : програма виховання і навчання дітей дошкільного віку / авт.-уклад. О.В. Проскура. – К. : Освіта, 1993. – 272 с.

112. Дитина в дошкільні роки (керівництво для вихователів дитячих садків та батьків) / під ред. Н.Ф. Денисенко.– Запоріжжя, 1991. – Ч. I. – 104 с.

113. Дитина в дошкільні роки : комплексна додаткова освітня програма / наук. кер. К.Л. Крутій. – Запоріжжя : ЛПКС, 2011. – 188 с.

114. Дитина в дошкільні роки : програма розвитку, навчання та виховання дітей . – 2-ге вид. – Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС ЛТД», 2004. – 286 с.

115. Дитина : Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В.О. Огнев'юк, К.І. Волинець ; наук. кер. програмою О.В. Проскура, Л.П. Кочина, В.У. Кузьменко, Н.В. Кудикіна ; авт. кол. Г.В. Беленька, Е.В. Белкіна, О.Л. Богінич, Н.І. Богданець-Білоskalенко, С.А. Васильєва, М.С. Вашуленко [та ін.] / Мін. осв. і науки, мол. та спорту

України ; Головн. упр. осв. і науки викон. орг. Київміськради (КМДА) ; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – 3-є вид., доопрац. та доп. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – 492 с.

116. Дітковська С.О. Розвиток відомчих дошкільних закладів у Донбасі наприкінці 50-х – початку 90-х років : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Дітковська Світлана Олексіївна ; Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2004. – 202 с.

117. Дічек Н.П. Герменевтика і діалогізм як засади оновлення методологічної бази історико-педагогічних досліджень / Наталія Петрівна Дічек // Проблеми сучасної педагогічної освіти : зб. ст. [Серія «Педагогіка і психологія»]. – Ялта, 2006. – Вип. 10. – Ч. 1. – С. 164–171.

118. Довбня С.О. Вітчизняний досвід програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в Україні (II половина XX –початок XXI ст.) / Софія Олегівна Довбня // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: [зб. наук. пр. : наук. записки Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту]. – Рівне, 2011. – Вип. 1 (44). – С. 111–114.

119. Довбня С.О. Вплив психолого-педагогічних чинників на формування програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку у другій половині XX – на початку XXI століття / Софія Олегівна Довбня // зб. наук. праць Уман. держ. пед. ун-ту ім. П. Тичини / [голов. ред. М.Т. Мартинюк]. – Умань, 2012. – Ч. 4. – С. 50–57.

120. Довбня С.О. Гра як історико-педагогічний феномен / Софія Олегівна Довбня // Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2011. – Вип. 9 – С. 245–250.

121. Довбня С.О. Граючись, зростаємо / С.О. Довбня, Н.В. Кудикіна // Методичні рекомендації до Програми виховання і навчання дітей від двох до семи років «Дитина» / наук. кер. проекту : О.В. Огнев'юк ; наук. ред. Н.В. Кудикіна, В.У. Кузьменко ; авт. кол. : Г.В. Беленька, Е.В. Белкіна [та ін.] / М-во осв. і наук., мол. та спорту України ; Головн. упр. осв. і наук. викон.

органу Київміськради (КМДА) ; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – 3-є вид., доопр. та доп. – К. : Київ, ун-т Б. Грінченка, 2012. – С. 161–182.

122. Довбня С.О. Ігри еколого-природничого змісту / Софія Олегівна Довбня // Ігрова діяльність у дошкільній освіті п'ятирічних дітей (педагогічний супровід до програми «Дитина») : навч.-метод. посіб. / [Г.В. Беленька та ін. ; за заг. ред. Н.В. Кудикіної] ; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Пед. ін-т. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. – 219 с. – Бібліогр. в кінці розд.. – С. 174–186.

123. Довбня С. О. Методологічні засади дослідження проблеми вітчизняного досвіду програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку / Софія Олегівна Довбня // Наук. зап. Ніжин. держ. ун-ту ім. М. Гоголя [Серія «Педагогіка і психологія»] / за заг. ред. Є.І. Коваленко. – Ніжин, 2011. – № 4. – С. 32–35.

124. Довбня С. О. Програмово-методичне забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в Україні (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.): понятійно-категоріальний апарат / Софія Олегівна Довбня // зб. наук. праць Уман. держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / [голов. ред. : М.Т. Мартинюк]. – Умань, 2010. – Ч. 4. – С. 50–57.

125. Довбня С.О. Теорія ігрової діяльності як основна вихідна позиція методологічних засад дослідження / Софія Олегівна Довбня // Український науково-інтелектуальний простір: реалії та перспективи розвитку : матер. II-ї Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. / за ред. В.П. Коцур. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – С. 128–132.

126. Довбня С.О. Ретроспективний аналіз дефініції «Ігра» [Електронний ресурс] / Софія Олегівна Довбня // Спеціаліст ХХІ века: психолого-педагогіческая культура и профессиональная компетентность : матер. I Междунар. науч.-практ. конф., 27–28 окт. 2011 г., Барановичи, Респ. Беларусь / М-во образования Респ. Беларусь, Барановичский гос. ун-т; пед. ф-т; редкол.: З. Н. Козлова (гл. ред.), Ю. В. Башкирова (отв. ред.) [и др.]. — Электрон. данные (3 725 КБ). — Барановичи : БарГУ, 2011. — 1 электрон. опт.

диск (CD-ROM). – Систем. требования: IBM PC с процессором 486; ОЗУ 8 Мб; операц. система Windows (3x, 95, NT). — Заглавие с экрана.

127. Довбня С.О. Соціально-історичні детермінанти формування програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в Україні (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.) / Софія Олегівна Довбня // Вісник Ін-ту розвитку дитини [Серія «Філософія, педагогіка, психологія»] : зб. наук. пр. – К., 2010. – Вип. 10. – С. 50–56.

128. Довбня С.О. Сучасна методика керівництва творчими іграми дітей / С.О. Довбня, Н.В. Кудикіна // Дит. садок. – 2012. – № 29–31 (653-655). – С. 50–52.

129. Довбня С.О. Сучасні тенденції програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в Україні / С.О. Довбня // Science and education anewdimension. – Vol. – № 9. – 2013. – Publ. : Society for cultural and scientific progress in Central and Eastern Europe. – Budapest. – С. 49–53.

130. Довбня С.О. Тенденції розвитку програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в Україні (др. пол. ХХ ст. – поч. ХХІ ст.) / Софія Олегівна Довбня // Наук. зап. Ніжин. держ. ун-ту ім. М. Гоголя [Серія «Психол.-пед. науки»] / [за заг. ред. Є.І. Коваленко]. – Ніжин, 2012. – № 3. – С. 150–153.

131. Довбня С.О. Теоретичні засади ігрової діяльності дошкільників: аспект підготовки студентів до методологічного забезпечення наукових досліджень / Софія Олегівна Довбня // Наука і освіта. – 2010. – № 7 (верес.). – С. 91–94.

132. Довбня С.О. Формування програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в Україні (друга половина ХХ століття – початок ХХІ століття) / Софія Олегівна Довбня // Дошкільна освіта: теоретико-методичний аспект: [навч.-метод. посіб.] / за заг. ред. Н.В. Кудикіної [укл.: О.В. Коваленко, О.В. Мартинчук]. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. – С. 172–183.

133. Довбня С.О. Шляхи впровадження вітчизняного досвіду програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку / Софія Олегівна Довбня // Вища освіта України. – 2012. – № 3(46) [Темат. вип. «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технологія»]. – С. 419–427.

134. Додусенко Н.О. Із досвіду роботи вихователів – переможців конкурсу / Н.О. Додусенко, В.М. Кравцова // Дошк. навч. закл. – 2008. – № 9–10(21–22). – С. 20–48.

135. Донченко О.В. Проблема естетичного виховання дітей дошкільного віку в педагогічній думці України (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Донченко Олена Володимирівна ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2005. – 238 с.

136. Дорошенкова О. Дитячий садок / О. Дорошенкова. – К. : Київський Райком Профспілки Цукровиків. – 1922. – 224 с.

137. Досвід роботи вихователів дитячих садків Херсонщини . – Херсон, 1962. – 65 с. – С. 41–46 (Херсонський обл. відділ нар. освіти ; Ін-т удосконалення кваліфікації вчителів).

138. Дошкільна педагогіка / за ред. В.І. Ядешко, Ф.А. Сохіна. – К. : Вища шк., 1981. – 365 с.

139. Дошкольная педагогика / под.ред. Ш.И. Ганелина. – М. : Учпедгиз, 1946. – 364 с.

140. Дошкольная педагогика. – Гл. V. Игра / под. ред. Е.А. Флериной. – М. : Учпедгиз, 1946. – 351 с.

141. Дошкольное образование : словарь терминов / сост. Н. Виноградова [и др.]. – М. : Айрис-пресс, 2005. – 400 с.

142. Дудова Т. Дидактична гра – господиня навчального процесу / Тетяна Дудова // Дошк. виховання. – 2004. – № 7. – С. 24–25.

143. Дудова Т. Сюжетно-рольова гра – школа життя / Тетяна Дудова // Дошк. виховання. – 2003. – № 7. – С. 7.

144. Дьяконова К.Г. Развитие теории игры в истории отечественной (ХІХ–ХХ вв.) и советской дошкольной педагогики (1917–1936 гг.) : дисс. ...

канд. пед. наук : 13.00.01 / Дьяконова Клара Григорьевна. – К., 1980. – 150 с. – Библиогр. : С. 126–150.

145. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головн. ред. В.Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

146. Єльнікова Т. Робота з батьками по організації ігрової діяльності дітей / Т. Єльнікова // Дошк. виховання. – 1963. – № 11. – С. 34–36.

147. Єніна Л. Театральний калейдоскоп : [Опис дидакт. посіб. та ігор з його використання] / Л. Єніна // Дошк. виховання. – 2008. – № 2. – С. 24–25.

148. Жуковская Р.И. Воспитание ребенка в игре / Роза Иосифовна Жуковская. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1963. – 319 с.

149. Жуковская Р. И. Игра и ее педагогическое значение / Роза Иосифовна Жуковская. – М. : Педагогика, 1975. – 111 с.

150. Жуковская Р.И. Игры и трудовые занятия. Опыт работы с детьми шестилетнего и семилетнего возраста / Роза Иосифовна Жуковская. – М. : Учпедгиз, 1935. – 72 с.

151. З досвіду роботи вихователів дитячих садків / за ред. Є.К. Сухенко, Т.В. Введенської. – К. : Рад. школа, 1959. – 135 с.

152. З досвіду роботи З.В. Бондарчук, вихователя-методиста ДНЗ «Веселка», м. Володарськ-Волинський, Житомирська обл. // Б-ка вихователя дит. садка. – 2008. – Листоп. (11). – С. 3–8.

153. Загрудна Н. Гра і праця / Н. Загрудна, Л. Фоменко // Дошк. виховання. – 1983. – № 7. – С. 14–15.

154. Запорожец А. Советская дошкольная педагогика за 50 лет / А. Запорожец, Т. Маркова, Е. Радина // Сов. педагогика. – 1967. – № 5. – С. 11–24.

155. Запорожец А.В. Игра и развитие ребенка /А.В. Запорожец // Психология и педагогика игры дошкольника / под ред. А.В. Запорожца, А.П. Усовой. – М., 1966.– 99 с.

156. Заренок Г. Бабка та Мурашка: гра-драматизація за мотивами байки І. Крилова «Стрекоза и Муравей» / Г. Заренок // Дит. садок. – 2001. – № 41 (Листоп.). – С. 5.

157. Захарова Н.М. Соціальна адаптація старших дошкільників засобами ігрової діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Наталія Миколаївна Захарова ; Бердян. держ. пед. ун-т. – Бердянськ, 2007. – 245 с.

158. Захарченко В.Г. Формування зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами сюжетно-рольової гри : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Захарченко Віра Григорівна ; Укр. держ. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 1997. – 186 с.

159. Збірник ігор для дошкільнят / [упоряд. Т. Вороніна; ред. рада: Т. Вороніна, М. Мосієнко, Т. Кузьменко та ін.]. – К. : Шк. світ, 2005. – 126 с.

160. Зворыгина Е.В. Развитие творчества дошкольников в игре / Екатерина Васильева Зворыгина // Воспитание детей в игре. – М., 1993. – 94 с.

161. Земелюк М.І. Супермаркет : сюжет.-рольова гра [Для дітей дошк. віку] / М.І. Земелюк // Розкажіть онуку. – 2007. – Жовт. (№ 10). – С. 62.

162. Земскова А. Сюжетно-ролевые игры малышей / А. Земскова. – Дошк. воспитание. – 1969. – № 10. – С. 17–20.

163. Зязюн І.А. Педагогічний професіоналізм у контексті професійної свідомості / Іван Андрійович Зязюн // Педагог професійної школи : [зб. наук. праць]. – К., 2001. – Вип. 1. – С. 8–13.

164. Ибрагимова Р.Н. Первые зачатки чувства долга у детей дошкольного возраста : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Р.Н. Ибрагимова. – М., 1952. – 15 с.

165. Игра – форма организации жизни воспитанников детских садов : метод. сб. / сост. К.С. Буланова. – М. : Просвещение, 1968. – 64 с.

166. Игры детей на участке детского сада : [метод. указания]. – М. : Учпедгиз, 1954. – 66 с.

167. Игры детей раннего возраста : сборник / сост. [и автор предисл.] А.Л. Бородова. – Минск : Нар. асвета, 1964. – 59 с.

168. Игры детей : сб. ст. из журн. «Дошк. воспитание» / под ред. Е.И. Волковой. – М. : Учпедгиз, 1948. – 134 с.

169. Игры с правилами в детском саду : сб. дидакт. и подвижных игр к «Программе воспитания в детском саду». – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Просвещение, 1970. – 192 с.

170. Игры. В помощь воспитателю детской площадки / Управл. по дошкольн. воспитанию Наркомпроса РСФСР. – М. : Наркомпрос РСФСР, 1943. – 8 с.

171. История дошкольной педагогики / под ред. Л.Н. Литвина. – М. : Просвещение, 1989. – 352 с.

172. Ігрова скарбничка. Дидактичні ігри для дошкільників / [авт. інтегров. технології С.І. Якименко; упоряд. посіб: Т.І. Янковська, М.Я. Бральчук, О.В. Новицька ; за заг. ред. С.І. Якименко]. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан. – 2010. – 41 с.

173. Історія педагогіки : підруч. / за ред. М.С. Гриценка. – К. : Вища шк, 1973. – 447 с.

174. Кавка Н. Помічник електрограф / Н. Кавка // Дошк. виховання. – № 5. – 1986. – С. 21.

175. Калініченко, В. Історія України : в 3 ч. Ч. III / В. Калініченко, І. Рибалко. – Х. : ХНУ, 2004. – 635 с.

176. Карасьова К.В. Розвиток комунікативних функцій дошкільників у процесі творчих ігор : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Катерина Володимирівна Карасьова ; Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2008 – 188 арк.

177. Карасьова К.В. Світ дитячої гри / Катерина Карасьова, Тамара Піроженко ; [ред. рада : Т. Вороніна, І. Стеценко, І. Мосієнко та ін.; ред. : Т. Вороніна, І. Стеценко; дизайн обкл. : К. Карасьова]. – К. : Шк. світ, 2010. – 126 с.

178. Карнюк Г.А. Реализация права ребенка на игру / Г.А. Карнюк // Справочник старшего воспитателя дошк. учреждения. – 2007. – № 6. – С. 48–56.

179. Карпенко Л.А. Краткий психологический словарь / Людмила Андреевна Карпенко ; под ред. А.В. Петровского, М.П. Ярошевского. – Ростов-на Дону : Феникс, 1998. – 512 с.
180. Кашинова К.И. Игры детей младшей группы / К.И. Кашинова // Дошк. воспитание. – 1947. – № 8. – С. 14–18.
181. Кильпио, Н.Н. 80 игр для детского сада / Нина Николаевна Кильпио. – Изд 2-е, испр. – М. : Просвещение, 1968. – 88 с.
182. Ковалевська С.Р. Игры с куклами / С.Р. Ковалевская // Дошк. воспитание. – 1947. – № 2. – С. 22–28.
183. Коган Л. Пісня та гра на літньому майдані в колгоспі / Л. Коган. – К.: Рад. школа, 1934. – 17 с.
184. Коляска І.В. Освіта в радянській Україні / І.В. Коляска. – Торонто, 1970. – 246 с.
185. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника : автореф. дис. ... д-ра психол. Наук : 19.00 07/ Олена Леонтіївна Кононко ; Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2001. – 36 с.
186. Кононко О.Л. Стратегічна мета виховання – життєва компетентність дитини / Олена Леонтіївна Кононко // Дошк. виховання. – 1999. – № 5. – С. 3–6.
187. Концепція Державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року : схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 року № 1721 // Дошк. виховання. – 2010. – № 9. – С. 3–4.
188. Концепція дошкільного виховання (проект). – К., 1993. – 16 с.
189. Концепція розвитку дошкільної освіти на 2010–2016 рр. : проект // Дошк. виховання. – 2010. – № 2. – С. 2–7.
190. Корнєв О. Народження гри : [Гра в житті малюка] / О. Корнєв // Дит. садок. – 2002. – № 35 – С. 5.
191. Королькова А.Д. Увага ігровій діяльності / А.Д. Королькова // Дошк. виховання. – 1972. – № 8. – С. 48.
192. Котирло В.К. Гра, навчання та праця в житті дошкільника / В.К. Котирло. – К. : Знання, 1968. – 39 с.

193. Кравцов Г. Дитяча гра та цілеспрямоване навчання : [Роздуми авт. на тему гри, навчання і самоцінності дошкільного дитинства] / Г. Кравцов // Дит. садок. – 2006. – Груд. – Чис. 45. – С. 2–3.

194. Кремень В.Г. Філософія освіти ХХІ століття / Василь Григорович Кремень // Педагогіка і психологія. – 2003. – № 1. – С. 7–8.

195. Кремень В. Освіта і наука України: шляхи модернізації (факти, роздуми, перспективи) / Василь Кремень. – К. : Грамота, 2003. – 216 с.

196. Кривошлик Н. Ігри з нестандартними матеріалами : [добірка дидактичних ігор для дітей дошкільного віку] / Н. Кривошлик // Дошк. виховання. – 2008. – № 1. – С. 28–29.

197. Крилов І. Система освіти в Україні (1917–1930) / І. Крилов. – Мюнхен, 1956. – 465 с.

198. Крутій К.Л. Скарбничка ігор для розумних батьків і кмітливих дітлахів / Катерина Крутій, Наталія Маковецька ; [відп. за вип. І.Я. Крайній ; худож. оформ. і дизайн обкл. Л.Ю. Алєєва] ; Запоріж. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти Запоріж. обл. ради. – Вид. 3-тє, випр. – Запоріжжя : ЛПДС, 2010 – 218 с.

199. Кудикіна Н.В. Теоретичні засади педагогічного керівництва ігровою діяльністю молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Надія Василівна Кудикіна ; Київ. міськ. пед. ун-т ім. Б.Д. Грінченка. – К., 2004. – 404 с.

200. Кудикіна Н.В. Методологічне забезпечення наукових досліджень у сфері професійної освіти / Надія Василівна Кудикіна // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : зб. наук. пр. / [за заг. ред. академіка АПН України Євтуха М.Б.; уклад.: Михайличенко О.В.]. – К. : Київ. нац. лінгвістичний ун-т, 2009. – Вип. 38. – С. 82–85.

201. Кудикіна Н. Українські народні дитячі ігри малих форм / Надія Кудикіна // Палітра педагога. – 2008. – № 2 – С. 3–4.

202. Кудикіна Н. В. Гра : феноменологічна та педагогічна характеристики [Електронний ресурс] : [наукове фахове видання] / Н.В. Кудикіна //

Освітологічний дискурс. – 2010. – № 1. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/osdys/index.html>.

203. Кудикіна Н. В. Теоретико-методичні засади організації ігрової діяльності / Н.В. Кудикіна // Організація дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної і початкової освіти : навч.-метод. посіб. / за ред. Г.С. Тарасенко. – К. : ВД «Слово», 2010. – 320 с.

204. Кудыкина Н.В. Формирование словаря детей в сюжетно-ролевой игре (старший дошкольный возраст) : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Надежда Васильевна Кудыкина. – К., 1980 – 151 с.

205. Лаврентева Г. Головний орієнтир – всебічний розвиток // Дошк. виховання. – 1986. – № 5. – С. 6–7.

206. Ладивір С.О. Педпроцес потребує радикальних змін / Світлана Олексіївна Ладивір // Дошк. виховання. – 2006. – № 11. – С. 7–9.

207. Лазарович Н.Б. Навчально-виховна робота з обдарованими дітьми 5–6 років у дошкільних навчальних закладах (кінець ХХ – початок ХХІ століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Лазарович Надія Богданівна ; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаніка. – Івано-Франківськ, 2006. – 215 с.

208. Лебедева Е.А. Правила и задания в играх детей старшей группы / Е.А. Лебедева // Дошк. воспитание. – 1947. – № 2 – С. 1–10.

209. Левин-Щирин Ф.С. Дошкольное воспитание : учеб. пособ. для пед. училищ. – Изд. 3-е, перераб. и доп. / Ф.С. Левин-Щирин, Д.В. Менджерицкая. – М. : Учпедгиз, 1947. – 264 с.

210. Левченко Т. Школа почуттів / Т Левченко, П. Хорольська // Дошк. виховання. – 1981. – № 11. – С. 20.

211. Лейкина М.В. Подвижные игры : учеб. пособие для техникумов физ. культуры / М.В. Лейкина. – М. : Физкультура и спорт, 1958. – 154 с.

212. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики / Алексей Николаевич Леонтьев. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1959. – 584 с.

213. Леонтьев А.Н. Психологическое развитие ребенка в дошкольном возрасте / Алексей Николаевич Леонтьев // Вопросы психологии ребенка дошкольного возраста. – М. ; Л., 1948. – С. 4–15.

214. Лескова Г.П. Общеразвивающие упражнения в детском саду / Г.П. Лескова, П.П. Буцинская, В.И. Васюкова. – М. : Просвещение, 1981. – 160 с.

215. Линькова Н.П. Игры, игрушки и воспитание способностей / Н.П. Линькова. – М. : Педагогика, 1969. – 104 с.

216. Луговий В.І. Тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні: (теоретико-методологічний аспект) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Луговий Володимир Іларіонович ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 1995. – 429 с.

217. Луцан Н.І. Теорія і практика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку в мовленнєво-ігровій діяльності : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / Надія Іванівна Луцан ; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського. – Одеса, 2006. – 473 с.

218. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки : навч. посіб. / О.О. Любар, М.Г. Стельмахович, Д.Т. Федоренко. – К. : Знання, 2006. – 447 с.

219. Люблинская А.А. Очерки психического развития ребенка / Анна Александровна Люблинская. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1959. – 539 с.

220. Львова В. Воспитание детей в игре / В. Львова. – Дошк. воспитание. – 1969. – № 4. – С. 34–36.

221. Майборода В.С. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки / Вікторія Сергіївна Майборода. – К. : Либідь, 1992. – 196 с.

222. Максименко Н.Б. Взаимосвязь дидактической и методической подготовки учителя начальной школы в педагогическом вузе : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Наталья Борисовна Максименко ; УГПУ им. М.П. Драгоманова. – К., 1995. – 225 с.

223. Малай Г. Кирило Кожум'яка : гра-драматизація за мотивами укр. нар. казки : [Сцен. для дітей дошк. віку] / Г. Малай // Дит. садок. – Лип. (Чис. 25/28). – С. 11–12.

224. Малай Г. Солом'яний бичок : гра-драматизація [Сцен. для дітей дошк. віку] / Г. Малай // Дит. садок. – 2006. – Лип. (Чис. 25/28). – С. 11–12.

225. Малятко: програма виховання дітей дошкільного віку / наук. кер. авт. кол. [та передм.] З.П. Плохій. – К. : Пед. думка, 1999. – 286 с.

226. Мануйленко Э.В. Развитие произвольного поведения у детей дошкольного возраста / Элеонора Владимировна Мануйленко // Известия АПН РСФСР. – М., 1948 – Вып. 14. – С. 89–124.

227. Мартинова Л. Ігрова діяльність дошкільнят / Л. Мартинова // Дошк. виховання. – 1976. – № 5. – С. 6–10.

228. Материалы к конференциям по проработке программ городских дошкольных учреждений. – М. ; Л. : Наркомпрос РСФСР ; Гос. уч.-пед. изд-во, 1932. – 37 с.

229. Мелиев Х.А. Средства и методы совершенствования физподготовленности детей дошкольного и младшего школьного возраста на основе повышения двигательной активности : автореф. дис. ... канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 – общая педагогика, история образования и педагогики / Х.А. Мелиев ; МОПИ им Н.К. Крупской. – М., 1984. – 19 с.

230. Мельничук М.И. Воспитание детей дошкольного возраста в трудовой деятельности : дисс. ... канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 – общая педагогика, история образования и педагогики / М.И. Мельничук ; Ин-т педагогики АПН Украины. – К., 1995. – 215 с. – Библиогр. : С. 199–215.

231. Мельничук М.І. Народні ігри – весела школа дитинства / М.І. Мельничук // Традиції виховання у світовій народній педагогіці : матер. міжнар. наук.-практ. конф., 6–8 черв. 1995 р. м. Рівне. – К. ; Рівне, 1995. – Ч. 1.– С. 77–78.

232. Менджерицкая Д.В. Воспитание игрой / Дебора Владимировна Менджерицкая // Творческие игры дошкольников. – М., 1951. – С. 9–23.

233. Менджерицкая Д.В. Воспитателю о детской игре : пособие для воспитателя дет. сада / Дебора Владимировна Менджерицкая ; под ред. Т.А. Марковой. – М. : Просвещение, – 128 с. – С. 5.

234. Менджерицкая Д.В. Влияние воспитателя на содержание творческих игр детей / Дебора Владимировна Менджерицкая // Тезисы докладов к Всероссийской научно-практической конференции по дошкольному воспитанию. – М., 1949. – С. 29.

235. Методичні рекомендації до програми виховання дітей дошкільного віку «Малютко» . – К. : СП «СВЕНАС». – 1993. – 256 с.

236. Михайленко Н. Об организации сюжетно-ролевых игр старших дошкольников / Н. Михайленко. – Дошк. воспитание. – 1971. – № 6. – С. 14–22.

237. Михайленко Н.Я. Как играть с ребенком / Н.Я. Михайленко, Н.А. Короткова. – М. : Педагогика, 1991. – 156 с.

238. Михайленко Н.Я. Формирование сюжетно-ролевой игры в дошкольном детстве : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Н.Я. Михайленко ; АПН СССР, НИИ дошк. восп. – М. : НИИ ДВ, 1987. – 40 с.

239. Михайлова Л.И. Праздники в детском саду / Л.И. Михайлова, О.И. Соловьева, С.И. Чешева. – М. : Учпедгиз, 1961. – 110 с.

240. Мінаков М.А. Досвід і філософія: еволюція поняття досвіду в західній філософії ХІХ–ХХ століть : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра філософ. наук / М.А. Мінаков ; НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди. – К., 2007. – 32 с.

241. Музичний розвиток дітей від 2 до 7 років в умовах дошкільного закладу (програма, методичні рекомендації) / укл. Т.І. Науменко. – К. : ІЗМН, 1997. – 104 с.

242. Мухина В.С. Психология дошкольника / Валерия Сергеевна Мухина. – М. : Просвещение, 1975. – 239 с.

243. Навчально-виховна діяльність у дошкільному закладі: проблеми, пошуки, знахідки : [монографія] / Гайдаржийська Л.П., Гуренко О.І., Зайцева Л.І. та ін. ; за ред. І.Г. Улюкаєвої. – Донецк : Юго-Восток, 2009. – 325 с.

244. Нариси історії українського шкільництва. 1905–1933 : навч. посіб. / О.В. Сухомлинська та ін. ; за ред. О.В. Сухомлинської. – К. : Заповіт, 1996. – 304 с.

245. Народное образование в СССР : сб. документов. 1917–1973 гг. – М., 1974. – 560 с.

246. Народный Детский Сад / Киев. о-во народных дет. садов. – К. : Тип. т-ва И.Н. Кушнерев и К°, 1907. – 95 с.

247. Науменко Є. Постійно дбати про розвиток і вдосконалення дошкільного виховання / Є. Науменко // Дошк. виховання. – 1976. – № 11. – С. 5–9.

248. Научи их играть / предисл. В.М. Кузиной. – М. : Знание, 1984. – 47 с.

249. Непомнящая Н.И. Игра как специфическое условие развития абстрактных уровней психических процессов / Н.И. Непомнящая // Игра и ее роль в развитии ребенка дошкольного возраста / АПН СССР и НИИ общей педагогики. – М., 1978. – С. 32–37.

250. Новий тлумачний словник української мови: у 3 т. – Т. 3 : П–Я / уклад. В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. – К. : Аконіт, 2006. – 862 с. – (Серія «Нові словники»).

251. Носенко Р. Гра – це серйозно / Р. Носенко // Дошк. виховання. – № 7.– 1979. – С. 14.

252. Огнев'юк В.О. Осягнення освіти: підсумки ХХ століття / В.О. Огнев'юк. – К. : Навч. книга, 2003. – 111 с.

253. Огнев'юк В.О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку (світоглядно-методологічний аспект) : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03 / Віктор Олександрович Огнев'юк ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2003. – 412 с.

254. Олійник Л. Давайте пограємо! : дидакт. посіб. для розв. сенсорики [дидакт. ігри] / Л. Олійник // Дошк. виховання. – 1998. – № 11–12. – С. 24–25.

255. Олійник О.Г. Виховання естетичних почуттів у дітей дошкільного віку : [з досвіду роботи ДНЗ № 4. м. Тальне, Черкас. обл.] / О.Г. Олійник // Дошк. навч. закл. – 2008. – № 6. – С. 23–35.

256. Організація дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної і початкової освіти : навч.-метод. посіб. / за ред. Г.С. Тарасенко. –К. : ВД «Слово», 2010. – 320 с.

257. Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку / під ред. Л. Артемової. – К. : Рад. школа, 1968. – 47 с.

258. Основы дошкольной педагогики / под ред. А.В. Запорожца, Т.А. Марковой. – М. : Педагогика, 1980. – 272 с.

259. Осокина Т.И. Подвижные игры для малышей / Татьяна Ивановна Осокина, Евдокия Андреевна Тимофеева. – М. : Просвещение, 1965. – 65 с.

260. Павлушкіна О. Українські народні рухливі ігри / Олена Павлушкіна// Палітра педагога. – 2008. – № 3. – С. 3–4.

261. Паламарчук Н. Наш маленький театр: розвиток фантазії та формування моральних якостей в іграх-драматизаціях / Н. Паламарчук [Дошк. заклад № 665 м. Києва] // Дошк. виховання. – 1989. – № 3. – С. 15.

262. Пантина Н. Исследование игры как детской деятельности / Н. Пантина. – Дошк. воспитание. – 1964. – № 4. – С. 80–82.

263. Пантина Н. Игра и детские взаимоотношения / Н. Пантина. – Дошк. воспитание. – 1967. – № 12. – С. 21–27.

264. Пантюк Т.І. Теорія і практика фізичного виховання дітей дошкільного віку в Україні (1918–1939 рр.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Тетяна Ігорівна Пантюк ; Дрогобицький держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. – Дрогобич, 2001. – 232 арк.

265. Панченко Л.Д. Багатосюжетна рольова гра «Бібліотечка» [Для дітей дошк. віку] / Л.Д. Панченко // Б-ка вихователя дит. садка. – 2007. – Квіт. (№4). – С. 40–62.

266. Педагогіка вищої школи : підручник / В.П. Андрущенко [та ін.] ; ред. В.Г. Кремень ; АПН України, Ін-т вищої освіти. – К. : Пед. думка, 2009. – 256 с. – Бібліогр. : С. 244–255.

267. Перова К. Навіщо потрібні рольові ігри : [орг. ігр у дит. садку] / К. Петрова // Зростаємо разом. – 2009. – № 3. – С. 28–32.

268. Петрова К. Як організувати гру дітей різного віку : [розробки ігор] / К. Петрова // Зростаємо разом. – 2009. – № 1. – С. 9–11.

269. Пироженко Л.В. Реформування змісту загальної середньої освіти (середина 60-х – початок 80-х рр. ХХ століття) : [монографія] / Пироженко Л.В. – К. : Пед. думка, 2013. – 304 с.

270. Пироженко Т.О. Ігрова діяльність дошкільника: старший дошкільний вік : навч.-метод. посіб. / Т.О. Пироженко, К.В. Карасьова. – К. : Генеза, 2014. – 95 с.

271. Плохій З. Актуальні проблеми дошкільного виховання / З. Плохій // Дошк. виховання. – 1989. – № 29 – С. 2–3.

272. Плохій З. Нова програма – нові орієнтири / З. Плохій // Дошк. виховання. – 1992. – № 8. – С. 8–9.

273. Покась В. Суспільному дошкільню бути: про стан та перспективи розвитку суспільного дошкільного виховання в Україні / В. Покась // Дошк. виховання. – 1996. – № 8. – С. 4–5.

274. Половіна О.А. Вікові особливості п'ятирічних дітей та своєрідність їхньої ігрової діяльності / Олена Анатоліївна Половіна // Ігрова діяльність в дошкільній освіті п'ятирічних дітей (педагогічний супровід до програми «ДИТИНА») : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. Н.В. Кудикиної. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. – 262 с.

275. Положення про дошкільний навчальний заклад : постанова Кабінету Міністрів України від 12 берез. 2003 р. № 305 // Дошк. виховання. – 2003. – № 5 (Трав.). – С. 3–6.

276. Полянська В. І гра, і відкриття / В. Полянська // Дошк. виховання. – № 7. – 1977. – С. 31–32.

277. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Тамара Іллівна Поніманська. – К. : Академвидав, 2004. – 456 с.

278. Поніманська Т.І. Гуманізація педагогічної позиції у просторі дитинства / Тамара Поніманська // Дошк. виховання. – 2003 – № 12. – С. 3–5.

279. Попиченко С.С. Розвиток теорії і практики дошкільного виховання в Україні (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) : [монографія] / Світлана Сергіївна Попиченко. – Умань : Софія, 2009. – 150 с.

280. Потехина Н.В. Обучение основным движениям на этапе их совершенствования / Н.В. Потехина // Физическая подготовка детей 5–6 лет к занятиям в школе. – М., 1980. – С. 32–48.

281. Пржегодська Т. Будівельні ігри / Т. Пржегодська // Дошк. виховання. – № 7. – 1984. – С. 17–19.

282. Приступа Є.Н. Українські народні ігри : [монографія] / Є.Н. Приступа, В.І. Левків, О.В. Слімаковський. – Л. : ЛДУФК, 2012. – 432 с. – Бібліогр. : С. 401–429.

283. Присяжнюк К.Ф. Новий етап у розвитку радянської школи на Україні / К.Ф. Присяжнюк. – К. : Рад. школа, 1966. – 156 с.

284. Про дальше поліпшення суспільного дошкільного виховання і підготовку дітей до навчання в школі : постанова Ради Міністрів СРСР від 12 квітня 1984 р. № 317 // Про реформу загальноосвітньої і професійної школи : зб. документів і матеріалів. – К., 1984. – С. 99–102.

285. Про дошкільну освіту : Закон України : за станом на 25 листоп. 2005 р. / Верховна Рада України. – К. : Парламент. вид-во, 2005. – 32 с.

286. Про заходи по виконанню постанов ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 20 черв. 1972 р. № 463 та ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР від 7 лип. 1972 р. № 326 «Про завершення переходу до загальної середньої освіти молоді й подальший розвиток загальноосвітньої школи» : наказ № 222 від 26 лип. 1972 р. // зб. наказів та інструкцій М-ва освіти Укр. РСР. – 1972. – № 20. – С. 10–18.

287. Про заходи по дальшому розвитку дитячих дошкільних закладів, поліпшенню виховання і медичного обслуговування дітей дошкільного віку :

постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР // зб. наказів та розпоряджень М-ва освіти УРСР. – 1959. – № 13. – С. 3–6.

288. Про зміцнення зв'язку школи з життям та про подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР : Закон УРСР від 17 квіт. 1959 р. // зб. наказів та інструкцій М-ва освіти Укр. РСР. – 1959. – № 8. – С. 2–14.

289. Про мови в Українській РСР : Закон УРСР № 8312–ХІ від 28.10.1989 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1989. – № 45. – Ст. 631.

290. Про освіту : Закон України : за станом на 8 груд. 2006 р. / Верховна Рада України. – К. : Парламент. вид-во, 2006. – 40 с.

291. Про стан і заходи по дальшому розвитку дошкільного виховання в республіці : постанова Ради Міністрів УРСР від 27 верес. 1974 р. № 466 // зб. наказів та розпоряджень М-ва освіти УРСР. – 1974. – № 22. – С. 3–7.

292. Програма виховання в дитячому садку / М-во освіти УРСР ; Упр. дошк. закл. ; [ред. кол. : Л.В. Артемова, О.В. Булатова, Т.В. Введенська та ін.]. – К. : Рад. школа, 1971. – 256 с.

293. Програма виховання в дитячому садку . – К. : Рад. школа, 1966. – 240 с.

294. Програма виховання в дитячому садку : проект. – К. : Рад. школа, 1962. – 207 с.

295. Програма виховання і навчання в дитячому садку / під ред. Є.А. Таранової. – К. : Рад. школа, 1986. – 208 с.

296. Програма з розвитку українського мовлення дітей для дошкільних закладів з російським мовним режимом : у 2-х ч. / під ред. О. Хорошковської, В. Мовчанок. – К., 1991. – Ч. I. – 25 с.

297. Програма з фізичного виховання «Будь здоров, малюк!» (для дітей, які мають порушення опорно-рухового апарату) / укл. Е.С. Вільчковський, Н.Ф. Денисенко. – К. : ІЗМН, 1997. – 64 с.

298. Програма з фізичної культури для дошкільних закладів фізкультурно-оздоровчого напрямку / укл. Е.С. Вільчковський. – К. : ІЗМН, 1998. – 64 с.

299. Програма навчання та виховання в підготовчій групі дитячого садка / під ред. Є.А. Таранової. – К. : Рад. школа, 1985. – 77 с.
300. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / Білан О.І, Возна Л.М., Максименко О.Л. та ін. – К. : Мандрівець, 2011.– 229 с.
301. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» / кер. проекту Жебровський Б.М. – К., 2012.– 37 с.
302. Програма та внутрішній розпорядок дитячого садка . – Х. : Рад. школа, 1935. – 96 с.
303. Програма та методичні настанови виховання дітей у дошкільному закладі / під. ред. Л.В. Артемової. – К. : Рад. школа, 1975. – 224 с.
304. Програма-довідник для дошкільних закладів з українським мовним режимом / за ред. Н. Дзюбишиної-Мельник. – К., 1993. – 24 с.
305. Программа обучения и воспитания в подготовительной группе детского сада / под. ред. Е.А. Тарановой. – К. : Рад.школа, 1985. – 73 с.
306. Програмово-методичні вказівки для вихователя дитячого садка . – К. : Держучпедвидав «Рад. школа», 1955. – 163 с.
307. Програмово-методичні вказівки для вихователя дитячого садка. Статут дитячого садка . – К. : Держучпедвидав «Рад. школа», 1947. – 157 с.
308. Прус И. Недоигравшие : [О значении игры в жизни ребенка] / И. Прус // Дит. садок. – 2002. – № 7. – С. 5–7.
309. Психология и педагогика игры дошкольника : [матер. симпозиума] / под ред. А.В. Запорожца и А.П. Усовой. – М. :Просвещение, 1966. – 351 с.
310. Радзевич Ю. Гра веселих і спритних / Ю. Радзевич // Дошк. виховання. – 1965. – № 8. – С. 29–30.
311. Радина Е.И. Еще больше внимания детской игре / Е.И. Радина // Дошк. образование. – 1947. – № 11. – С. 5–8.
312. Реалізація постанови ЦК ВКП (б) від 1936 р. «Про педологічні викривлення в системі наркомосів» // За комуніст. виховання дошкільника. – 1937. – № 7. – С. 3–9.

313. Ревягина Т.А. Значение игровой деятельности для когнитивного развития детей дошкольного возраста / Т.А. Ревягина, Н.М. Сорокина // Мир психологи. – 2010. – № 1. – С. 85–92.

314. Римбург Р.М. Игра как форма активной познавательной деятельности детей старшего дошкольного возраста // Ученые записки Ленинград. гос. пед. ин-та им. А.И. Герцена, кафедра дошкольной педагогики. – Л., 1956. – Т. 126. – С. 77–101.

315. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні: (X – поч. XX ст.) : нариси / редкол. М.Д. Ярмаченко (відп. ред.), Н.П. Калениченко (заст. відп. ред.), С.У. Гончаренко [та ін.]. – К. : Рад. школа, 1991. – 384 с.

316. Руководство для воспитателя детского сада . – М. : Госучпедиздат РСФСР, 1953. – 170 с.

317. Руководство для воспитателя детского сада. Устав детского сада . – М. : Нар. Комиссариат Просвещения РСФСР, 1938. – 118 с.

318. Руководство играми детей в дошкольных учреждениях : из опыта работы : [Сб. ст.] / под. ред. М.А. Васильевой. – М. : Просвещение, 1986 – 109 с.

319. Савченко А.Я. Формирование познавательной самостоятельности младших школьников : дисс. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Александра Яковлевна Савченко ; НИИ педагогики УССР. – К., 1984. – 371 с.

320. Савченко М.В. Вплив ігрової діяльності на виховання самостійності в дітей дошкільного віку / М.В. Савченко // Наука і освіта. – 2011. – № 4 (Педагогіка). – С. 358–361.

321. Садова Т.А. Становлення і розвиток вітчизняної дошкільної лінгводидактики (друга половина XIX століття – перша половина XX століття) : дис.. ... канд. пед. наук : 13.00.02 – теорія та методика навчання та виховання / Тетяна Анатоліївна Садова ; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського. – Одеса, 1997. – 214 л.

322. Сазанова А.В. Формування первинного економічного досвіду старших дошкільників в ігровій діяльності : дис. ... канд. пед. наук :

13.00.08 / Сазанова Анастасія Вікторівна ; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. – Луганськ, 2007. – 240, [12] с. – Бібліогр. : С. 190–209.

323. Саморукова П.Г. Творческая игра как средство знакомства детей с окружающей общественной жизнью : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Полина Григорьевна Саморукова. – Л., 1951. – 410 с.

324. Сборник игр к «Программе воспитания в детском саду» . – Изд. 3-е, перераб. и доп. – М. : Просвещение, 1974. – С. 123–127.

325. Северина С. Роль гри в дошкільному дитинстві / С. Северина // Психолог. – 2005. – Берез. (№ 9). – С. 7–10.

326. Симон Н. Керівництво творчими іграми дітей / Н. Симон // Дошк. виховання. – 1957. – № 10. – С. 36–38.

327. Сисоєва С.О. Теоретичні і методичні основи підготовки вчителя до формування творчої особистості учня : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / С.О. Сисоєва ; АПН України ; Ін-т педагогіки і психології професійної освіти. – К., 1997. – 35 с.

328. Сірополько С. Історія освіти в Україні / Степан Сірополько. – 2-е вид. – Л. : Афіша, 2001. – 664 с.

329. Скосырева В. Игра и труд дошкольника / В. Скосырева, Е. Аркина. – М. : КОИЗ, 1936. – 100 с.

330. Сорокина А.И. Дидактические игры в детском саду / А.И. Сорокина. – М. : Учпедгиз, 1955. – 176 с.

331. Степанова Т.М. Диференційоване навчання дітей дошкільного віку математики (різномірівневі програми) / Тетяна Михайлівна Степанова. – Миколаїв, 1997. – 27 с.

332. Степанова Т.М. Трансформації змісту передшкільної освіти в історії розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки (кінець XIX – XX століття) : [монографія] / Тетяна Михайлівна Степанова. – К. : ВД «Слово», 2011. – 424 с.

333. Степанова Т.М. Еволюція змісту дошкільної освіти у другій половині XX століття : [монографія] / Т.М. Степанова. – К. : ВД «Слово», 2010. – 184 с.

334. Стягунова О.О. Використання ідей української народної педагогіки у дошкільних навчальних закладах Донеччини в 60–90-х роках ХХ століття : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Стягунова Ольга Олександрівна ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка». – Луганськ, 2012. – 297, [3] арк. – Бібліогр. : арк. 216–255.

335. Сухомлинська О. Історико-педагогічний процес : нові підходи до загальних проблем / Ольга Сухомлинська. – К. : А.П.Н., 2003. – 68 с.

336. Сухомлинська О. Програма національного виховання в умовах освітніх модернізаційних змін / Ольга Сухомлинська // Шлях освіти. – 2010. – № 4. – С. 4–8.

337. Сюжетно-ролевые игры дошкольников / Н.А. Бойченко, Г.И. Григоренко, Е.И. Коваленко, Е.И. Щербакова. – К. : Рад. школа, 1982. – 112 с. : ил. – (Б-ка дошк. работника). – Библиогр. : С. 111 (9 назв.).

338. Сюжетно-рольова творча гра. Середня група : [навч. посіб.] / [авт. інтегров. технології Якименко С.І.; упоряд. : Н.В. Жир та ін. ; за ред. С.І. Якименко]. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан. – 2008. – 44 с.

339. Татищева Е.Д. Игры детей на участие детского сада (методические указания) / под. ред. Е. Татищевой. – М. : Учпедгиз, 1955. – 59 с.

340. Татищева Е.Д. Игры в детских садах / Е.Д. Татищева // Дошк. воспитание. – 1958. – № 9. – С. 4–12.

341. Татищева Е.Д. О творческих играх детей (для начинающих воспитателей) / Е.Д. Татищева // Дошк. воспитание. – 1947. – № 11. – С. 41–45.

342. Тимофеева Е.А. Подвижные игры с детьми младшего дошкольного возраста : пособие для воспит. дет. сада / Е.А. Тимофеева. – М. : Просвещение, 1979. – 96 с.

343. Типовая программа воспитания и обучения в детском саду / под ред. Р.А. Курбатовой, Н.Н. Поддякова. – М. : Просвещение, 1984. – 175 с.

344. Тихеева Е.И. Игры и занятия малых детей / Елизавета Ивановна Тихеева. – М. : Учпедгиз, 1935. – 102 с.

345. Товкач І.В піжмурки на галявині : [дидакт. ігри для дітей ст. дошк. віку] / І. Товкач // Дошк. виховання. – 1999. – № 9. – С. 16–17.

346. Товкач І. Хто в будиночку жив. Дидактична гра / І. Товкач // Дошк. виховання. – 1998. – № 4. – С. 10–11.

347. У світі дитячої гри : [Досвід роботи педагогів ДНЗ № 1 «Дзвіночок» м. Шостки Сумської обл.] // Б-ка вихователя дит. садка. – 2001. – Листоп. (15). – С. 1–8.

348. Українська Радянська соціалістична республіка (1944–1964 рр.) : довідник. – К. : Політвидав України, 1964. – 190 с.

349. Українське дошкілля : програма виховання та навчання дітей в дошкільних закладах. – Львів, 1999. – 195 с.

350. Українське народознавство у дошкільному навчальному закладі : програма та довідковий матеріал вихователям дошкільних закладів / А.М. Богуш, Г.І. Григоренко, В.О. Іжестойкова та ін. – О. : Балт. район. типографія, 1993. – 79 с.

351. Українські рухливі ігри для дітей 5–6 років : метод. посіб. для вихователів дошк. закл. / укл. А.Я. Вольчинський. – К., 1996. – 96 с.

352. Улюкаєва І. Історія суспільного дошкільного виховання в Україні : [навч. посіб.] / Ірина Улюкаєва. – Вид. 2-ге, допов. – Донецьк : Юго-Восток, 2008. – 231 с.

353. Улюкаєва І.Г Історія суспільного дошкільного виховання в Україні : навч. посіб. / І.Г. Улюкаєва. – Донецьк : ЛАНДОН–XXI, 2011. – 238 с.

354. Улюкаєва І.Г. Становлення і розвиток дошкільної педагогічної освіти в Україні (1905–1941) : автореф. дис. ... канд. пед. наук. – К., 1993. – 18 с.

355. Усова А.П. Роль игры в воспитании детей / А.П. Усова ; под ред. А.В. Запорожца. – М. : Просвещение, 1976. – 96 с.

356. Усова А.П. Игры и их организация в жизни детей : метод. указания / Усова Александра Платоновна. – М. : Учпедгиз, 1962. – 39 с.

357. Усова А.П. Роль игры в организации жизни и деятельности детей / А.П. Усова. – Дошк. воспитание. – 1965. – № 10. – С. 79–83.

358. Филатова В.Г. Увлекательная игра / В.Г. Филатова // Дошк. воспитание. – 1958. – № 12– С. 37–39.

359. Філімонова Т.В. Дитяча гра в суспільному дошкільному вихованні України (70-ті роки ХІХ ст. – кінець 20-х років ХХ ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Філімонова Тетяна Віталіївна. – К., 2003. – 190 с.

360. Флерица Е.А. Игра и грушка : пособ. для воспит. дет. сада / Евгения Александровна Флерица // Сб. статей / под ред. Д.В. Менджеричкой. – М. : Просвещение, 1973. – 11 с.

361. Фоменко Л. Керівництво і контроль за ігровою діяльністю у дошкільному закладі / Л. Фоменко // Дошк. виховання. – № 7. – 1976. – С. 17–19.

362. Хотюк Г. Граються малята / Г. Хотюк // Дошк. виховання. – № 7. – 1979. – С. 23.

363. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки / упоряд. і авт. вступ. ст. З.Н. Борисова, В.У. Кузьменко ; за заг. ред. З.Н. Борисової. – К. : Вища шк., 2004. – 512 с.

364. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки в Україні : навч. посіб. / за заг. ред. І.Г. Улюкаєвої. – Вид. 2-ге, допов. – Донецьк : Юго-Восток, 2008. – 213 с.

365. Хуторской А.В. Современная дидактика / Андрей Викторович Хуторской. – М. : Высш. шк., 2007. – 639 с.

366. Хухлаєва Д. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку / Домна Хухлаєва. – К. : Вища шк., 1979. – 200 с.

367. Чекулаєва Н. Модельно-символічні дії у розвитку творчої спрямованості гри дошкільників / Н. Чекулаєва // Дошк. виховання. – № 7. – 1976. – С. 28–31.

368. Чернявська М.В. Естетичне виховання дітей у дошкільних закладах освіти України (друга половина ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Чернявська Марія Вікторівна ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2011. – 20 с.

369. Чудакова В.И. Воспитание коллективизма средствами сюжетно-ролевой игры / Валентина Ивановна Чудакова. – Минск : Нар. асвета, 1971. – 88 с.

370. Чуприна Т. Гра – пізнання / Т. Чуприна, М. Свистун // Дошк. виховання. – 1981. – № 7. – С. 16–17.

371. Шейко М. Рухливі ігри на свіжому повітрі для дітей дошкільного віку / Марія Шейко. – К. : Держмедвидав УРСР, 1952. – 72 с.

372. Шклярєвська М. Виховання моральних та рольових якостей в рухливих іграх / М. Шклярєвська // Дошк. виховання. – 1976. – № 7. С. 25–28.

373. Школьная, И.А. Педагогические условия активизации игровой деятельности детей старшего дошкольного возраста : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Школьная И.А. ; НИИ педагогики Украины. – К., 1984. – 203 с. – Библиогр. : С. 147–175.

374. Штефан Т. Ми – водії. Сюжетно-рольова гра для середньої групи / Тетяна Штефан, Олена Левко // Палітра педагога. – 2009. – № 6. – С. 20–21.

375. Шуда О.В. Багатосюжетні рольові ігри [для дітей дошкільного віку] : («Будівельники», «Лікарня», «Аптека», «Магазин», «Перукарня», «Пошта», «Таксі», «Бібліотека» «Інспектор ДАІ», «Банк», «Ательє» / О.В Шуда // Б-ка вихователя дит. садка. – 2007. – Квіт. (№ 4). – С. 34–39.

376. Шульман Н.М. Методика работы с настольной печатной игрой / Н.М. Шульман, И.И. Любарева. – М. : КОИЗ, 1936. – 55 с.

377. Шуть М. Тридцять запитань про впровадження гри : Відповіді на запитання учасників семінару «Школа ігромайстерності» / М. Шуть // Дит. садок. – 2007. – Квіт. – Чис. 14/15. – С. 3–8.

378. Щербакова К.Й. Гра – модель життя / Катерина Йосипівна Щербакова // Дошк. виховання. – 1998. – № 3. – С. 15–16.

379. Щербакова Е.И. Формирование взаимоотношения детей 3–5 лет в игре : учеб. пособ. по спецкурсу для студентов пед. ин-тов по спец. 2110 / Е.И. Щербакова. – М. : Просвещение, 1984 – 80 с.

380. Щодо порядку розроблення програм для дошкільних навчальних закладів : лист МОН України від 27.05.2010 № 1/9-369 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mon.gov.ua, www.iitzo.gov.ua. – Назва з екрана. алфавіт.

381. Эльконин Д.Б. Психологические вопросы дошкольной игры / Даниил Борисович Эльконин // Вопросы психологии ребенка дошкольного возраста / под ред. А.Н. Леонтьева, А.В. Запорожца. – М. ; Л. : Изд-во АПН РСФСР, 1948. – С. 32.

382. Эльконин Д.Б. Психология игры / Даниил Борисович Эльконин. – М. : Педагогика, 1978. – 301 с.

383. Эльконин Д.В. Проблемы психологии детской игры / Д.В. Эльконин. – Дошк. воспитание. – 1964. – № 4. – С. 64–65.

384. Янковская О.П. Роль дидактических игр природоведческого содержания в закреплении знаний старших дошкольников : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О.П. Янковская ; Киев гос. пед. ин-т им. М. Горького. – К., 1967. – 232 с.

385. Яновська Е. Дошкільне виховання / Е. Яновська, Н. Панченко, Х. Рабинович. – Харків : Книгоспілка, 1927 – 187 с.

386. Ясницький Г.І. Розвиток народної освіти на Україні (1921–1932 рр.) / Г.І. Ясницький. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1965. – 256 с.

АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА

Центральний державний архів

вищих органів влади та управління України

Ф. 166. Міністерство освіти УРСР. 1959–1990 рр.

Оп. 15.

387. Спр. 3250. Доповідна записка про стан виконання «Закону про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» за 1959–1960 рр. в частині забезпечення державного виховання дітей дошкільного віку (для звіту Верховної Ради УРСР). – 101 арк.

388. Спр. 3250. Доповідна записка про стан виховної роботи дошкільних установ м. Києва та Одеської обл. за 1960–1961 навч. р. – 101 арк.

389. Спр. 3250. Доповідна записка про недоліки в розгортанні сітки та в роботі дошкільних установ Української РСР за 2.VI.1961 р. – 101 арк.

390. Спр. 4417. Доповідні записки управління до Ради Міністрів УРСР та ЦК КП України про стан роботи в дошкільних закладах за 1964 р. – 49 арк.

391. Спр. 4757. Довідки до Ради Міністрів та ЦК КП України про стан дошкільного виховання в УРСР за 1965 р. – 76 арк.

392. Спр. 5200. Доповідна записка про наслідки перевірки роботи Вільшанського дошкільного дитячого будинку Кіровоградської обл. за 1966 р. – 101 арк.

393. Спр. 5200. Доповідна записка про етап роботи дошкільних дитячих будинків Хмельницької обл. за 12 січ. по 20 січ. 1966 р. – 101 арк.

394. Спр. 5200. Доповідна записка по перевірці роботи дитячих будинків Запорізької обл. за березень 1966 р. – 101 арк.

395. Спр. 6108. Звіт Управління дошкільних закладів Міністерства освіти УРСР про роботу за 1966–1967 навч. рік. – 18 арк.

396. Спр. 6111. Доповідна записка про стан роботи дошкільних закладів Дарницького району м. Києва за 1967 р. – 39 арк.

397. Спр. 6111. Звіт про роботу Республіканського учбово-методичного кабінету дошкільного виховання за 1967–1968 навч. рік. – 12 арк.

398. Спр. 6610. Звіт Управління про роботу дошкільних закладів Міністерства освіти УРСР за 1967–1968 навч. рік. – 12 арк.

399. Спр. 7112. Доповідні записки про перевірку стану виховної роботи в дошкільних закладах республіки за 1969 р. – 42 арк.

400. Спр. 7112. Доповідна записка про стан виховної роботи в колгоспних дошкільних закладах Одеської області за 25.V.1969 р. – 42 арк.

401. Спр. 7601. Доповідні записки та довідки управління про перевірку стану виховної роботи в дошкільних закладах республіки за 1970 р. – 82 арк.

402. Спр. 7601. Доповідна записка про стан та заходи до поліпшення роботи дошкільних закладів Полтавської області за 1970 р. – 12 арк.

403. Спр. 8035. Річний звіт про роботу управління дошкільних закладів за 1971 рік. – 12 арк.

404. Спр. 8450. Довідка про наслідки перевірки стану роботи дошкільних закладів УРСР за 1971 р. – 48 арк.

405. Спр. 8452. Доповідні записки і довідки до Ради Міністрів УРСР та листування з Міністерством освіти УРСР з питань роботи дошкільних закладів та довідка про наслідки перевірки стану роботи дошкільних закладів УРСР за 1972 р. – 58 арк.

406. Спр. 8452. Довідка про організацію виховної роботи в дошкільних установах Хмельницької обл. за 5.VI.1972. – 24 арк.

407. Спр. 8452. Звіт про відрядження до Москви на нараду-семінар за 3–7 жовт. 1972 р. – 24 арк.

408. Спр. 8694. Звіт про роботу управління дошкільного виховання за 1973–1974 рр. – 15 арк.

409. Спр. 8694. Звіт про роботу Республіканського методичного кабінету ігор та іграшок Міністерства освіти УРСР за 1974 р. – С. 1–15.

410. Спр. 8589. Директивні вказівки управління підвідомчим установам з питань дошкільного виховання за 5 січ. 1973 р. – 13 груд. 1973 р. про стан організації ігрової діяльності в дошкільних закладах Одеської обл. – 24 арк.

411. Спр. 8886. Доповідні записки та довідки про підсумки перевірки стану навчально-виховної роботи в дошкільних дитячих будинках УРСР за 1976 р. – С. 102.

412. Спр. 8886. Довідка про розвиток суспільного виховання в Ровенській обл. за 3–9 трав. 1976 р. – Ст. 35; 42–43.

413. Спр. 8886. Довідка про організаторську роботу Білоцерківського міського відділу народної освіти та педколективу д/з на виконання рішень XXV з'їзду КПРС і Компартії України в галузі розвитку суспільного дошкільного виховання за 11–18 трав. 1976 р. – С. 44; 59–60.

414. Спр. 8886. Довідка про стан організації життя та виховання дітей в групах раннього віку в д/з м. Севастополя за 1976 р. – С. 77; 83.

415. Спр. 8937. Довідки про підсумки перевірки стану навчальної виховної роботи в дошкільних дитячих будинках УРСР за 1977 р. – С. 123.

416. Спр. 8937. Довідка про стан підготовки дітей до школи в Дніпропетровській обл. за 1977 р.– С. 54–56.

417. Спр. 8937. Довідка про стан впровадження методичних рекомендацій Республіканського семінару з питань ігрової діяльності в практику роботи вихователів дошкільних закладів Волинської обл. за 1977 р. – С. 96–98.

418. Спр. 8937. Довідка про стан методичної роботи обласного кабінету дошкільного виховання Полтавського обласного інституту удосконалення вчителів з питання організації ігрової діяльності в дошкільних закладах області за 14–18 листоп. 1977 р. – 110 арк.

419. Спр. 8937. Довідка про стан ігрової діяльності в дошкільних закладах Кіровоградської обл. в д/з № 24, 31, 2/7, 5 м. Кіровограда за 21–25 листоп. 1977 р. – 110 арк.

420. Спр. 9027. Довідка про перевірку стану виконання раніше прийнятих рішень з питань роботи з педагогічними кадрами дошкільних закладів Дарницького р-ну м. Києва з 15 по 23 берез. 1979 р. – 73 арк.

421. Спр. 9027. Довідка про стан виконання раніше прийнятих рішень з питань роботи з педагогічними кадрами дошкільних установ, їх підготовки і раціонального використання в Жовтневому р-ні м. Києва з 15 по 23 берез. 1979 р. – 73 арк.

422. Спр. 9027. Доповідна записка про перевірку роботи педагогічних кадрів в дошкільних закладах Шевченківського р-у м. Києва з 18 по 23 берез. 1979 р. – 73 арк.

423. Спр. 9027. Довідка фронтальної перевірки дошкільних закладів Львівської обл. за квітень 1979 р. – 73 арк.

424. Спр. 9027. Довідка про стан виконання раніше прийнятих рішень з питань роботи з педагогічними кадрами дошкільних закладів, їх підготовки і раціонального використання в м. Києві, 1979 р. – 46 арк.

Оп. 17

425. Спр. 6. Довідка про деякі питання розвитку народної освіти в Івано-Франківській обл. за січ. 1988 р. – 106 арк.

426. Спр. 6. Довідки про результати перевірки роботи відділів народної освіти, шкіл, дошкільних закладів та про розвиток народної освіти за 1988 р. – 106 арк.

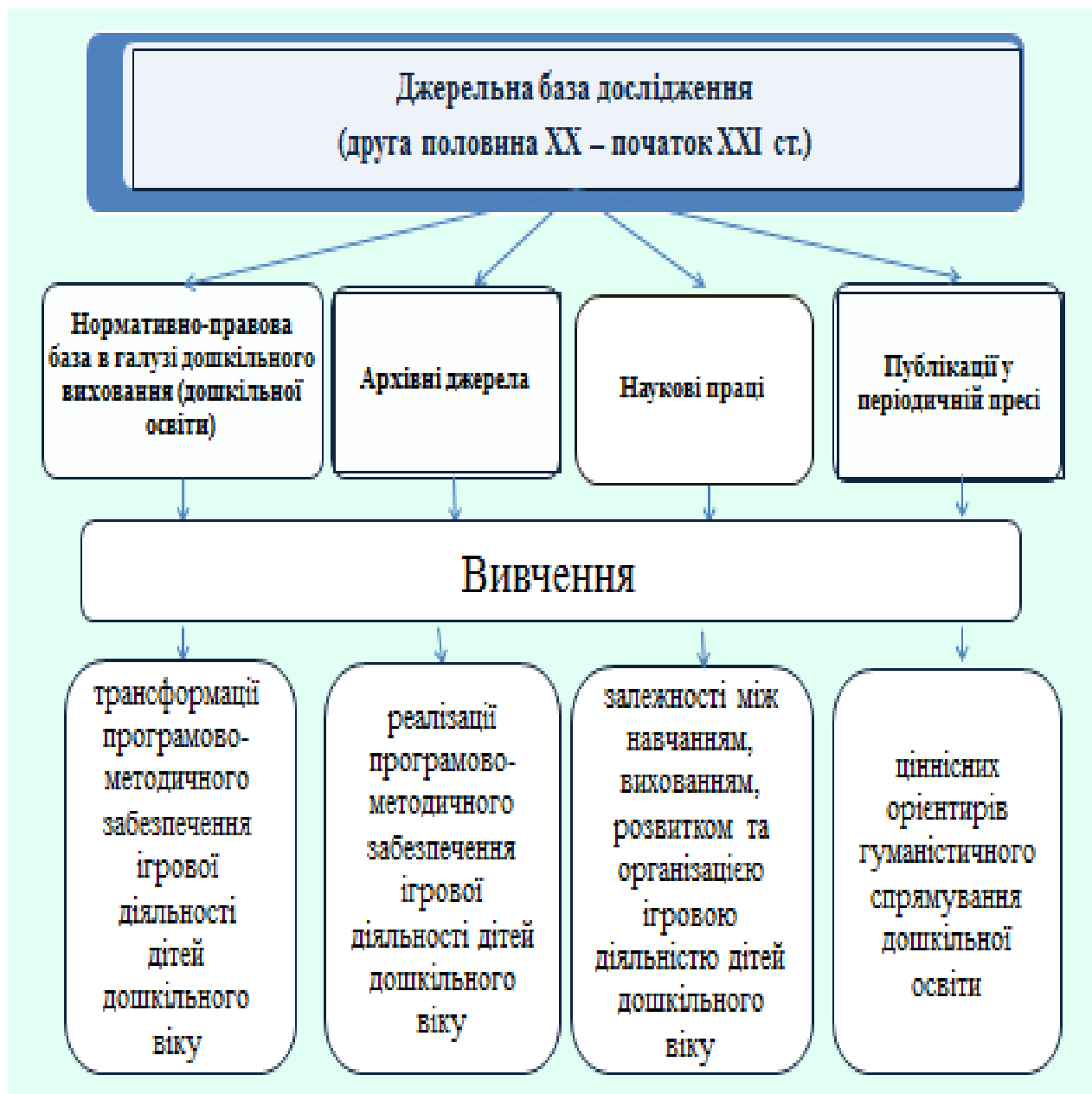
427. Спр. 89. Довідка про деякі питання розвитку народної освіти в Київській обл. за черв. 1990 р. – 106 арк.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця 1

Джерельна база дослідження
**«Трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової
 діяльності дітей дошкільного віку
 в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття»**

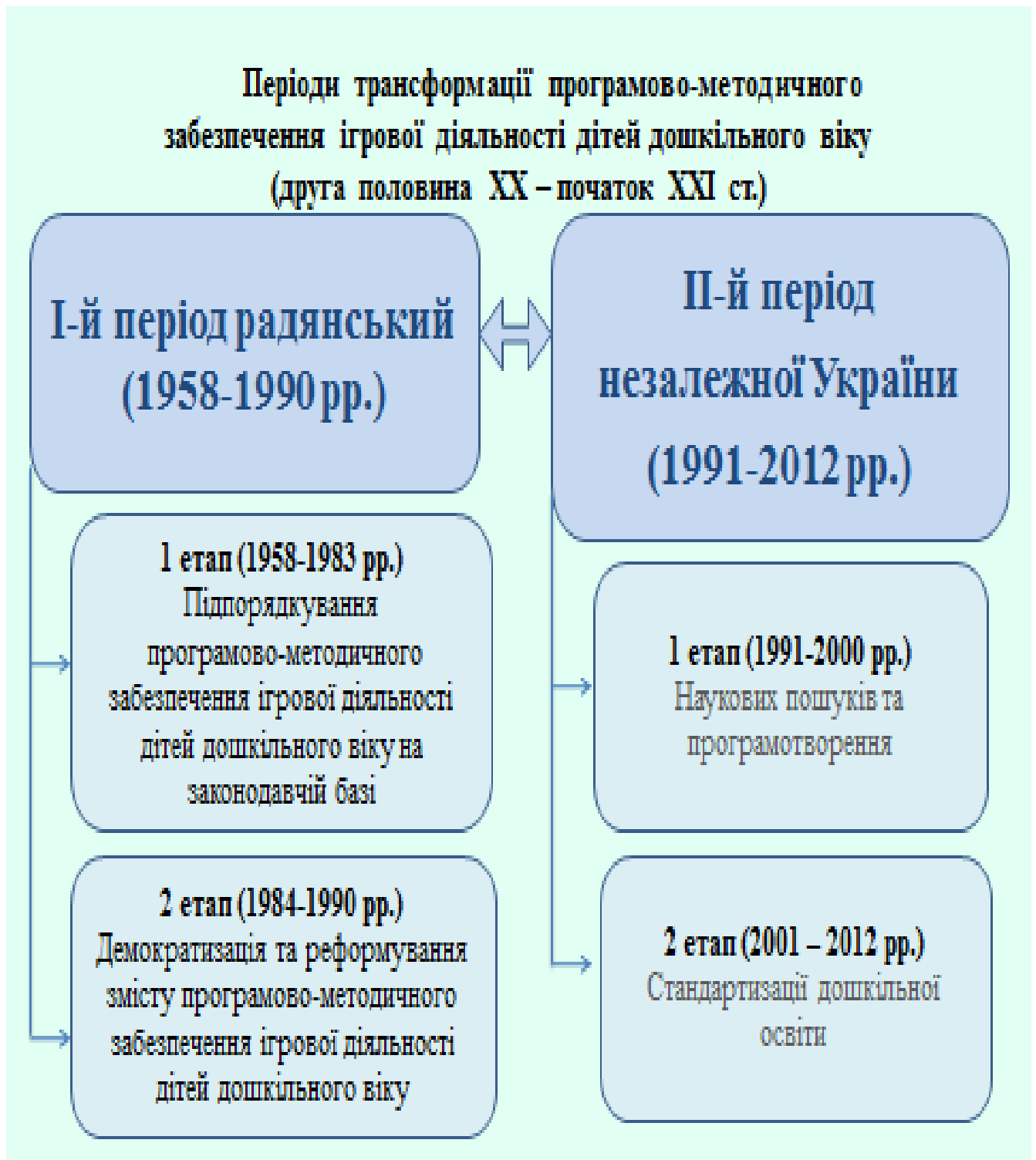


Таблиця 2

Передумови становлення програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в Україні (1907–1957 рр.)

Чинники	
суспільно-політичні	соціально-економічні
педагогічні	
Передумови становлення програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку, що спричинили його трансформації в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття	
розвиток наукової думки, що був забезпечений державною освітньою політикою (партійно-інструктивне керівництво в радянській системі науки)	
педагогічні пошуки практики, що відбувалися на тлі динамічної перебудови суспільно-економічного життя країни (створення нового соціально-економічного устрою та орієнтир на побудову комуністичного суспільства)	
формування нормативно-правової системи дошкільного виховання	
розвиток мережі дошкільних закладів, що зумовив потребу в створенні й поліпшенні якості програмово-методичного забезпечення в цілому та ігрової діяльності зокрема (програми навчання, виховання дітей дошкільного віку, основних видів видань, безпечного ігрового обладнання тощо)	

**Періодизація трансформації
 програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей
 дошкільного віку в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття**



Чинники трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття

Чинники впливу, що спричинили трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.):

державна освітня політика; законодавчо-правова база у галузі дошкільного виховання;

особливості суспільно-економічного розвитку;

ціннісні орієнтири суспільного виховання;

науково-методичне підґрунтя щодо організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку;

забезпечення умов для ігрової діяльності дитини, в яких реалізується її фізичний, психологічний, соціальний потенціал.

Таблиця 5

Трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку у другій половині ХХ – початку ХХІ століття

Характеристики	Трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в різні періоди	
	I період – радянський (1958–1990 рр.)	II-й період – незалежної України (1991–2012 рр.)
<p>Передумови становлення програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку, що спричинили його трансформації в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття</p>	<p>розвиток наукової думки, що був забезпечений державною освітньою політикою (партійно-інструктивне керівництво в радянській системі науки);</p> <p>педагогічні пошуки практики, що відбувалися на тлі динамічної перебудови суспільно-економічного життя країни (створення нового соціально-економічного устрою та орієнтир на побудову комуністичного суспільства);</p> <p>формування нормативно-правової системи дошкільного виховання;</p> <p>розвиток мережі дошкільних закладів, що зумовив потребу в створенні й поліпшенні якості програмово-методичного забезпечення в цілому та ігрової діяльності зокрема (програми навчання, виховання дітей дошкільного віку, основних видів видань, безпечного ігрового обладнання тощо).</p>	
Нормативно-правова	Постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР	Закони України, Постанови Кабінету Міністрів України,

<p>основа трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку у другій половині XX – початку XXI століття</p>	<p>(дубльовані в УРСР), типові програми виховання і навчання в дитячому садку, що визначали зміст суспільного дошкільного виховання та були спрямовані на удосконалення змісту ігрової діяльності з дітьми дошкільного віку</p>	<p>Державний стандарт дошкільної освіти, державні, регіональні, альтернативні, авторські програми навчання й виховання, що визначали зміст дошкільної освіти та встановлювали норми, що узгоджують інтереси дитини й потреби суспільства до вихованості, обізнаності, навченості дошкільника, умови й принципи досягнення результатів.</p>
<p>Науково-методичні засади трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку у другій половині XX – початку XXI століття</p>	<p>Обґрунтування основ теорії і ігрової діяльності дітей дошкільного віку, закономірностей ігрової діяльності дітей дошкільного віку; педагогічне - керівництво ігрової діяльності дітей дошкільного віку; авторитарно-імперативна система навчання і виховання</p>	<p>Особистісно орієнтований підхід; діяльнісно-компетентнісний підхід; побудова освітнього середовища на сучасних технологіях та інтерактивних формах взаємодії усіх суб'єктів навчально-виховного процесу; діагностика і прогнозування ігрової діяльності; організація змістовної ігрової діяльності дітей, створення безпечного та розвивального середовища.</p>

<p>Стратегічні завдання програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку у другій половині XX – початку XXI століття</p>	<p>Ігрова діяльність розглядалася як один із дієвих засобів виховання «будівника комунізму» – гармонійно розвиненої і соціально активної особистості, готової до праці на благо Вітчизни та її захисту.</p>	<p>Формування ігрової компетенції дитини в умовах інформатизації суспільного життя, передача загальнолюдських та національно-культурних цінностей у царині ігрової діяльності дітей дошкільного віку</p>
<p>Тенденції програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку у другій половині XX – початку XXI століття</p>	<p>Реалізація комплексного підходу ігрової діяльності в початково-виховному процесі дошкільного закладу.</p>	<p>Впровадження педагогічного супроводу ігрової діяльності дітей дошкільного віку в сучасний процес дошкільного навчального закладу.</p>

Таблиця 6

Результати аналізу програмного забезпечення з розділу «Гра»

Періоди	Чинні програми	Особливості змістового наповнення розділу «Гра»
I період – радянський (1958–1990 рр.)	<p>«Керівництво для вихователя дитячого садка» (1953 р.)</p> <p>«Програма виховання у дитячому садку» (1956 р.)</p> <p>«Програма виховання у дитячому садку» (1966 р.)</p> <p>«Програми виховання у дитячому садку» (1971 р.)</p> <p>«Програма та методичні настанови виховання дітей у дошкільному закладі» (1975 р.)</p> <p>«Програма та методичні рекомендації морально-етичного виховання дітей дошкільного віку» (1981);</p> <p>«Типова програма виховання і навчання в дитячому садку» (1984)</p> <p>«Програма навчання та виховання в підготовчій групі дитячого садка» (1985)</p>	<p>Новаційний період у контексті створення програмно-методичних документів.</p> <p>Структура розділу висвітлена у відповідності до надбань теорії і методики ігрової діяльності дітей дошкільного віку означеного періоду.</p> <p>Ігрова діяльність дітей підпорядкована чіткій методиці проведення; усталеним рекомендаційним нормам відповідно до предметно-центричного підходу до розбудови змісту дошкільного виховання.</p>

<p>III період – незалежної України (1991–2012 рр.)</p>	<p>«Малятко» (1991, 1999 рр.)</p> <p>«Дитина в дошкільні роки» (1991, 2004, 2011 рр.); «Дитина» (1993, 2012 рр.)</p> <p>«Програма-довідник для дошкільних закладів з українським мовним режимом» (1993)</p> <p>«Українське народознавство у дошкільному навчальному закладі: програма та довідковий матеріал вихователям дошкільних закладів» (1993)</p> <p>Програма з фізичного виховання «Будь здоров, малюк!» (1997)</p> <p>«Програма з фізичної культури для дошкільних закладів фізкультурно-оздоровчого напрямку» (1998)</p> <p>«Українське дошкілля» (1999, 2011 рр.)</p> <p>Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (2008)</p> <p>«Впевнений старт» (2012).</p>	<p>Ігрова діяльність дітей дошкільного віку як педагогічний процес у контексті реалізації принципу гуманізації передбачає бережливе ставлення до дитини, її фізичного і психічного здоров'я, створення оптимальних умов для організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку.</p> <p>Альтернативний виклад програмного змісту згідно з науковими позиціями авторів щодо організації ігрової діяльності з урахуванням наукових рекомендацій та узагальненого досвіду передової педагогічної практики.</p> <p>Підпорядкованість розділу вимогам Базового компонента дошкільної освіти (1998 р.; 2012 р.)</p> <p>Запропоновано педагогічний супровід ігрової діяльності дітей на суб'єкт – суб'єктній взаємодії між педагогом та дітьми.</p> <p>Ігрова діяльність як фундаментальна основа для формування ігрової компетенції – складової життєвої компетентності дітей дошкільного віку.</p>
---	--	---

УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ ДНІПРОВСЬКОЇ РАЙОННОЇ В МІСТІ КИЄВІ ДЕРЖАВНОЇ
АДМІНІСТРАЦІЇ
ДОШКІЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД № 577
місто Київ, 02100, вул. А. Бучми, 6/1, тел. (044) 550-03-51, Код ЄДРПОУ 26388289

№ 214 від 11.12.2014 р.

Акт
про впровадження
результатів дисертаційного дослідження
Довбні Софії Олегівни
«Трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності
дітей дошкільного віку (друга половина ХХ - початок ХХІ століття)»

Виданий у зв'язку з тим, що впродовж 2011-2014 років матеріали дисертації Довбні Софії Олегівни було успішно впроваджено в освітній процес дошкільного навчального закладу № 577 Дніпровського району м. Києва. Запропоновані напрями впровадження програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку мали систематичний характер. За цей період Софією Олегівною Довбнею для вихователів, був проведений семінар на тему: «Педагогічні умови організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку», організована екскурсія в Державний музей іграшки Міністерства освіти і науки України (в рамках семінару), проведені групові консультації на тему: «Реалізація розділу «Граючись, зростаємо» у програмі «Дитина», «Організація творчих ігор з дітьми дошкільного віку», «Особливості організації народних ігор з дітьми дошкільного віку»; надавались індивідуальні консультації для вихователів: «Алгоритм педагогічного супроводу сюжетно-рольових ігор з дітьми старшого дошкільного віку», «Особливості педагогічного супроводу дидактичними іграми з дітьми молодшого дошкільного віку»; дисертантка виступала на педрадах з доповідями «Сучасне програмово-методичне забезпечення ігрової діяльності – складова дошкільної освіти», «Інноваційні підходи до організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку» тощо.

Вважаємо, що дисертаційне дослідження С.О. Довбні є актуальним, своєчасним і знайде своє відображення в практиці роботи дошкільних навчальних закладів.

Завідувач
ДНЗ № 577



[Handwritten signature]

Н. Дрозд

УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ ДНПРОВСЬКОЇ РАЙОННОЇ В МІСТІ КИЄВІ ДЕРЖАВНОЇ
АДМІНІСТРАЦІЇ
ДОШКІЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД № 261
місто Київ, 02100, вул. Бажова, 6-а, тел. (044) 292-00-32, Код ЄДРПОУ 26388289

№ 217 від 11.12.2014

Акт
результатів дисертаційного дослідження
Довбні Софії Олегівни
«Трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової
діяльності дітей дошкільного віку
(друга половина XX - початок XXI століття)»

Актом засвідчується, що у період з 2011 по 2014 рр. на базі дошкільного навчального закладу №261 м. Києва проходило впровадження основних результатів дисертаційного дослідження «Трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку (друга половина XX - початок XXI століття)» Довбні Софії Олегівни.

Результати теоретичного аналізу проблеми трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в Україні дозволили С. О. Довбні виявити, що перед сучасною дошкільною освітою стоять завдання, які полягають у визначенні оптимальних шляхів підвищення якості програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах і передбачають перегляд і удосконалення його змісту.

Довбнею С. О. проведена ознайомлювально-методична робота з вихователями щодо реалізації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку, суб'єктом якого є педагоги дошкільних навчальних закладів. Визначені здобувачем напрями впровадження програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в освітній процес дошкільного навчального закладу сприяли підвищенню рівня знань вихователів щодо особливостей сучасного педагогічного супроводу ігрової діяльності дітей дошкільного віку.

Вважаємо, що аналіз роботи С. О. Довбні на методичних семінарах, консультаціях, педрадах для педагогів з впровадження результатів та висновків дисертаційного дослідження підтвердив практичну значущість, яка сприятиме збагаченню змісту програм дошкільної освіти, оновленню й удосконаленню системи дошкільної освіти в Україні.

Завідувач
ДНЗ № 261



Т. Муха



УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Департамент освіти і науки Київської обласної державної адміністрації

КВНЗ КОР «Богуславський гуманітарний коледж імені І.С.Нечуя-Левицького», ЗКПО 02139630
09700 м. Богуслав, Київської області, вул. Інтернаціональна, 17. Тел./факс (04561) 4-28-86 В collage@ukr.net

№ 598 від 28.11.2014

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Довбні Софії Олегівни
на тему:
«Трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності
дітей дошкільного віку
(друга половина XX - початок XXI століття)»

Протягом 2012-2014 навчального року Довбня Софія Олегівна брала участь у діючому на цикловій комісії педагогіки та психології (дошкільної) КВНЗ КОР «Богуславський гуманітарний коледж імені І.С.Нечуя-Левицького» науково-методичному семінарі з метою впровадження результатів дисертаційного дослідження «Трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку (друга половина XX - початок XXI століття)».

Довбня Софія Олегівна ознайомила викладачів циклової комісії педагогіки та психології (дошкільної) з теоретичними засадами дослідження, сконцентрувала увагу на соціально-історичних детермінантах трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку, навела характеристику теоріям гри, зокрема культурологічній (Е.Фінком, Р.Кайна); комутативній (Ю.Габермаса); математичній (Н.Джос, О.Моргенштерн); психоаналітичній (З.Фройд, К.Хорні); педагогічній (Л.Артемова, Г.Григоренко, Н.Короткова, К.Щербакова, Н.Гавриш та ін.).

Дослідниця впроваджуючи результати дисертаційного дослідження, широко застосовуючи активні форми роботи з педагогами-практиками, взяла участь у науково-методичній та організаційно-педагогічній роботі циклової комісії. Була присутня на багатьох засіданнях циклової комісії, виступала перед викладацьким складом, підтримувала ділові зв'язки із викладачами педагогіки та психології (дошкільної).

Для студентів напряму підготовки 5.01010101 Дошкільна освіта ОКР «молодший спеціаліст» з метою висвітлення результатів дослідження було прочитано лекції з «Дошкільної педагогіки» з ряду тем «Ігрова діяльність дітей дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема»; «Передумови та становлення програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку»; «Характеристика особливостей трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в умовах модернізації сучасної освіти України»; «Реалізація програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в освітньому просторі України».

Вважаємо, що дисертаційне дослідження С.О.Довбні має теоретичну і практичну цінність і є доцільним для впровадження у навчально-виховний процес вищої.

Директор
 КВНЗ КОР «Богуславський гуманітарний
 коледж імені І.С. Нечуя-Левицького»



С.В. Лисак



МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.Г. КОРОЛЕНКА

36003 м. Полтава, вул. Остроградського, 2
Телефон 56-23-13 факс 2-58-67
E-mail: allmail@pnpu.edu.ua
код ЗКПО 31035253

21.02.2012 № 0873/01-30/14

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Довбні Софії Олегівни на тему: «Трансформації програмово-
методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку
(друга половина XX – початок XXI століття)
Спеціальність 13.00.08 – дошкільна педагогіка**

Актуальність дослідження Софії Олегівни Довбні зумовлена об'єктивною потребою сучасного суспільства у зверненні до спадщини минулого, досвід діяльності якої не втратив своєї значущості дотепер.

Протягом 2011-2012 навчального року результати наукового дослідження Довбні Софії Олегівни впроваджувались у навчальний процес Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка на кафедрі початкової і дошкільної освіти у викладанні навчальних дисциплін «Історія педагогіки», «Дошкільна педагогіка».

Для реалізації поставленої мети і завдань наукового дослідження Софія Олегівна Довбня використала широке коло наукових психолого-педагогічних джерел, в тому числі нові архівні матеріали, що дозволили їй виконати змістовне й обгрунтоване дослідження. У своїй сукупності наукові результати відображають високий рівень його наукової новизни і теоретичної значущості. Вперше здійснено комплексний аналіз трансформації програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в Україні (друга половина XX – початок XXI століття); визначено соціально-політичні, соціально-економічні, соціально-правові, організаційно-педагогічні чинники, що впливали на передумови та становлення формування програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в Україні у зазначений період; визначено періодизацію трансформації програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку (друга половина XX – початок XXI століття); виявлено особливості та провідні тенденції кожного періоду; охарактеризовано особливості змісту ігрової діяльності дітей дошкільного віку в програмно-методичному забезпеченні; науковий обіг уведено нові джерела нормативно-правового характеру, нові архівні документи та матеріали періодичних

видань, що дозволило поглибити та конкретизувати відомості про педагогічну практику використання програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в Україні у досліджуваний період; обґрунтовано перспективи впровадження вітчизняного досвіду програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в сучасну практичну діяльність дошкільних навчальних закладів України.

Запропоновані автором шляхи впровадження історичного вітчизняного досвіду програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в сучасну практичну діяльність дошкільного закладу сприятимуть оновленню й удосконаленню системи дошкільної освіти в Україні, збагаченню змісту програм дошкільної освіти.


Проведені лекції, сприяють розширенню професійного світогляду студентів, формуванню повного уявлення про основні тенденції і закономірності укладання програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку (друга половина XX ст. - початок XXI ст.).

Запропоновані результати дослідження Довбні Софії Олегівни обговорено на засіданні кафедри початкової і дошкільної освіти в Полтавському національному педагогічному університеті імені В.Г. Короленка і визнано доцільним для подальшого застосування у практиці підготовки фахівців дошкільного профілю.

Завідувач кафедри
початкової і дошкільної освіти



Проректор з наукової роботи


О.А. Федій


Н.І. Шиян



Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
 Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
 20300, черкаська обл., м. Умань, вул. садова, 2, тел.. (04744) 5-20-92,
 факс (04744) 3-45-82, E-mail: udpu@udpu.org.ua
 ВДКУ м. Умань, НБУ м. Черкаси, МФО 354024, Код 35307312401,
 Реєстраційний рахунок № 00000122000355, Податковий номер
 021256323054, Свідоцтво № 32274413

03.10.2011 № 3

Акт

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Довбні Софії Олегівни на тему: «Трансформації програмово-методичного
 забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку (друга половина
 XX – початок XXI століття)»

В Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини на кафедрі дошкільної педагогіки та психології протягом 2010-2011 рр. викладачем кафедри дошкільної освіти Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка було здійснено апробацію та впровадження результатів дисертаційного дослідження.

Запропоновані дослідницею лекції були включені у навчальні дисципліни «Історія загальної і дошкільної педагогіки» та «Дошкільна педагогіка», під час яких студенти ознайомилися з етапами, передумовами, основними тенденціями формування програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в другій половині XX– на початку XXI століття; визначено напрямки реалізації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності, які доцільно враховувати у практиці роботи сучасних дошкільних навчальних закладів, що забезпечило розширення знань майбутніх фахівців дошкільної освіти про трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку.

Представлені матеріали є змістовними, структурованими, актуальними для студентів, оскільки дають можливість навчитися встановлювати взаємозв'язок між змінами у змісті програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності з метою врахування цих трансформацій у майбутній професійній діяльності та реалізації у практиці роботи ДНЗ.

Акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження Довбні С.О. «Трансформації програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку (друга половина XX- початок XXI століття)» на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (13.00.08 – дошкільна педагогіка) був обговорений та затверджений на засіданні кафедри дошкільної

педагогіки та психології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол кафедри дошкільної педагогіки та психології № 3 від 3 жовтня 2011 р.).

Ректор



проф. Побірченко Н С.

ОСОБИСТИЙ ПІДПИС	ЗАСВІДЧУЮ
<i>Побірченко Н.С.</i>	<i>[Signature]</i>
Завідувач канцелярії УДПУ	<i>[Signature]</i>
<i>Маланюк В.В.</i>	
"03" 10	2011 р.